

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

1

1980

CLUJ-NAPOCA

REDACTOR ȘEF: **Prof. I. VLAD**

REDACTORI ȘEFI ADJUNCTI: **Prof. I. HAIDUC, prof. I. KOVÁCS, prof. I. A. RUS**

COMITETUL DE REDACȚIE FILOZOFIE: **Prof. A. DANCSULY, prof. T. HÁGAN, prof. N. KALLOS, prof. T. POP, prof. I. RADU, prof. G. TOMUȚA (redactor responsabil), lector C. BLAJ (secretar de redacție)**

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

1

 Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 ● Telefon 1 34 50

SUMAR — CONTENTS — SOMMAIRE — СОДЕРЖАНИЕ

Semnificația istorică a Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român ● Signification historique du XII-e Congrès du Parti Communiste Roumain (G. TOMUȚA)	3
FILOZOFIE — POLITOLOGIE — SOCIOLOGIE	
ȘT. LANȚOȘ, Rolul funcției axiologice a viitorologiei în definirea coordonatelor civilizației socialiste românești ● The role of the axiological function of futurology in defining the coordinates of Romanian socialist civilization	7
A. ROTH, Shakespeare și Montaigne: filozofia condiției umane ● Shakespeare et Montaigne: la philosophie de la condition humaine	13
I. SEMENIUC, Cu privire la raportul dintre conceptele de realitate obiectivă și realitate fizică (I) ● О соотношении категорий „объективная реальность” и „физи- ческая реальность” (I)	19
GH. TOMA, Natura și forma judecării de cunoaștere la Kant (IV) ● La nature des jugements de connaissance chez Kant (IV)	26
I. CHIȘ, Conducerea și autoconducerea muncitorească în România ● Direction et autodirection des travailleurs en Roumanie	33
SEBESTYÉN P., Clasa muncitoare — forța socială conducătoare în Republica Socialistă România ● La classe ouvrière — force sociale dirigeante en R.S.R.	41
O. ȘINCAI, Science and democracy ● Știința și democrația	48
C. IANCU, Interpolarea și ajustarea datelor din domeniul științelor sociale, cu ajutorul funcțiilor spline ● Interpolation et ajustement des données dans le domaine des sciences sociales à l'aide des fonctions spline	55
PSIHOLOGIE — PEDAGOGIE — METODICĂ	
T. PODAR, Relațiile dintre organizarea obiectivă și subiectivă a materialului în învățare ● Les relations entre l'organisation objective et l'organisation subjective du matériel dans l'apprentissage	62

V. PREDĂ, Principii psihologice ale formării conștiinței și conduitei morale ● Principes psychologiques de formation de la conscience et de la conduite morale.	70
E. JIȘA, M. CHIȘU, Posibilități de perfecționare a seminarului de pedagogie ● Möglichkeiten der Perfektionierung des pädagogischen Seminars	75

SEMNIIFICAȚIA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Eveniment de însemnătate crucială în istoria poporului român, Congresul al XII-lea al P.C.R. se înscrie — în același timp — printre momentele de mare rezonanță internațională ale anului 1979. Aceasta cu atât mai mult, cu cât reliefează vocația unei țări socialiste angajată ferm pe calea progresului social și al independenței naționale, concomitent cu angajarea în lupta pentru apărarea păcii și colaborarea echitabilă între toate popoarele lumii — ce se confruntă cu grave fenomene de criză și mari pericole pentru întreaga omenire.

În acest context, bilanțul înfăptuirilor realizate de poporul nostru pînă acum, ca și abordarea prospectivă, profund științifică, a drumului ce trebuie urmat de către țara noastră — reflectat cu pregnanță în istoricele hotărîri adoptate de Congresul al XII-lea al P.C.R. — demonstrează limpede dimensiunile atotcuprinzătoare ale *rolului conducător al partidului în România socialistă*. Experiența acumulată atestă nu numai teoretic, ci și practic, valoarea deosebită a concepției privind afirmarea rolului conducător al partidului, a aplicării creatoare a legităților generale de edificare a noii orinduirii în funcție de condițiile concrete ale țării noastre, ale fiecărei etape istorice pe care-o parcurgem și ale epocii contemporane.

Congresul al XII-lea al partidului nostru comunist a reliefat cu puterea de convingere a faptelor justetea și necesitatea imperativă a elaborării creative, de sine stătătoare a strategiei și tacticii întregului proces revoluționar de înaintare spre comunism — expresie a celei mai înalte răspunderi sociale și patriotice, în fața propriului popor și, totodată, a contribuției efective la consolidarea prestigiului și forței de atracție a socialismului pe plan mondial. Prin însuși modul în care a fost pregătit Congresul al XII-lea și felul în care s-a desfășurat, analizînd în detalii și profunzime fiecare domeniu de activitate — economic, social, politic, cultural etc. — în spirit critic și autocritic de către toate organizațiile de partid, de către toți oamenii muncii, indiferent de naționalitate, a rezultat marea capacitate a partidului nostru de conducere politică și organizare a întregii societăți din patria noastră, de unire într-un singur șuvoi a energiilor creatoare pentru asigurarea prosperității și a unei civilizații superioare de care să se bucure fiecare cetățean al României socialiste.

Transpunerea în fapt a prevederilor Programului P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism, a sarcinilor prevăzute în documentele Congresului al XI-lea pentru etapa care-am parcurs-o, constituie proba relevantă a faptului că programul politic al partidului izvorăște realmente din aspirațiile și interesele supreme ale celor ce muncesc, fiind însușit de popor ca propriul său program.

Bilanțul profundelor transformări petrecute în societatea noastră pînă în prezent, a remarcabilelor realizări pe baza prevederilor Programului adoptat de Congresul al XI-lea al partidului și a măsurilor suplimentare incluse, pentru perioada actualului cincinal, de către Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977, constituie dovada viguroasă a capacității partidului nostru, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de organizare și perfecționare continuă a activității de partid în mod științific. Organizațiile și organele de partid, din toate organizații în mod unitar și la parametri superiori, pentru realizarea problemelor ce asigură mersul nostru ascendent pe calea progresului și bunăstării întregului popor, dă substanță cerinței de a înțelege activitatea politică ca un factor mobilizator și novator de cea mai mare importanță. Este dovada peremptorie că „afirmarea rolului conducător al partidului — cum menționa tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu este o noțiune abstractă, ci o realitate care se concretizează în activitatea practică a fiecărui comitet județean, municipal, orășenesc, comunal, a comitetelor de partid din întreprinderi, a organizațiilor de bază, a fiecărui membru de partid”¹.

În felul acesta partidul acționează cu eficacitate din interiorul organismului social, asigură funcționarea întregului sistem de instituții și organizații în mod unitar și la parametri superiori, pentru realizarea obiectivelor strategice și tactice ale etapei istorice pe care o parcurgem. Îndeplinirea crescîndă a rolului conducător al partidului în vasta operă de transformare revoluționară a societății românești, în intervalul de timp analizat în magistralul Raport prezentat de secretarul general al P.C.R. la Congresul al XII-lea, se oglindește și în faptul că efectivul său a crescut de la Congresul precedent cu aproape 600 mii de oameni ai muncii. Totalul membrilor P.C.R. reprezintă astfel 25 la sută din populația activă a țării, cuprinzînd partea cea mai înaintată a oamenilor muncii din toate sectoarele de activitate, în măsură să transpună în fapt misiunea de înaltă responsabilitate a conducerii politice a societății noastre socialiste.

Documentele adoptate de Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român reliefează cu limpezime capacitatea partidului nostru de a fi mereu în miezul realităților contemporane, sintetizîndu-și propria experiență și înnobilînd-o, totodată, cu prospectarea viitorului prin descifrarea direcțiilor prioritare asupra cărora trebuie să se îndrepte eforturile întregului nostru popor.

Amplele dezbateri privind proiectele de documente programatice ale Congresului, dintre care unele în premieră — ca Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a programului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000 sau Programul-directivă de dezvoltare economico-socială în profil teritorial în perioada 1981—1985 — au dus la formularea a mii de propuneri novatoare, la fel ca și cele peste o mie de luări de cuvînt pe

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, Ed. politică, București, 1978, p. 297.

parcursul desfășurării Congresului, demonstrând competență profesională și politică, dar și autentic spirit critic și autocritic.

Sînt valențele unui nivel superior de manifestare a calității de comunist și de adîncire a democrației vieții interne de partid, ca și a celei mai largi participări directe a maselor populare la făurirea propriului destin. Se justifică astfel din plin atributul valoric dat Partidului Comunist Român de „centru vital al întregii națiuni de la care emană gîndirea cutezătoare menită să asigure transformarea revoluționară a societății, forța ce însuflețește toate energiile creatoare și pune în valoare geniul întregului popor român, deschizînd patriei minunate perspective de progres și civilizație”².

Datorită acestui fapt, Partidul Comunist Român, întrunit în cel de-al XII-lea forum al său, a făcut dovada capacității unei forțe politice clarvăzătoare a întregii noastre națiuni, beneficiind de girul tuturor cetățenilor României socialiste în adoptarea istoricelor decizii, a căror chintesență o reprezintă Omul cu trebuințele sale materiale și spirituale crescînde, ceea ce amplifică și rolul partidului.

Acest proces firesc de creștere a rolului conducător al partidului, pe măsura înaintării spre comunism, nu este hazard sau spontaneitate, ci este determinat de o seamă de factori obiectivi și subiectivi, interni și externi, cu dinamica lor impetuoasă, la care Congresul al XII-lea al P.C.R. a adăugat noi valențe axiologice, politice și ideologice.

Între acești factori obiectivi și subiectivi se înscriu prioritar: a) *necesitatea dirijării unitare, pe baze științifice a întregii vieți economice și sociale, care devine tot mai complexă*, mai ales în contextul trecerii la o nouă etapă, *superioară*, a societății socialiste multilateral dezvoltate, după cum rezultă din *obiectivul fundamental* statuat de Congresul al XII-lea al partidului nostru. Aceasta implică mutații importante de ordin cantitativ, dar mai ales *calitativ* în toate sferile vieții sociale. Asemenea mutații presupun înfăptuirea unei *conduceri unitare* la nivelul întregii societăți, armonizarea echilibrată a diverselor sectoare și corelarea dialectică a politicii interne cu cea externă pentru asigurarea progresului și independenței țării.

Astfel de cerințe amplifică indubitabil necesitatea cunoașterii tot mai profunde de către partid a mecanismului legilor sociale obiective, ca și acțiunii factorilor subiectivi — mai ales în condițiile desfășurării unui fenomen cum este revoluția tehnico-științifică ce prezidează lumea contemporană — impunînd elaborarea unei strategii și tactici adecvate în măsură să dezvăluie și să afirme cît mai deplin avantajele orînduirii socialiste. Or, documentele programatice aprobate de Congresul al XII-lea al partidului nostru, completînd și concretizînd magistral Programul general de înaintare a României spre comunism, conturează fără echivoc perspectiva ascensiunii spre nivelurile superioare ale civilizației noii orînduiri.

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Ed. politică, București, 1979, p. 68.

b) Pe aceeași coordonată ce amplifică rolul conducător al partidului comunist, se integrează și procesele calitative desfășurate în *structura socială* din țara noastră, în condițiile accentuării procesului de omogenizare socială și națională.

c) La această situație se atașează și amplificarea factorilor subiectivi ca, de pildă, *activitatea creatoare a maselor, lărgirea și adîncirea democrației socialiste* — fiind o rezultată a transformărilor și inițiativelor îndrăznețe, chemate să modifice peisajul politic al participării oamenilor muncii la conducerea vieții sociale. Eficiența acestei activități depinde de intensă muncă politică desfășurată de partid pentru unirea energiilor sociale și naționale pe făgașul marilor transformări innoitoare. Ampla acțiune pentru cuprinderea maselor în Frontul Democrației și Unității Socialiste este un exemplu grăitor.

d) *De mare importanță este și întărirea statului socialist*, dar și perfecționarea adecvată a aparatului central și local, a modalităților lor de funcționare. Toate acestea necesită aplicarea principiului centralismului democratic, al muncii și conducerii colective, contribuind la modelarea noilor relații sociale, la consolidarea cuceririlor revoluționare.

e) Modelarea — concomitentă — a omului nou prin intensificarea acțiunilor de *dezvoltare a conștiinței socialiste*, de însușire și aplicare în viață a normelor eticii și echității socialiste.

f) Ca forță politică conducătoare în întreaga societate, partidul nostru și statul socialist dobîndesc *sarcini sporite și pe plan internațional*.

Unitatea dialectică dintre politica internă și cea externă promovată de partidul și statul nostru, a raportului dintre național și internațional, este o expresie a eforturilor și lucidității realizării unei politici consecvent constructive, de realizare a condițiilor optime pentru traducerea în fapt a prevederilor Programului de făurire a societății socialiste multi-lateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Ansamblul acestor factori, ce se afirmă cu vigoare în condițiile noii etape pe care o străbate țara noastră, impun o viziune globală asupra amplului proces de dezvoltare revoluționară a României socialiste, făcînd obiectiv necesară creșterea rolului conducător al Partidului Comunist Român, a preocupării pentru întărirea unității rîndurilor sale, a optimizării structurilor organizatorice și a modalităților de conducere politică a întregii societăți spre comunism.

Consolidarea Partidului Comunist Român, întărirea unității sale și perfecționarea stilului de muncă a organizațiilor de partid — la nivelul sarcinilor naționale și internaționale ale etapei istorice pe care o parcurgem — reprezintă chezașia înfăptuirii mărețelor obiective strategice stabilite de Programul general al partidului, înobilate și concretizate de hotărîrile Congresului al XII-lea. Totodată, aceasta chezașuește unitatea întregului popor, orientarea tuturor forțelor materiale și spirituale ale țării noastre pe magistrala făuririi conștiinței a propriei istorii, demne de existența bimilenară a poporului român pe aceste plaiuri străbune, în măsură să-și sporească aportul pentru întronarea unei lumi a dreptății și păcii.

GEORGE TOMUȚA

ROLUL FUNCȚIEI AXIOLOGICE A VIITOROLOGIEI ÎN DEFINIREA COORDONATELOR CIVILIZAȚIEI SOCIALISTE ROMÂNEȘTI

ȘTEFAN LANȚOȘ

Documentele programatice ale celui de al XII-lea Congres al P.C.R. prezintă o deosebită semnificație și pentru precizările teoretice și metodologice principale referitoare la studiul viitorologico-prospectiv al devenirii civilizației socialiste și comuniste pe pământul României. Pentru prima dată este afirmată competența și sarcina științelor sociale și economice în investigarea devenirii viitoare a proceselor sociale, fiind chemate „... să prevadă și să conceapă noi direcții de dezvoltare a societății în etapele următoare” [6, p. 44].

Caracterul conștient și programat al procesului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și de trecere spre comunism impune unirea, într-un singur bloc, a activității de conducere socială cu cea de previziune. Accentuând necesitatea unei atare legături, tovarășul Nicolae Ceaușescu semnala că „... preocuparea de a prefigura viitorul constituie un atribut al conducerii și, se poate spune, chiar dintre cele mai importante” [2, p. 506].

În consecință, orientarea și conducerea conștientă a procesului revoluționar din țara noastră presupune elaborarea unui sistem de prognoze, definirea unei largi serii de obiective sociale și economice și a unei suite de indicatori sociali, concretizați în planificarea și programarea dezvoltării social-economice. Programarea și proiectarea dezvoltării societății socialiste, utilizând o panoplie de instrumente previzionale, demonstrează că înălțăm o civilizație orientată spre viitor și pentru viitor, adică un model propriu de „civilizație prospectivă”.

Larg utilizat în publicistica viitorologică contemporană, conceptul de „civilizație prospectivă” sau de „civilizație a viitorului” cunoaște variate accepții și interpretări ale conținutului cu care este investit. Astfel, în afara viitorologiei materialist dialectice și istorice, Gaston Berger consideră că trecerea la „civilizația prospectivă” este marcată de alarmarea omului la scară planetară cu privire la pătrunderea neconținută a schimbărilor de viitor în condiția sa cotidiană de existență [7, p. 55]. După A. Toffler, nota caracteristică a „civilizației viitorului” este ritmul deosebit de alert al vieții membrilor societății [10, p. 50]. În vreme ce Roger Clement, într-o lucrare consacrată studiului elementelor definitorii ale „civilizației prospective”, consemnează că principala ei determinare rezidă în producerea irevocabilă și fără intermitențe a unui suvoi de schimbări radical deosebite față de stările anterioare [8].

După opinia noastră, dacă acceptăm ca valabil conceptul de „civilizație prospectivă”, printre notele definitorii ale acestui concept trebuie să figureze înclinarea balanței de la trecut spre viitor, astfel ca raportarea la viitor să devină privilegiată față de raportarea la trecut și

prezent. Practic, aceasta înseamnă că angajarea pe linia unei atari civilizații impune membrilor societății desprinderea treptată de civilizația numită tradițională, guvernată de norme sau obiceiuri generate dintr-o îndelungată tradiție și de valori „moștenite din bătrini“, și integrarea într-un mod și stil de viață și acțiune bazat pe norme și valori axiologice — etice și sociale — proprii viitorului. Civilizația preconizată prezintă înfrîuriri numeroase și profunde atît asupra statusului ontic, cît și asupra orizontului spiritual al individului uman. Într-o asemenea civilizație conținutul erudiției și al culturii spirituale primește o altă încărcătură față de aceea proprie civilizațiilor precedente. În locul unor deprinderi și cunoștințe clasice, ce exprimă stări de fapt mai mult sau mai puțin încheiate, erudiția și înțelepciunea proprie civilizației viitorului trebuie să se formeze cu precădere din cunoștințe cu sens proiectiv, ce exprimă procese în desfășurarea lor dinamică.

În literatura noastră de partid se formulează idei și principii privitoare la determinațiile unei civilizații de tip prospectiv. Imperativul unei permanente deschideri față de noul socialmente util, cerința permanenței modernizării a tuturor laturilor sistemului social global, a vieții social-economice, promovarea spiritului revoluționar și îndemnul de a învăța să producem și să stăpînim viitorul constituie elemente importante ale definirii civilizației prospective ce se edifică în țara noastră.

Concepția revoluționară a partidului nostru accentuează și privilegierea axiologică a viitorului în raport cu trecutul; spiritul revoluționar fiind prin natura lui prospectiv și antrenat în efortul pentru un viitor mai bun.

O asemenea ierarhizare valorică nu implică, din perspectiva viitorologiei marxiste, subaprecierea importanței trecutului și prezentului în determinarea acțiunilor umane și a devenirii proceselor sociale. Dimpotrivă, teoria dezvoltării sociale proprie socialismului științific, accentuează atît unitatea dialectică dintre trecut, prezent și viitor, cît și diferențierea lor calitativă.

Reliefarea legăturii dialectice dintre cele trei dimensiuni temporale ale procesului istoric, permite surprinderea influenței pe care trecutul o exercită asupra prezentului și asupra devenirii viitoare a societății. Neglijarea invocatei legături dialectice dintre trecut, prezent și viitor generează nu numai dificultăți teoretice-explicative, dar mai cu seamă atitudini cu urmări negative pentru procesul edificării civilizației socialiste de viitor: aventuriste, prezenteiste și paseiste.

Practica aventuristă, bunăoară, subapreciază contribuția trecutului la determinarea viitorului. Ea trece cu vederea importanța modelelor pozitive elaborate în trecut, a tradiției progresiste, utilitatea experienței înaintate, ca și a sistemului de valori materiale și spirituale, care trebuie să figureze ca premise și platforme de abordare a edificării viitorului.

Într-o formulare specifică limbajului viitorologiei, concepția paseistă se remarcă prin tendința de a coloniza prezentul și viitorul cu diferite reprezentări și modele desuete din trecut. Această practică suferă de ma-

ladia extrapolărilor forțate ale tendințelor din trecut asupra realităților actuale și de perspectivă. Neajunsul ei principal constă în blocarea afirmării a ceea ce este nou și progresist. Concepția paseistă nu discerne valorile de nonvalorile trecutului. Ea mizează pe reactualizarea unui trecut nediferențiat prin ceea ce a avut el pozitiv sau negativ.

Viziunea prezenteistă procedează, dimpotrivă, la colonizarea trecutului și viitorului cu imaginile și crezurile prezentului. Dacă în ce privește trecutul, prezenteismul împiedică descoperirea adevărului istoric, raportat la viitor, acesta face dificilă distingerea laturilor calitativ noi și inedite ale dezvoltării în perspectivă și pune accentul pe sacrificarea viitorului față de prezent, după dictonul: „după noi potopul“. Semnalînd consecințele negative pentru progresul societății noastre a unei atare atitudini, tovarășul Nicolae Ceaușescu combătea concepția potrivit căreia „e mai bine să consumăm cît mai mult, dacă se poate totul, să urmăm proverbul... că după noi, poate urma orice, inclusiv potopul, numai noi să trăim cît mai bine!“ [3, p. 742].

Fundamentarea praxiologică a relației dintre prezent și viitor scoate în evidență faptul că „viitorul se clădește pe temelia prezentului... ziua de mîine își trage izvoarele din ziua de azi; previziunea viitorului se bazează pe realitățile prezentului; nu te poți preocupa de viitor fără a acționa ca prezentul să ofere premisele îmbunătățirii zilei de mîine“ [2, p. 622—623].

Așadar, edificarea viitorului se face prin acțiuni asupra prezentului. În consecință, orientarea viitorului nu este posibilă fără a orienta prezentul, adică procesele sociale în desfășurare. Și tocmai această orientare reclamă funcția axiologică a viitorologiei; deoarece programele, proiectele și obiectivele sociale care luminează transformarea prezentului în viitor trebuie judecate din unghiul de vedere al posibilităților, ca și cel al dezirabilităților, adică a modului în care satisfac aspirații umane fundamentale.

În interpretare marxistă, funcția axiologică a viitorologiei se fundamentează pe cea explorativ-cognitivă, căci nu se poate defini ceea ce este de „dorit să fie“ sau este „bine să fie“, dacă nu se discern în prealabil alternativele posibile ale viitorului. Prin urmare, orientarea spre alternative dezirabile de viitor, presupune unitatea dintre cunoaștere, programare și valorizare. Această cerință este exprimată de conținutul documentelor celui de al XII-lea Congres al partidului atît prin amplul sistem de valori sociale și de idei valorizatoare prin care sînt definite perspectivele dezvoltării civilizației socialiste, cît și prin fundamentarea acestor aprecieri de valoare pe teoria materialismului dialectic și istoric a devenirii sociale. Cerința unității dintre cunoaștere și valorizare se reflectă clar în aprecierea tovarășului Nicolae Ceaușescu „că, într-o perioadă de circa o jumătate de secol de la revoluția de eliberare socială și națională, se va produce un salt uriaș în istoria României, în destinele poporului nostru... care asigură... crearea unei vieți libere și fericite pentru toți cei ce muncesc, împlinirea celor mai nobile idealuri de dreptate și echitate socială...“ [4, p. 56].

Este important de semnalat faptul că judecarea viitorului civilizației socialiste potrivit unor valori adecvat interpretate evită pericolul scientist, economist sau tehnicist, care exclude considerațiile socio-umane din calculele referitoare la dezvoltarea istoriei.

Materializându-se în bunuri, produse și alte rezultate pozitive ale activității umane, manifestându-se ca idealuri și aspirații realizabile, valorile sociale elaborate în cadrul ideologiei noastre angajează viitorul prin ceea ce au ele esențial. Sub expresia lor de valori politice, etice, estetice și filozofice, ele fac corp comun cu întregul conținut de idei al ideologiei societății noastre. Cu ajutorul lor, factorii de decizie și acțiune orientează procesul revoluționar spre modelul de civilizație viitoare care corespunde cel mai bine condițiilor istorico-concrete din țara noastră și aspirațiilor de progres ale cetățenilor ei.

Cercetările de axiologie viitorologică evidențiază faptul că valorile sociale se caracterizează printr-o pronunțată istoricitate, fără ca ele să fie pur efemere. Din această pricină, viitorologia apreciază viitorul de construit atît pe temeiul valorilor în curs, cît și a celor ce urmează să se constituie în perspectivă.

Dar pentru ca viitorologia să-și poată îndeplini funcția de apreciere adecvată a valorii prefacerilor din dezvoltarea socială este necesar să se stabilească în prealabil valoarea ei însăși sau, așa cum conchidea I. Tavis, trebuie plecat de la evaluarea predicției la evaluarea viitorului și nu invers [9, p. 619]. În ultimă instanță, problema menționată revine la aprecierea și stabilirea valorii concepției filozofice și ideologice ce formează temelia susținătoare a prognozării viitorului unui sistem social.

Încercările de explorare și apreciere valorizatoare a evoluției societății socialiste demonstrează faptul că schimbarea socială produce civilizație superioară numai dacă există o constantă preocupare pentru ameliorarea calitativă a tuturor laturilor acesteia. Există deci o legătură foarte strinsă între edificarea noii civilizații și preocuparea față de calitate. În termenii axiologiei viitorologice, această legătură se exprimă prin cultivarea unei sporite exigențe față de calitatea viitorului. Cercetările viitorologice demonstrează că rezolvarea problemelor de perspectivă, cum este și cea a calității viitorului, nu îngăduie amănare sau tergiversare. Dinamicitatea și complexitatea procesului edificării noii civilizații demonstrează că amînările nu soluționează problemele ci, dimpotrivă, le fac și mai dificile. Din această cauză, Congresul al XII-lea al partidului insistă asupra promovării imediate și prompte a luptei pentru o calitate nouă, superioară, în toate sectoarele activității sociale [4, p. 40].

Una din importantele învățăminte ale axiologiei viitorologice, ce se dezvoltă în cadrul marxismului, este aceea că viitorul civilizației socialiste și comuniste trebuie evaluat după etaloanele de măsură ale viitorului, adică după exigențele și valorile sale. În consecință, focalizarea pe om a obiectivelor și țelurilor dezvoltării trebuie completată cu întrebarea ce focalizăm pe om și la ce om se face raportarea? Aceeași chestiune se pune și în sensul determinării a ceea ce va fi prețuit sau apreciat în

viitor și cine va opera o atare prețuire sau valorificare. Pentru ca o asemenea pretenție majoră să devină operațională, se impune stabilirea și definirea, pe cât posibil, prealabilă a sistemului de valori și determinații ale viitoarei civilizații din țara noastră.

O atare cerință se cuvine astfel nuanțată: detaliile și aspectele concrete ale civilizației prospective, înscrise în orizontul temporal lung și mediu, nu pot fi definite exhaustiv și în detaliu încă de pe acum. Asemenea particularizări și concretizări rămân în sarcina generațiilor viitoare, după cum preciza însuși K. Marx [1, p. 379]. Din această precizare decurge o recomandare viitorologică de mare semnificație: generațiile actuale sînt îndemnate să manifeste o sporită atenție spre a nu bloca viitorul generațiilor de mîine. Recomandarea se referă, printre altele, la grija pe care trebuie s-o aibă oamenii de azi spre a nu anula posibilitățile membrilor civilizației de mîine de a-și alege modul de acțiune și viață în concordanță cu idealurile, aspirațiile și valorile perioadei în care vor trăi.

Studierea viitorului civilizației socialiste și comuniste, din perspectivă axiologică, nu poate eluda luarea în considerare a procesului de evoluție a necesităților și trebuințelor umane. Interpretată problema sub incidența valorilor promovate de axiologia marxistă, conduce la contestarea valabilității teoriilor și practicilor „consumiste“, optîndu-se pentru o civilizație care nu reduce ființa umană la condiția de consumator, ci o ridică la rangul de personalitate care se afirmă prin creație. Dacă o judecăm după aceleași criterii axiologice, ni se pare neadecvată anticipația lui A. Toffler, operată în cadrul altor realități sociale și pe alt temei axiologic, după care civilizația viitorului va fi o „societate care azvîrle“ [10, p. 61], caracterizată prin „mentalitatea consumatorului care folosește și aruncă“ [10, p. 65], punct de vedere care ridică risipa la rang de principiu etic și axiologic.

Proiectînd civilizația viitorului socialist și comunist al patriei, viitorologia marxistă autohtonă anticipă că pe măsura dezvoltării societății și a integrării în civilizația comunistă, se va asigura satisfacerea deplină a nevoilor, cerințelor și trebuințelor membrilor societății, combătîndu-se risipa, acumularea de bunuri de dragul acumulării și recurgerea la trebuințe și nevoi artificiale. „Comunismul presupune... — se afirmă în Programul partidului — asigurarea unei producții materiale care să satisfacă din plin toate necesitățile, determinate științific, ale populației... aceasta presupune că fiecare va consuma atît cit este necesar, determinat în mod științific, excluzîndu-se risipa și acumularea peste necesar...“ [5, p. 167—168].

Prin cultivarea funcției axiologice, viitorologia devine din instrument de cunoaștere mijloc de apreciere și far al acțiunilor sociale, prin care obiectivele generoase definite de documentele celui de al XII-lea Congres al P.C.R. conduc la edificarea unei civilizații superioare, „cu poporul și pentru popor“ [4, p. 63].

BIBLIOGRAFIE

1. Karl Marx, *Scrisori din „Analele germano-franceze“*, în Marx-Engels, *Opere*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960.
2. Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Ed. politică, București, 1973.
3. Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Ed. politică, București, 1977.
4. Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Ed. politică, București, 1979.
5. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975.
6. *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*. Ed. politică, București, 1979.
7. Gaston Berger, *Omul modern și educația sa*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1973.
8. Roger Clement, *Vers une civilisation du future*, Bordas, Paris—Montréal, 1972.
9. I. Taviss, *La futurologie et le problème des valeurs*, în „Revue internationale des sciences sociales“, nr. 4/1969.
10. Alvin Toffler, *Șocol viitorului*, Ed. politică, București, 1973.

THE ROLE OF THE AXIOLOGICAL FUNCTION OF FUTUROLOGY IN
DEFINING THE COORDINATES OF ROMANIAN SOCIALIST CIVILIZATION

(Summary)

The main goal of this paper is to investigate the problems of the relationships among forecast, axiological values, and the conscious building of socialist civilization. This activity has to be closely linked with social prognosis and organic integration of the social indicators, goals, and axiological values into the planning activity.

Analysing the programmatic documents of the XIIth Congress of the Romanian Communist Party, the author emphasizes the unity among cognition, projecting and valuation into the process of building the future Romanian socialist civilization.

In this paper the capacity of futurology and social prognosis to study the evolution of values and to become part of the socialist consciousness of the masses is shown.

SHAKESPEARE ȘI MONTAIGNE: FILOZOFIA CONDIȚIEI
UMANE

ANDREI ROTH

Se știe bine că Shakespeare l-a cunoscut, l-a citit, l-a apreciat pe marele cugetător francez. Se știe chiar că a posedat un exemplar din *Eseuri*, ceea ce nu este puțin lucru, avînd în vedere condițiile de atunci ale circulației cărților și împrejurarea că lucrarea a apărut în *editio princeps* incompletă în 1580, iar prima ediție completă a celor trei cărți ale *Eseurilor* abia în 1588, foarte aproape în timp de nașterea operei shakespeariene.

Critica filologică a stabilit convingător corespondența unui șir de fragmente shakespeariene cu unele texte ale moralistului solitar. Poate cea mai evidentă urmă a influenței lui Montaigne o găsim în cîntecul de lebadă al lui Shakespeare, în *Furtuna*, anume în ideile enunțate de Gonzalo (II, 1) cu privire la societatea ideală. Concepute în spiritul utopismului specific epocii, aceste idei proiectează în viitor unele trăsături — rețușate, bineînțelez — ale societăților primitive, abia descoperite de navigatori. Sursa se află într-un fragment din capitolul al XXXI-lea intitulat *Despre canibali* al primei cărți a *Eseurilor*¹. Corespondența ideatică este quasi totală. Și la Montaigne, și la Shakespeare societatea ideală este una care nu cunoaște asuprirea, inegalitatea și inechitatea socială, în care nu există nici un fel de ranguri și averi, nici constrîngerii de nici un fel; în care calitățile umane nu sînt pervertite de interes și lipsesc, în consecință, minciuna, trădarea, fătărnicia, pizmuirea, clewetirea. În același timp, aceasta este o societate care nu cunoaște comerțul, dar nici scris-cititul; în care oamenii se îndestulează cu ceea ce le oferă natura, fiind fericiți fără unelte și arme, fără muncă și fără efort. Shakespeare împărtășește aici generozitatea ideii umaniste a egalității și dreptății sociale, dar și idealizarea naivă a nealteratei „stări naturale“ a omenirii. Vom adăuga că iluzia unei posibile reveniri viitoare la această „stare naturală“ a pretensei nestîngherite fericii nu este prea insistent cultivată de Shakespeare, idealul umanist al echității este însă o constantă a operei sale.

Există și alte corespondențe textuale și ideatice ale unor fragmente shakespeariene și montaigneene. În *Hamlet* (IV,3), prințul remarcă: „Regele gras și cerșetorul slab sînt numai două mîncăruri; două feluri pentru o singură masă“, cea a viermilor; iar Montaigne scria și el că inima și trupul unui împărat triumfător se transformă în dejunul unui mic vierme (*Eseuri*, cartea a II-a, capitolul XII). Constatarea sceptică a caracterului trecător al măririi umane, dar și identitatea de soartă a tuturor oamenilor — iată ideile comune, aici, ale celor doi creatori. Chiar marele,

¹ Montaigne, *Eseuri*, I. Ed. științifică, București, 1966, p. 213.

vestitul monolog al lui Hamlet (III, 1) poartă urma influenței lui Montaigne. *To be or not to be* derivă din *Que sais-je*, observa Victor Hugo în cartea sa despre Shakespeare. Teama de moarte este cea care îl obligă pe om să accepte in justiția și robia, recunoaște eroul; înfringerea fricii de necunoscutul tărîm de dincolo de moarte este deci condiția acțiunii neînfricate în viață. Iată și sursa: „Preîntîmpinarea morții este preîntîmpinarea neatîrnării. Cine a învățat a muri s-a dezbătat a robi. A ști să mori este a fi mintuit de orice supunere și încătușare. Nu-i nici un rău în viață pentru cel care bine înțelege că a se lipsi de viață nu este un rău“ (*Eseuri*, cartea I, cap. *A filozofa înseamnă a învăța să murim*)². Este o altă chestiune că ideile din monologul lui Hamlet nu se reduc la cele din menționatul eseu. Shakespeare nu se inspiră în mod slugarnic, ci în mod creator.

S-ar mai putea continua înșirarea unor paralelisme și corespondențe. În afara celor de obicei citate în literatura problemei, s-ar putea aminti, cred, ideea lui Montaigne după care nimeni „nu se poate numi fericit pînă nu trece cea de pe urmă zi a vieții sale, din pricina nestatorniciei și vălmășirii trebilor omenești, care se schimbă în chip și fel, la cea mai ușoară clintire“³, care re apare într-o seamă de transfigurări poetice la Shakespeare, în *Regele Lear*, în *Timon din Atena* și în alte lucrări. S-ar putea menționa ideea — de sorginte aristotelică la Montaigne — despre excelența căii de mijloc în viață, despre dificultatea deosebită de a o urma pe aceasta⁴, idee de asemenea prezentă, de pildă, în *Neguțatorul din Venetia* (I,2) într-un cuvînt al Nerissei, ca și în îndemnurile lui Hamlet către actori privind respectarea măsurii. S-ar putea evoca ideea lui Montaigne după care „binele și răul nostru nu atîrnă decît de noi. Să ne aducem nouă prinosurile și rugăciunile noastre, nu soartei; ea nu poate nimic peste obiceiurile noastre; dimpotrivă, ele o tîrăsc pe urmă lor și o toarnă în tiparul lor“⁵ (*Eseuri*, cartea I, capitolul LI); să comparăm acest text cu monologul lui Edmund din *Regele Lear* (I,2) și vom remarca aceeași idee: omul însuși răspunde de actele sale, în speță de viciile sale, iar nu închipuite forțe oculte; idee remarcabilă a liberei cugetări renașcentiste.

Fără îndoială, inventarul prezentat al corespondențelor nu este complet, dar nici nu este esențial să fie complet. Legătura adîncă dintre Shakespeare și Montaigne nu se întemeiază pe consonanța unor texte, ci pe situarea — congenială, în esența ei — a uneia și aceleași idei-forță în axul operei lor de către ambii creatori. Este, în formularea dată de filozof, *ideea universalității condiției umane*. Această idee nu se găsește — după știința mea — în reproducere textuală la Shakespeare; se găsește însă în spiritul întregii opere shakespeariene și tocmai acest fapt dovedește că nu este vorba de o influență întîmplătoare a lui Montaigne asupra poetului. Shakespeare nu a fost nevoit să împrumute cărămizi

² *Ibidem*, p. 79.

³ *Ibidem*, p. 71.

⁴ Montaigne, *Eseuri*, II, Ed. științifică, București, 1971, p. 680.

⁵ Montaigne, *Eseuri*, I, p. 296.

spre a-și înălța casa; putea să și le facă singur. A găsit însă la Montaigne ceea ce îl anima și pe el: spiritul cel mai înaintat al epocii, ideea deziacerii umaniste de sistemul social învechit.

„Chaque homme porte la forme entière de l'humaine condition“: fiecare om poartă cu sine întreaga condiție umană“, zice Montaigne (*Essouri*, cartea a III-a, capitolul II, *Despre căință*)⁶. Termenul montaignean a făcut, cum bine se știe, o mare carieră, fiind deseori invocat în beletristica și în științele socio-umane contemporane. Spre a-i înțelege și aprecia semnificația originală, este necesar, cred, să facem puțină etimologie, laolaltă cu scurte considerații istorico-sociologice. În franceza din timpul lui Montaigne, cuvântul *condition* era curent utilizat pentru a designa poziția socială a oamenilor, fiind sinonim cu cuvântul *état* (stare). Societatea era, cum bine se știe, împărțită — pe de-asupra diviziunii clasiale — în stări (*états, conditions*), adică în grupuri sociale mari cu statut politico-juridic diferit, cu drepturi și îndatoriri diferite, unele având privilegii stabilite de lege, altele fiind lipsite de privilegii și împovărate cu îndatoriri. În aceste împrejurări, cerința egalității politico-juridice a oamenilor era cea mai importantă expresie a tendințelor sociale înnoitoare, cea mai de seamă revendicare a mișcărilor ideologice și politice — incipiente — antif feudale. Această cerință își găsește una din primele și strălucitele expresii în ideea lui Montaigne a universalității condiției umane. Fiecare om, vrea să spună Montaigne, indiferent de apartenența sa la una sau la alta dintre „condițiile“, stările sociale date, este purtător al condiției *umane*, având în consecință drepturi și îndatoriri inalienabile de această condiție; „... eu doresc, în primul rînd, să arăt ceea ce este universal în ființa mea, întrucît sînt Michel de Montaigne, nu întrucît sînt grămătic, poet sau jurisconsult“⁷ — scrie gînditorul. În împrejurările împărțirii societății în stări, condiția socială adaugă condiției umane ceva străin de natura acesteia. Filozoful descoperă în spatele diversității condiției sociale universalitatea condiției umane; pe aceasta din urmă o consideră esențială, iar prima — accidentală, ceea ce înseamnă, pentru vremea sa, o genială răsturnare de optică. Oamenii — *toți* oamenii — sînt, prin natura lor umană, egali, deci inegalitatea lor socială e filozofic nejustificabilă.

Montaigne își accentuează ideea printr-o nuanțare suplimentară. El surprinde, anume, diversitatea *rolurilor sociale* îndeplinite de indivizi, aceste roluri neizvorînd din individualitatea lor, din calitățile lor firești, ci din împrejurările condiției lor sociale. Individul, cum s-a văzut, poate fi grămătic, poet sau magistrat; poate fi nobil sau plebeu; demnitar sau om de rînd; toate acestea în mai mare măsură datorită avantajelor sau dezavantajelor dobîndite prin naștere, decît datorită calităților proprii și firești ale individului. Dar poziția și rolul social nu poate decît *masca* — și încă în mod imperfect — realele calități și defecte ale omului: „Degeaba ne cățărăm pe catalige, pe catalige tot cu picioarele noastre um-

⁶ *Moralisti francezi*, E.L.U., București, 1966, p. 53.

⁷ *Ibidem*.

blăm. Și pe cel mai înalt tron al luminii tot pe șezutul nostru stăm⁸ — scrie Montaigne. Să mai cităm: „împăratul al cărui alai orbește . . . vedeți-l dincolo de perdeaua lăsată; nu-i decît un om de rînd și ar putea fi, din întîmplare, mai mărunț decît cei mai mărunți supuși ai săi⁹. Și în altă parte: „De ce n-am prețui un om pentru ce este al său? Are multă stare, un palat frumos, mare vază, atîta venit; toate acestea sînt în preajma lui, nu în el . . . De ce cînd prețuiești un om, îl prețuiești învelit și îmbrobodit?¹⁰ Vorbînd despre sine, în altă parte, Montaigne declară că doare să se prezinte „nedres, firesc și obișnuit, fără silire și fără fățuire“, „m-aș fi zugrăvit foarte bucuros cu totul și în totul gol¹¹. Gol — adică în individualitatea sa nealterată de suprapunerile condiției sociale. În alte cuvinte: oamenii joacă roluri ce le sînt atribuite de către societate; aceste roluri maschează universalitatea condiției umane și, totodată, denaturează, mistifică valorile umane. „Nimic nu e mai îndreptățit și mai frumos — mai scria Montaigne — decît să joci bine și cum se cuvine rolul de om . . .¹².

Expresia „condiție umană“ nu figurează, cum spuneam, la Shakespeare. Dar ideea formulată filozofic de către Montaigne este prezentă — și nu printre altele, ci ca idee centrală — în întreaga operă a poetului. Calitatea artistică de excepție a lucrărilor sale rezidă tocmai în puterea de surprindere a calităților și viciilor umane în înfățișarea lor nealterată de suprapunerile statutului și rolului social al acestora. La moartea lui Brutus (în tragedia *Iuliu Cezar* (V,5) se pronunță despre el cea mai mare laudă cunoscută de Shakespeare: „a fost un om“; nu calitățile de patrician, nobil, om politic îi sînt relevate, ci, cum cerea Montaigne, interpretarea „cum se cuvine“ a „rolului de om“. Regele Henric al V-lea afirmă (în drama istorică cu același titlu (IV,1)) că regele este și el doar un om; faptele lui trebuie măsurate cu măsură umană. Universalitatea măsurii umane a omului și idealul rînduieiilor social-politice democratice sînt surprinse în unitatea lor în frazele rostite de erou. Shylock (în *Neguțătorul din Veneția* (III,1)) susține, într-un celebru monolog, unitatea de natură a speciei umane, absurditatea privilegiilor ce se instituie după criteriile rasiale sau naționale. Nefericitul rege Lear, întîlnindu-l pe desmoștenitul Edgar care rătăcește sub înfățișarea unui cerșetor gol și smintit, înțelege că omul din fața sa, lipsit de veșminte, fără însemne ale statutului și rolului social, este „ființa însăși“, purtător, deci, al „condiției umane“ nealterate.

Una din temele majore, frecvent reluate și insistent dezvoltate, în multe variante, în piesele lui Shakespeare este aceea a „lumii ca teatru“. Toți oamenii joacă roluri pe imensa scenă a teatrului lumii; ideea poate fi aflată, *expressis verbis*, în *Neguțătorul din Veneția*, în *Cum vă place*, în *Henric al IV-lea* (partea a II-a), în *Regele Lear*; implicit, ea este pre-

⁸ *Ibidem*, p. 95.

⁹ Montaigne, *Eseuri*, I, p. 259—260.

¹⁰ *Ibidem*, p. 258.

¹¹ *Ibidem*, p. 1.

¹² *Moralisți francezi*, p. 91.

zentă în ansamblul operei shakespeareiene. Rolul jucat depinde, rezultă foarte convingător din această operă, în mai mare măsură de „condiția socială“ decît de „condiția umană“ a omului; inegalitățile sociale pervertesc valorile umane, deformează sau răstoarnă scara valorilor; în spațele rolurilor sociale atribuite, trebuie văzut omul în goliciunea lui, în frumusețea — sau uriciunea — fizică, intelectuală și morală ce-i este proprie realmente. Cinstea — spune regele în *Bine este tot ce se termină cu bine* — se întemeiază pe faptă, nu pe strămoși; într-o lume în care doar strămoși iluștri puteau asigura individului o poziție socială elevată, poetul spune că numai valorile autentice ale persoanei contează. Virtutea și priceperea sînt mai presus de noblețe și de avere, spune Pericle în piesa cu același titlu; ele îl înalță pe om, îl transformă în zeu. Valorile umane autentice sînt mai presus de privilegiile sociale — aceasta este ideea comună a lui Montaigne și a lui Shakespeare.

Aș adăuga un cuvînt despre cariera istorică a conceptului de „condiție umană“. Reluat foarte insistent în secolul nostru, acest concept a fost foarte adesea folosit în cadrul unor construcții teoretice care ocoleau istoricitatea și diferențierea lăuntrică, clasială, în fiecare perioadă istorică determinată, a condițiilor de existență ale omului. Prea adesea s-a deplasat accentul de la condițiile concrete, social-istorice determinate și diferențiate, ale vieții umane, la „condiția ontologică“ generală, la situația ființei umane în univers. Sublinierea *universalității* condiției umane de către Montaigne a reprezentat o mare cucerire a cugetării, oprirea pe această treaptă sau revenirea la ea în contemporaneitatea noastră, refuzul cercetării concrete a *condițiilor umane multiple și variate* înseamnă părăsirea militantismului umanist al gîndirii renaștentiste.

Shakespeare și Montaigne au creat într-o vreme în care libera cugetare, gîndul îndrăzneț se putea afirma doar în neconținută confruntare — latentă sau manifestă — cu stăpînirea absolutistă. Să mai citim două rînduri de Montaigne: „Spun adevărul, nu chiar precît aș dori, dar precît îndrăznesc; și îndrăznesc din ce în ce mai mult pe măsură ce îmbătrînesc...“¹³. Străduința de a evita confruntarea deschisă cu stăpînirea reiese clar, pentru cititorul contemporan, din ansamblul operei gînditorului.

Scriind piese de teatru, nu dizertații filozofice, Shakespeare are, într-un fel, o sarcină mai ușoară: nu își formulează ideile sub forma unor enunțuri teoretice cu pretenția de valabilitate generală. Cu toate acestea, știm că și el a spus adevărul nu chiar precît ar fi dorit, ci precît a îndrăznit. Cît a îndrăznit — temindu-se nu pentru propria sa persoană, ci pentru soarta operei sale, pentru posibilitatea de a-și rosti adevărul. „Sînt unii care educă omul; eu îl descriu“¹⁴ — scrie Montaigne; „nu dau lecții, ci povestesc“¹⁵. Moralistul de profesie nu moralizează: își prezintă învățătura, obligîndu-și cititorul să mediteze și să-și formeze, prin propriul efort, convingerile. Mutatis mutandis, Shakespeare procedează la fel. El

¹³ *Ibidem*, p. 54.

¹⁴ *Ibidem*, p. 53.

¹⁵ *Ibidem*, p. 55.

infățișează oameni în situații și în conflicte sociale. Foarte arareori se pronunță el însuși în problemele de viață pe care le zugrăvește, își rostește gândurile cu vocea personajelor pe care le plămăiește. Cum moralistul nu moralizează, nici poetul nu-și dăscălește spectatorii și cititorii. Fiecare militează în felul său, fără a ieși tendențios din limitele stricte ale măsuri interne a domeniului său de creație.

Un lucru se cuvine subliniat în final. Paralelismele, punctele de contact între textele celor doi creatori nu se pot înțelege ca simple influențe ale unuia asupra celuilalt, ca simple ecouri ale unor lecturi filozofice asupra operei poetului. Este vorba de cu totul altceva: cele mai proprii și mai specifice idei shakespeariene sînt cosubstanțiale cu cele ale celei mai avansate filozofii a renașterii și tocmai de aceea s-a aplecat poetul cu atenție asupra operei lui Montaigne. A găsit în această operă ceea ce a căutat, ceea ce a corespuns vederilor sale. Două spirite creatoare, de similară elevație, s-au întîlnit pe cele mai înaintate poziții sociale și culturale ale epocii lor.

SHAKESPEARE ET MONTAIGNE: LA PHILOSOPHIE DE LA CONDITION HUMAINE

(Résumé)

L'auteur part de la bien connue constatation des évidentes consonances de certains fragments shakespeariens avec des écrits du moraliste français. En rappelant quelques unes des correspondances plus ou moins fréquemment citées dans la littérature de spécialité, l'auteur souligne que le profond lien entre Shakespeare et Montaigne ne se fonde pas sur la consonance de certains textes, mais sur la même idée-force située — congénialement, en essence — dans l'axe de leurs oeuvres par les deux créateurs. Dans l'expression que lui a donnée le philosophe, c'est l'idée de *l'universalité de la condition humaine*. Cette idée n'a pas d'expression textuelle dans l'oeuvre de Shakespeare, mais elle se trouve dans l'esprit de toute son oeuvre. Dirigée contre l'inégalité de la condition sociale des hommes, cette idée focalise la spiritualité la plus avancée de l'époque. L'auteur présente les arguments en faveur de son affirmation en examinant parallèlement le déploiement de cette idée dans les écrits du philosophe et sa concrétisation dans l'oeuvre du poète.

CU PRIVIRE LA RAPORTUL DINTRE CONCEPTELE DE REALITATE OBIECTIVĂ ȘI REALITATE FIZICĂ (I)

ION SEMENIUC

Constituirea filozofiei marxiste ca o concepție generală calitativ distinctă despre lume a însemnat, printre altele, și depășirea opoziției metafizice dintre ontologie și gnoseologie, evidențiindu-se unitatea lor dialectică, promovându-se punctul de vedere sintetic-integrator asupra diverselor domenii de cercetare filozofică. Aceasta este cu atât mai necesar de subliniat, cu cât procesul de diversificare, specializare și integrare caracterizează nu numai cercetarea științifică contemporană, ci și pe cea din domeniul filozofiei.

În literatura noastră filozofică din ultimii ani, s-a evidențiat pe bună dreptate că dezvoltarea unor asemenea ramuri moderne de cercetare, cum sînt epistemologia, semiotica, metodologia etc. nu se poate realiza fără cercetări temeinice și ample în domeniul ontologiei și fără unele supozitii ontologice. În același timp, elaborarea ontologiei marxiste în concordanță cu nivelul și complexitatea cunoașterii științifice contemporane, nu e posibilă, fără o cercetare sistematică în sfera metodologiei și epistemologiei.

Necesitatea analizelor epistemologice și metodologice în vederea înțelegerii afirmațiilor ontologice este cu atât mai mare, cu cât cunoașterea științifică devine tot mai teoretică și abstractă. „Cîtă vreme se iau în considerare lucrurile cotidianului scrie M. B o r n — problema obiectivității este un produs artificial al speculației filozofice. Dar în științele naturii lucrurile stau altfel. Aici ne ciocnim de fenomene care se află dincolo de experiența cotidiană curentă... Aici nu poate fi ocolită problema dacă este vorba sau nu de o lume obiectivă, existentă independent de observator“ [1, p. 335].

Deosebit de acut se ridică această problemă în perioada marilor coticuri în domeniul cunoașterii științifice, cînd se impune reconsiderarea sistemelor conceptuale vechi și stabilirea posibilităților sau limitelor de aplicabilitate a lor la faptele de experiență necunoscute anterior. Or, așa cum se știe, în secolul nostru am asistat la cea mai profundă revoluție de pînă acum în domeniul cunoașterii științifice, în special al fizicii. Puternica matematizare a fizicii și necesitatea utilizării unui șir de instrumente pentru a cerceta lumea microcosmică, au determinat complicarea, medierea legăturii dintre om și realitatea pe care o cercetează. În acest context, problema naturii, a statutului obiectelor științei devine o problemă centrală. Așa se explică de ce marii creatori în domeniul fizicii din secolul nostru (A. Einstein, N. Bohr, W. Heisenberg, M. Born etc.) au arătat un atât de mare interes față de problemele filozofice, metodologice și epistemologice ale științelor naturii. Ei își dădeau perfect de bine sea-

ma că, fără soluționarea acestor probleme, nu se pot găsi răspunsuri corecte și la cele științifice, concrete.

Elaborarea teoriei relativității și a mecanicii cuantice, ca și dezvoltarea impetuasă a matematicii, au impus revizuirea „stilului de gândire” în știință și filozofie, părăsirea realismului naiv, a materialismului metafizic și necesitatea adoptării unei gândiri materialist-dialectice, suple, capabile să ofere fundamentul teoretic general pentru depășirea obstacolelor ce apar în calea dezvoltării neîntrerupte a cunoașterii științifice. Disputele purtate pe tot parcursul secolului nostru, au scos la iveală o serie de opinii și orientări, au condus la găsirea unor soluții ce constituie un bun câștigat. În același timp, unele probleme au rămas deschise și își așteaptă răspunsul adecvat prin efortul conjugat al cercetărilor științifice și filozofice.

Deși în prezent, ca și în alte perioade istorice caracterizate prin dezvoltarea impetuasă a cunoașterii științifice, cercetările metodologice și epistemologice se ridică pe primul plan, interesul față de ontologie și-a păstrat totuși locul cuvenit. Merită să amintim în acest sens apariția la noi în ultimii ani a unor lucrări consacrate dezbaterii problematicii ontologice, cum sînt: *Dialectica în existență* de A. Katz, studiile lui C. Popa consacrate analizei unor concepții ontologice contemporane, ca și acela a lui I. Tudosescu, *Direcții și orientări în gândirea filozofică contemporană* din *Existență, cunoaștere, acțiune*. Mai recent a apărut lucrarea lui I. Pârnu *Existență și realitate în știință și filozofie*. Toate aceste lucrări, ca și multe altele, s-au născut din conștiința clară că este necesară repunerea în discuție a problematicii ontologice tradiționale în lumina cercetărilor științifice, metodologice și semantice contemporane, din nevoia de a pune în evidență modificările intervenite în statutul ontologiei filozofice. Astfel, în studiul său, C. Popa subliniază pe bună dreptate împletirea strînsă care există în prezent între ontologie, epistemologie și analiza semantică. Pe linia evidențierii acestei strînse împletiri, concepția ontologică a lui Quine este, poate, cea mai reprezentativă. „Teoria ontologică a lui Quine — scrie C. Popa — aduce o notă nouă în literatura filozofică contemporană, în primul rînd prin cercetarea pentru prima dată a problemei supozițiilor ontologice ale teoriilor științifice și în al doilea rînd prin analiza detaliată a interferențelor dintre semantică și ontologie” [2, p. 80]. Și într-adevăr, spre deosebire de știința clasică în cadrul căreia se elabora mai întîi, pe baza unor imagini intuitive o schemă ontologică, căutîndu-se apoi un aparat matematic, formal pentru explicarea schemei ontologice, în știința contemporană se observă mai degrabă drumul invers: elaborarea formalismului matematic și abia după aceea se caută dezvoltarea sensului acestui formalism, interpretarea lui semantică și empirică. În acest context, analiza semantică devine indispensabilă pentru evidențierea supozițiilor ontologice ale teoriei abstracte, pentru elucidarea a ceea ce se petrece de fapt în realitate, pentru a nu lua realitatea limbajului drept realitate obiectivă.

Se știe că statutul și sensul conceptelor de existență și realitate, afirmarea sau respingerea lor în cadrul meditației filozofice, este în funcție

de însuși modul în care se înțelege obiectul filozofiei ca domeniu distinct al cunoașterii umane.

Filozofia marxistă, încă de la constituirea sa, a susținut ideea după care conceptele de existență și realitate nu pot fi elucidate altfel decât prin prisma raportului fundamental, practic, al omului cu natura, cu realitatea materială. Pe baza înțelegerii profunde a esenței omului și a istoriei sale, pe baza înțelegerii raportării active, creatoare a ființei umane la realitate, clasicii filozofiei marxiste au evidențiat necesitatea înțelegerii existenței, realității nu în mod abstract, contemplativ, ci ca activitate practică, ca „activitate umană sensibilă“ (Marx). Științele naturii, în special fizica, au evidențiat abia în secolul nostru necesitatea depășirii înțelegerii contemplativiste, realist-naive a existenței și realității.

Interpretând în mod nou conceptele de realitate și existență, filozofia marxistă a depășit, pe de o parte, materialismul metafizic în cadrul căruia realitatea era luată ca atare, independent de activitatea practică umană, iar pe de altă parte, idealismul care absolutiza rolul activ al conștiinței, transformând-o pe aceasta din urmă în demiurgul realității. Altfel spus, filozofia marxistă a elaborat o înțelegere a realității în strinsă legătură cu activitatea umană practică, fără a șterge orice graniță între om cu conștiința sa și realitatea materială. Nu în același fel și nu întotdeauna așa s-au petrecut lucrurile în cadrul științei și filozofiei științei din secolul nostru.

Așa după cum subliniam și mai sus, elaborarea teoriilor fizice fundamentale din secolul nostru, și anume a teoriei relativității și mecanicii cuantice, a fost legată de o „lecție epistemologică“ deosebită, lecție ce a impus cu necesitate revizuirea modului de a înțelege realitatea fizică, revizuirea „stilului de gândire“ prin afirmarea imposibilității de a considera realitatea cercetată independent de activitatea subiectului cunoscător. Astfel, dacă fizica clasică și, în concordanță cu aceasta, realismul naiv, se sprijină pe convingerea că procesul cunoașterii nu este decât o reflectare a realității în care subiectul nu intervine în mod activ, constructiv, iar realitatea cercetată era considerată ca independentă de acesta, în cadrul fizicii contemporane subiectului cu instrumentele sale de măsură și realitatea cercetată nu mai pot fi considerate izolat. Așadar, idealul științei clasice era cunoașterea obiectului în sine, făcându-se abstracție de condițiile cunoașterii și de activitatea subiectului cunoscător, pe cînd mecanica cuantică a scos la iveală caracterul nesatisfăcător al modalității clasice de descriere a realității. Datorită acestui fapt, conceptul de realitate fizică, sensul și semnificația acestuia a devenit central în disputele științifice și epistemologice purtate de fizicienii secolului nostru.

Această modalitate nouă a cunoașterii din fizica contemporană a impus necesitatea de a se face distincție între conceptul de realitate obiectivă și acela de „realitate fizică“. Putem remarca aici faptul că Lenin a fost primul care a surprins, încă la începutul secolului nostru, necesitatea de a se face distincție între conceptul filozofic de realitate materială, obiectivă, și cunoștințele concrete, în continuă schimbare a științelor naturii despre materie (conceptele științifice despre materie). În confunda-

rea celor două genuri de concepte, Lenin a văzut una din sursele interpretărilor idealiste ale noilor descoperiri în domeniul fizicii.

Așadar, care este conținutul conceptului de „realitate fizică“ și în ce relație se află el cu realitatea materială obiectivă? În lucrarea sa *Existență și realitate în știință și filozofie*, I. Pârvu analizează pe larg conceptul de „realitate fizică“ așa cum apare acesta în opera lui A. Einstein, N. Bohr, W. Heisenberg, M. Born etc. În acest sens, I. Pârvu subliniază că „realitatea fizică“ este „un concept metodologic nou, specific filozofiei contemporane a științei, deosebit de conceptul general al realității obiective“; prin el se înțelege „realitatea determinată din punctul de vedere al teoriilor științifice, *realitatea ca obiect al teoriilor fizice*, acel sistem de referenți ai teoriilor fizice. Realitatea fizică apare, deci, în analiza metodologică a relației teoriei fizice cu obiectul ei, nu în analiza relației subiectului cu lumea în general“ [3, p. 28].

Caracterizarea de mai sus a conceptului de „realitate fizică“ ne indică doar un cadru general pentru evidențierea conținutului acestuia, nepermițându-ne să surprindem întreaga complexitate a conceptului la care ne referim și nici raportul lui cu conceptul general filozofic de realitate materială, obiectivă. După cum bine precizează I. Pârvu în studiul introductiv la cartea lui W. Heisenberg *Pași peste granițe*, conceptul de „realitate fizică“ este o „problemă internă a fizicii“. Ținând seama de această precizare, ne va fi ușor să înțelegem că sensul conceptului de „realitate fizică“ este în funcție de teoria fizică din care face parte și, prin urmare, se schimbă odată cu schimbarea, dezvoltarea teoriilor fizice. Din această cauză, ni se par mai potriviți termenii lui Gonseth, și anume „orizonturi de realitate“ și „orizonturi de cunoaștere“. În concepția lui Gonseth, realitatea lumii materiale nu ne este dată în cadrul unei cunoașteri definitive și perfecte. „Ea ni se dezvăluie mai degrabă — scrie I. Pârvu — printr-o succesiune de structuri și niveluri ale cunoașterii. De aceea ar fi mai potrivit să se vorbească, din perspectiva științei, de „niveluri de realitate“ sau de „orizonturi de realitate“. Ele corespund „orizonturilor cunoașterii“ [3, p. 56].

Înainte de a ne opri asupra conținutului conceptului de „realitate fizică“, ca și asupra relației lui cu realitatea materială obiectivă, este necesar să remarcăm că termenul nu este prea izbutit din cauza multiplelor semnificații pe care le capătă în diverse utilizări. Cel mai frecvent el este întrebuințat în sensul ontologic și epistemologic. Dar tocmai pentru că termenul are multiple sensuri și, în același timp, a fost și este utilizat în calitate de concept fundamental al teoriilor fizice, este necesar să i se precizeze mai detaliat conținutul. Considerăm că unul din inconvenientele acestui termen constă în aceea că, la prima vedere, el sugerează un conținut pe care nu-l are de fapt, și anume ca desemnând realitatea fizică obiectivă, independentă de activitatea subiectului cunoscător. Utilizând acest termen, nu trebuie să pierdem din vedere că depășirea „realismului naiv“ se realizează cu greu nu numai în dezvoltarea istorică, filogenetică a științei, ci și în dezvoltarea ontogenetică a fiecărui

individ. Dovada în acest sens o constituie în primul rând faptul că de multe ori chiar și marii oameni de știință renunțau cu greu la înțelegerea realist-naivă a realității fizice. În al doilea rând, chiar și acei fizicieni care înțelegeau deosebirea dintre conceptele de „realitatea fizică” și „realitatea obiectivă”, adesea utilizau primul concept în sensul celui de al doilea. Aceasta se poate observa, după părerea noastră, și din următorul text al lui W. Heisenberg: „Scopul cercetării nu mai este, de aceea, cunoașterea atomilor și a mișcării lor «în sine», adică independent de observația experimentală; mai degrabă ne găsim de la început în centrul dialogului dintre natură și om, dintre care știința naturii nu reprezintă decât o parte, astfel încât împărțirea uzuală a lumii în subiect și obiect, lume interioară și lume exterioară, corp și suflet, nu mai corespunde, producând o serie de dificultăți. Și pentru științele naturii obiectul cercetării nu-l mai reprezintă *natura în sine, ci natura supusă întrebărilor omului*, astfel că și *în acest domeniu omul nu se întâlnește din nou decât cu el însuși*” [4, p. 119—120]. Nu este greu de observat că la începutul și sfârșitul textului reprodus, Heisenberg are în vedere relația dintre obiect și subiect, pe care o extinde însă și asupra relației om-natură ca realități obiective, afirmând că împărțirea „uzuală a lumii în subiect și obiect, lume interioară și lume exterioară” n-ar mai fi valabilă. De altfel, chiar dacă plecăm de la înțelegerea „realității fizice” ca un raport dintre obiect și subiect, concluzia de mai sus a lui Heisenberg nu este acceptabilă, întrucât participarea activă a subiectului la elaborarea cunoștințelor nu ne îndreptățește să afirmăm că acesta nu se întâlnește decât „cu el însuși”. Afirmarea, în cadrul filozofiei marxiste, a legăturii indisolubile dintre obiect și subiect, inexistența granițelor rigide și riguroase între aceștia, nu este echivalentă cu ștergerea oricăror granițe. Procesul cunoașterii se dezvoltă pe linia apropierii treptate a subiectului de obiect și nu a apropierii tot mai accentuate de el însuși.

Dacă conceptul de „realitate fizică”, așa cum precizează în mod corect I. Pârvu, apare în „analiza metodologică a relației teoriei fizice cu obiectul ei”, că el „reprezintă un caz particular al deosebirii dintre *existență și obiectul cunoașterii*”, înseamnă că evidențierea conținutului acestui concept se poate face numai prin prisma înțelegerii materialist-dialectice a raportului dintre obiect și subiect în cunoaștere. Plecând de la aceste afirmații, se poate face o primă constatare, și anume că utilizarea termenului de „realitate fizică” nu duce la înlocuirea conceptului de realitate obiectivă și nici nu presupune negarea realității obiective. Dimpotrivă, precizează I. Pârvu, mecanica cuantică, „ca și alte teorii fizice s-a construit tot pe baza recunoașterii realității obiective a lumii fizice — postulatul central al materialismului în filozofia fizicii” [3, p. 40]. Așadar, elucidarea conceptului de „realitate fizică” nu e posibilă, ocolind raportul gnoseologic fundamental dintre realitatea materială obiectivă și subiectul cunoscător.

Analizând acest raport, ajungem la necesitatea elucidării naturii obiectelor teoriei fizice. Dacă avem în vedere cea ce preciza în mod

corect W. Heisenberg, și anume că „pentru științele naturii obiectul cercetării nu-l mai reprezintă natura în sine, ci natura supusă întrebărilor omului“, înseamnă că acesta, în procesul cunoașterii, nu are de-a face cu natura ca întreg, ci numai cu unele fragmente sau aspecte pe care, datorită intervenției active cu mijloacele sale materiale și conceptuale, subiectul le schematizează, construind obiecte ideale și punînd în evidență relațiile dintre ele. După părerea noastră, aceste obiecte ideale constituie „acei sistem de referenți ai teoriilor fizice“, despre care vorbește I. Părvu. Ele reprezintă modele mai mult sau mai puțin simplificate ale sistemelor fizice reale. Credem că tocmai un asemenea punct de vedere susținea M. Born în studiul său *Realitatea fizică*. Astfel, opunîndu-se lui Dingle care se situa pe poziția de „negare“ a existenței unei lumi materiale existente în sine“, M. B o r n scria: „În realitate, lucrurile stau cu totul altfel. Toate marile descoperiri în fizica experimentală se datorează intuiției unor oameni care s-au folosit în mod deschis de modele care pentru ei nu erau produse ale fanteziei, ci reprezintă lucruri reale... , modele formate din particule, electroni, cîmpuri și unde — concepte care acum sînt acuzate ca fiind neesențiale și sterile“ [1, p. 188]. O poziție similară, după părerea noastră, ocupă și M. Bunge. Subliniind deosebirea dintre un formalism matematic și o teorie fizică, M. B u n g e scrie: „Acum începem să înțelegem că teoriile fizice nu reprezintă o simplă reproducere a realității, ci conțin simplificări grosolane care conduc la scheme ideale sau modele ale lucrurilor, asemenea reprezentărilor despre cîmpul uniform sau despre o particulă liberă. Afară de aceasta, recunoaștem de asemenea necesitatea de a ne înțelege cu privire la unitățile de măsură. Dar toate acestea nu transformă fizica într-o ficțiune sau într-o totalitate de convenții, tot așa cum descrierea fenomenului observat în limbajul uzual nu este vidă numai pe motivul că este exprimată într-un sistem convențional de semne“ [5, p. 25].

Pentru a elucida specificul procesului de elaborare a unor asemenea modele în cadrul mecanicii cuantice, M. Born apelează la principiul complementarității al lui N. Bohr. După părerea lui M. B o r n, conceptul de complementaritate a fost introdus „pentru a exprima faptul că cunoașterea maximă a unei esențe fizice nu se poate obține printr-o observație unică sau o instalație experimentală unică, ci că sînt necesare diferite instalații experimentale, care se exclud, dar sînt complementare. În limbajul adoptat aici aceasta ar însemna că cunoașterea poate fi obținută numai printr-un număr suficient de proiecții independente ale uneia și aceleiași esențe fizice... Rezultatul final al unor experimente complementare este un grup de invarianți, caracteristic pentru obiectul respectiv. Invarianții principali se numesc sarcină, masă (mai bine masă de repaus), spin etc., și în fiecare caz în care sîntem în stare să determinăm aceste mărimi conchidem că avem de-a face cu o anumită particulă. Susțin că avem dreptul de a considera aceste particule drept reale, într-un sens care nu diferă în mod esențial de sensul obișnuit al cuvîntului“ [1, p. 198].

BIBLIOGRAFIE

1. M. Born, *Fizica în concepția generației mele*, Ed. științifică, București, 1969.
2. С. Попа, *Trei concepții ontologice contemporane*, în vol. *Existență, cunoaștere, acțiune*, Ed. științifică, București, 1971.
3. I. Pârvu, *Existență și realitate în știință și filozofie*, Ed. politică, București, 1977.
4. W. Heisenberg, *Pași peste granițe*, Ed. politică, București, 1977.
5. M. Bunge, *Filosofia fiziki*, Izd. Progress, Moskva, 1975.

О СООТНОШЕНИИ КАТЕГОРИЙ „ОБЪЕКТИВНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ” И
„ФИЗИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ” (I)

(Резюме)

Исходя из того положения, что возникновение теории относительности и квантовой теории привело к необходимости переосмыслить стиль мышления в науке и философии нашего века, автор статьи анализирует смысл, вкладываемый в понятия „объективная реальность” и „физическая реальность” в свете достижений современного научного познания, а также различие между современным и классическим их пониманием.

Необходимость уточнения смысла этих понятий вытекает из того простого факта, что иногда творцы квантовой механики употребляют понятие „физическая реальность” то в онтологическом, то в гносеологическом смысле. Если понимать под „физической реальностью” частный случай различия между объективной реальностью и объектом познания, то, в случае употребления этого понятия в онтологическом плане, можно прийти к выводу о зависимости объективной реальности от субъекта, что и встречается иногда в работах В. Гейзенберга. Поэтому, для правильного выяснения этого вопроса перво-степенное значение имеет анализ объектов физических теорий.

NATURA ȘI FORMA JUDECĂȚII DE CUNOAȘTERE LA KANT (IV)

GH. TOMA

Meritul lui Kant nu constă numai în faptul de a se fi întrebat cum este posibilă metafizica, ci de a fi pus problema cum este ea posibilă ca știință. Aceeași întrebare își va pune și Hegel, adică: cum este posibilă și ce este filozofia ca știință. Pentru Kant calea care duce la rezolvarea acestei grele probleme nu trebuie să fie, ca pînă atunci, numai o critică a cunoașterii sau a cunoștinței, ci o critică a rațiunii umane ca atare, a rațiunii în sine, o dezvăluire a posibilității și izvoarelor interne ale organului cunoașterii. Dacă metafizica exprimă o tendință permanentă, naturală a spiritului uman, atunci cum poate deveni această tendință un fapt de conștiință cert, obiectiv, îmbrăcînd forma unui adevăr științific. După Kant, atît știința cît și filozofia își găsesc întemeierea lor logică internă pornind numai de la izvoarele rațiunii însăși ale subiectului cunoscător, de la relevarea constituției și legii interne ale acesteia. Așa cum am arătat, el va înscrie problema în discuție în cadrele unui nou orizont logic, a unei noi logici, *logica transcendențială*, care afirmă existența unor cunoștințe și forme *a priori* ale gândirii și cunoașterii.

Din critica vechii metafizici, dar și pe baza spiritului științific dominant, ținînd prin urmare seama de formele logice pe care le îmbracă acesta, Kant afirmă că răspunsul la întrebarea capitală cum este posibilă metafizica, ontologia, ca știință depinde de răspunsul la întrebarea, o întrebare iarăși deosebit de grea, cum sînt posibile judecățile sintetice *a priori* întrucît cunoașterea umană conține în sine asemenea judecăți și propoziții.

Neajunsul principal, punctul principal vulnerabil al vechii metafizici dogmatice constă după Kant în faptul că ea s-a constituit după procedeul logic analitic, reducînd opera ei esențială la pura despicare formală a unor concepte, că, în principiu, ea a tîns în permanență să deducă existența reală din gîndire, din conceptul existenței. Criticînd argumentul ontologic, moment care înseamnă începutul procesului de afirmare calitativă, originală, a *ideii critice*, Kant va ajunge să afirme că raportul *posibil-real* trebuie conceput *sintetic* și nu analitic. Esența logică, spune Kant, nu poate da decît o existență ideală și nu reală. Am putea spune că prin gîndirea lui Kant începe astfel să se întrevadă uneori nu numai chipul lui Platon ci și al lui Newton și David Hume.

În vederea aducerii filozofiei ca metafizică „pe marea cale a științei“ Kant arată că deși rațiunea omenească se îndeletnicește în parte cu analiza conceptelor despre obiecte conținutul ei esențial este *sintetic*, ea folosindu-se deci nu numai de concepte rezultate din analiză, ci și cu „afirmații de cu totul altă natură“. În aceste afirmații, cunoștințe, judecăți „de cu totul altă natură“, cum spune Kant, rațiunea adaugă

a priori la conținutul conceptelor *date* determinații, concepte străine, „fără să știe cum ajunge ea la ele și fără a-și pune nici măcar în gând o asemenea întrebare”¹. Prin urmare, sarcina pe care și-o fixează acum Kant este numai aceea de a arăta care este diferența dintre cele două moduri de cunoaștere prin rațiunea pură, *analitic* și *sintetic*, în mod deosebit ce sînt și cum sînt posibile judecățile sintetice a priori?

*

Vom discuta în continuare renumita și mult controversată, pînă în zilele noastre, teorie kantiană asupra judecăților *analitice* și *sintetice* a priori. Prin această teorie logică Kant crede că putem ajunge să vedem care sînt izvoarele cunoștinței metafizice ca atare, precum și specificul acestor cunoștințe, în raport cu cele ale științei și ale simțului comun, pentru a determina apoi „întregul domeniu al rațiunii pure, stabilindu-i marginile și cuprinsul în mod complet și după principii universale”².

Aceste judecăți sînt la Kant în primul rînd judecăți logice, judecăți prin care este gîndit raportul dintre două noțiuni: un subiect și un predicat. Judecata este la Kant forma originară a intelectului, funcția esențială a acestuia fiind aceea de a lega între ele reprezentările, noțiunile. După cum vom vedea Kant găsește o anumită asemănare între judecățile logice propriu-zise și propozițiile matematice, propoziții pe care uneori le numește și judecăți matematice. Deci, Kant împarte mai întîi judecățile a priori în *analitice* și *sintetice* sau în *explicative* și *extensive*, iar pe cele din urmă le va subîmpărți, după originea lor, în judecăți sintetice a priori și judecăți sintetice a posteriori sau de experiență. Prin ce se disting unele de altele aceste tipuri de judecăți?

În primul rînd, în judecata analitică predicatul e dinainte conținut, e dat în noțiunea subiectului. Predicatul nu depășește aici conceptul subiectului. În judecățile analitice a priori raportul predicatului cu subiectul este gîndit prin identitate, fundamentul judecăților analitice este principiul identității sau contradicției, necesitatea raportului logic fiind astfel analitică. De exemplu, în judecata următoare: „*Toate corpurile sînt întinse*”, nu facem decît să analizăm, să dezvăluim, să explicităm, pe baza principiului logic amintit, conceptul de corp pentru a găsi în el, între alte note, și determinația întinderii. În acest tip de judecată luăm pur și simplu *act*, devenim conștienți de notele pe care le gîndim întotdeauna în noțiunea subiectului, prin ea cunoștințele noastre se limpezesc însă nu se înmulțesc, adică nu se adaugă nimic nou la conținutul dat al noțiunii subiect.

În schimb, în judecata sintetică a priori predicatul nu mai este dat logic nemijlocit în noțiunea subiectului, aici, spune Kant, „predicatul este cu totul altceva decît ceea ce gîndesc în simplul concept de corp în general”, legătura dintre predicat și subiect, deși este necesară, „este

¹ *Critica rațiunii pure*, Ed. științifică, București, 1969, p. 48.

² *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea infățișa ca știință*, Cultura națională [f.a.], p. 21.

gîndită fără identitate⁴³. În cazul de față predicatul se adaugă cu necesitate subiectului, cunoștința noastră extinzîndu-se, îmbogățindu-se, logicul fiind deschis în chiar *planul de origine* înțelegerii progresului, experienței. Judecățile sintetice a priori de tipul judecății: „*Toate corpurile sînt grele*“ sînt după Kant adevăratele judecăți științifice. Aceasta nu numai pentru că ele sînt apriori, adică conțin după el necesitate și universalitate, ci și pentru motivul că sînt sintetice, sintetic a priori. Putem fi aici de acord cu Hegel că prin teoria judecăților sintetice a priori, apoi prin maniera în care va încerca el să arate cum sînt posibile, gîndirea lui Kant se apropie de concept. Gîndirea modernă prin criticismul kantian începe a deveni conștientă de sine, ca subiect în raport cu obiectul, descoperind în sine, în forme și raporturi logice, o anumită capacitate de creație, de cuprindere. a raționalului⁴.

În al doilea rînd, în concepția lui Kant sînt necesare nu numai judecățile analitice ci și cele sintetice: *Scientia est universalis et per necessaria*. Universalitatea și necesitatea, attribute imanente ale științei, sînt prezente aici într-o accepțiune cognitivă nouă, critică și nu de școală, cum spune Kant; nu în sensul indicat de raportul logic al inerenței, ci în sensul științei newtoniene. Judecățile sintetice trebuie privite deci pînă la urmă ca raporturi logice reale, necesare și generale între fenomene, ca raporturi *constitutive* care sînt legi, forme diferite ale conexiunii universale. De aceea s-a putut spune că judecățile sintetice a priori la Kant sînt judecăți de experiență și de existență, judecăți prin care se ajunge la fundamentare ontologică a cunoașterii⁵.

*

Un capitol al teoriei kantiene a judecăților analitice și sintetice îl constituie problema naturii judecăților sau proporțiilor în matematică și în fizică. Judecățile matematice *autentice*, spune Kant, „sînt totdeauna a priori și nu empirice, deoarece conțin în sine necesitate care nu poate

³ *Critica rațiunii pure*, p. 48.

⁴ Se impune a fi reținute, în legătură cu această latură a filozofiei kantiene și următoarele păreri: În *La modalité du jugement*, Paris, ediția 1964, p. 63, Léon Brunschwig face următoarea constatare: La Kant conceptul posibilului nu mai este *noncontradictoriu*, iar logica transcendentală reprezintă o transformare a logicii. După logica platoniciană a *antitezei* a urmat logica aristotelică *silogistică*, după aceea logica *matematică carteziană* și apoi logica transcendentală. Iar L. Blaga, în *Experimentul și spiritul matematic*, Ed. științifică, București, 1969, p. 156, stabilește următoarele nivele ale raționalizării: raționalizare pe linia *identității logice*, a *echivalenței matematice* și raționalizare pe linia *identității contradictorii* sau *dialectice* spre care a făcut trecerea orizontul deschis de logica transcendentală.

⁵ După M. Heidegger, Kant reduce problema posibilității ontologiei la problema *cum sînt posibile judecățile sintetice a priori*: „Explicația problemei, spune el, astfel enunțată face să se înțeleagă că instaurarea fundamentului metafizicii se execută conform unei critici a rațiunii pure“. Dar, spune Heidegger, încercînd să fructifice la maximum unele posibilități pe care i le oferă planul *Prolegomenelor*, Kant nu restaurează metafizica printr-o „teorie a cunoașterii“ ci se întreabă asupra posibilității intrinsece a ontologiei“ (*Kant et le problème de la métaphysique*, Galimard, 5e edition, p. 75—76).

fi scoasă din experiență⁶. Acest tip de judecată sintetică a priori a scăpat, după el, mult timp „analizilor rațiunii omenești“, iar D. Hume considera că necesitatea cunoștințelor matematice este pur analitică. De exemplu, propoziția aritmetică, egalitate $7 + 5 = 12$ nu conține nimic mai mult decât unirea a două numere, 12 nefiind conceput prin faptul că este conceput 7 și 12. Numărul nu se poate forma, gândi prin simplă analiză, iar sinteza nu poate fi, de asemenea, concepută fără intuiție: „nu putem niciodată găsi suma cu ajutorul simplei analize a conceptelor noastre, fără a merge la intuiție“⁷.

Propozițiile geometrice, și este vorba în primul rind de geometria pură, sînt și ele sintetice, chiar în măsură mai mare decât cele aritmetice. Propoziția după care linia dreaptă este linia cea mai scurtă dintre două puncte este o judecată sintetică, deși pare, datorită evidenței sale prin ea însăși, a fi analitică. Ea unește o noțiune a calitativului, „dreptul“, concept care „nu conține nimic cantitativ ci numai o calitate“, cu „scurtul“, „cea mai scurtă“, care exprimă cantitatea, o anumită cantitate, ce „se adaugă pe de-a întregul și nu poate fi scoasă cu ajutorul unei analize din conceptul de linie dreaptă“⁸. E vorba deci de două concepte care se unesc într-o sinteză. Această operațiune logică nu e posibilă, spune Kant, dacă nu se recurge la *intuiție*, pe baza căreia fiind numai posibilă sinteza. Fizica, în partea ei „cea mai înaltă“, e formată din principii a priori, adică necesare, generale și sintetice. În conceptul de materie, spune Kant, eu nu gîndesc permanența, invariabilitatea nu este conținută analitic în conceptul de materie, categoria de materia rămînd formal sintetică.

În încheiere se poate spune că esențialul în această teorie a cunoștinței matematice a fost pentru Kant să arate existența judecăților sintetice a priori în toate domeniile științelor existente, că modul de cunoaștere sintetic, în esență antidogmatic, este un adevăr nu numai de drept ci și de fapt. Ţelul științei nu se poate reduce numai la analiză și demonstrație și că, pe de altă parte, nominalismul este lipsit de orice fundament logic. Deși Kant se va desolidariza de ideea carteziană de a reduce știința la matematica pură, modelul fiind pentru el știința de tip galileo-newtonian, el vede totuși în matematică o forță a spiritului uman. Cunoștința matematică, gîndirea matematică ca atare, este necesară, certă și constructiv-intuitivă în timp ce cunoștința filozofică are valoare constitutivă față de experiență.

Această concepție kantiană asupra naturii cunoștințelor matematice, care nu este de fapt esențialul în planul său revoluționar, decât sub un anumit aspect, a stîrnit interes științific și a format baza de plecare pentru unele cercetări în domeniul filozofiei matematicii. Dintre criticile care i s-au adus și i se pot aduce reținem aici numai câteva. Prin teoria transcendentalistă a științei și cunoașterii Kant a eliberat gîndirea de o formă a idealismului dar a închis-o, prin apriorismul său, într-o altă

⁶ *Critica rațiunii pure*, p. 52.

⁷ *Ibidem*, p. 53.

⁸ *Ibidem*.

formă a acestuia, spiritul matematic rămâne în limitele teoriei kantiene tributar atât metafizicii cât și idealismului. Pe de altă parte, Kant, și după el o serie întreagă de comentatori post-kantieni, nu delimitează hotărât judecățile logice de cele matematice. Uneori Kant, este adevărat, întrebunțează pentru cunoștința matematică termenul de propoziție. De asemenea, intuiționismul lui, valoros ca idee filozofică generală, ca idee critică, poate face loc unui empirism limitat, deschis nominalismului, așa cum apriorismul deschide o poartă spre ontologismul realist.

Dar mai important este faptul că reluând o veche problemă, anume aceea a raportului dintre științele naturii și filozofie, a raportului dintre matematică și filozofie, Kant nu va mai comite eroarea de a reduce metodă metafizică la cea matematică sau fizico-matematică. Pe de-o parte, cunoștința filozofică este pentru el o cunoștință ce se *constituie*, prin aplicarea categoriilor intelectului și a ideilor rațiunii la experiență în timp ce spiritul matematic își *construiește* cunoștința sa. Pe de altă parte, filozofia trebuie să aibă în vedere nu numai determinismul fizico-matematic ci și pe cel al cauzalității de libertate, filozofia studiind nu numai realitatea supusă determinismului fizico-matematic ci și lumea ce formează, cum spune Kant, imperiul scopurilor, al libertății morale.

A rămas de stabilit răspunsul pe care l-a dat Kant la întrebarea atât de importantă, întrucât pune în discuție soarta metafizicii ca știință: cum sint posibile judecățile sintetice a priori în acest domeniu, pe ce se sprijină caracterul necesar al legăturii dintre subiect și predicat, ce este „*acel x*“ care întemeiază valoarea logică a acestor judecăți? După Kant, cum am văzut, acesta nu poate să fie principiul identității sau contradicției: dacă metafizica a rămas pînă acum într-o stare atât de șovăitoare de incertitudine și contradicții, „trebuie să atribuim pur și simplu faptului că această problemă, și poate chiar diferența dintre judecățile *analitice* și judecățile *sintetice*, nu i-a trecut nimănui mai de vreme prin minte“. Numai D. Hume „care dintre toți filozofii se apropiase cel mai mult de această problemă, dar cu o gândire nici pe departe destul de determinată și în generalitatea ei, ci se oprise numai la judecata sintetică a legăturii efectului cu cauzele lui (principium causalitatis), crezu a fi stabilit că astfel de judecată este cu totul imposibilă a priori⁴⁹“.

Problema era deci pentru Kant, luînd atitudine critică față de empirismul psihologist și scepticismul humeist, de a arăta cum este posibilă, de unde vine, legătura necesară a priori între cauză și efect, și apoi sinteza necesară între subiect și predicat, în orice cunoștință în care se realizează o sinteză de reprezentări, adică o cunoaștere obiectivă. Răspunsul trebuie să fie în primul rînd găsit în ideea că sinteza, care se întemeiază pe imaginație, își are temeiul în *unitatea apercepției transcendente*. Principiul suprem al tuturor judecăților sintetice ar consta deci după Kant în faptul că orice subiect stă sub condițiile necesare ale unității sintetice a diversului intuiției într-o experiență posibilă. Dar, dacă putem spune astfel, această constatare reprezintă pentru Kant numai primul moment al întemeierii logice.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 55.

La Kant elementul empiric, prin *definiția transcendențială*, nu rămîne cu totul exterior celui logic, empiricul este și el ideal integrat rațiunii, după cum rațiunea nu poate funcționa pe teren gol și fără acțiunea asupra simțurilor noastre a lumii externe. Așa cum s-a mai spus, aceeași conștiință umană se dovedește a fi simultan *spontană și receptivă*, sinteza necesară avînd loc în mod necesar, deci pe fundamentul existenței ca atare, între *spontaneitatea* intelectului și *receptivitatea*¹⁰ intuiției. De aceea din nici o judecată sintetică nu pot lipsi condițiile formale ale intuiției a priori, sinteza imaginației și unitatea necesară într-o apărcepție transcendențială, adică prin intermediul schematismului transcendențial se înfăptuiește unitatea intuiției și a conceptelor pure. Intellectul orientat spre experiență se unește deci nu numai cu sine ci și cu diferitul de sine, *sinteza*, depășind logicul, rezolvă problema principală a acestuia și răspunde prin urmare la întrebarea cum sînt posibile judecățile sintetice a priori. Fără îndoială la Kant sinteza generală și necesară, obiectivă, rămîne în realitate numai subiectivă întrucît cunoștințele, determinațiile esențiale ale gîndirii noastre, nu ne spun nimic despre lume așa cum este ea în sine și, astfel, se reinstituie dualismul sub forma paralelismului: lume fenomenală, experiență, rațiune umană — lucrul în sine. În anumite limite, care au fost credem destul de clar fixate în această expunere critică, teoria kantiană a procesului constituirii cunoștinței valabile, obiective, cuprinde în sine ideea fundamentală, idee formulată mai tîrziu în mod genial de clasicii marxismului, după care activitatea umană, practica, este *dovada*, criteriul ultim și suprem al adevărului; „activitatea omului, spunea Engels, *face dovada cauzalității*“; „prin *activitatea omului* poate fi fundamentată reprezentarea de *cauzalitate*“¹¹. În cazul lui Kant, întrucît lumea exterioară întregii facultăți de cunoaștere rămîne un *lucru în sine*, interacțiunea dintre subiectiv și obiectiv fiind concepută, posibilă, numai pe plan intern, praxisul este în esență activitatea de autocunoaștere a gîndirii. *Experiența* este într-adevăr o totalitate, o totalitate constituită, care însă nu depășește la Kant limitele unui dat subiectiv. Important este dar pentru noi în primul rînd faptul de a reține și în această ordine de idei ceea ce este pozitiv, ceea ce poate fi considerat premisă teoretică a apariției în filozofia modernă a unui *nou mod de gîndire*, dialectic. Kant include în conceptele de *experiență*, de *natură*, determinațiile unității sintetice și ale procesualității, contribuind astfel și la zdruncinarea viziunilor mecanicist-metafizice, contemplativiste, asupra naturii și cunoașterii.

Conceptul de *experiență* are însă la Kant cel puțin două înțelesuri. Așa cum am văzut, după Kant orice cunoaștere începe cu experiența, dar nu se reduce la experiență. El supune deci unei revizuiri criticist-aprioriste postulatul gnoseologiei empiriste. Putem spune că în viziunea kantiană experiența are mai întii, cum spune chiar Kant, o semnificație *cronologică*: „nici o cunoaștere nu precede în noi experiența și cu ea

¹⁰ Vezi și Ioakim Kopper, *În jurul teoriei lui Kant despre obiectivitatea judecăților de cunoaștere*, „Revista de filosofie“, mai—iunie, nr. 3, 1977.

¹¹ Marx—Engels, *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1965, p. 528.

începe orice cunoaștere¹². Dar experiența are aici și un sens am putea spune *ontologic*, iar în direcția aceasta Kant se apropie de linia raționalismului: experiența este rezultatul aplicării categoriilor a priori, a prelucrării intelectuale, conceptuale, a materialului furnizat de impresiile sensibile într-o cunoaștere obiectivă a fenomenelor.

Se impune a fi reamintit în concluzie ceea ce am numit principiul gnoseologic fundamental al kantianismului: intelectul fără intuiție este gol, intuiția fără concept este oarbă.

Acest principiu cuprinde în sine, formal, întreg cîmpul, întreg domeniul problematicei și efortului kantian de sinteză. În esență Kant a încercat să demonstreze cum este posibilă sinteza *necesară* între concept și intuiție, între rațional și empiric, între rațional și real. Kant dă la început esenței problemei o formulare negativă, ca, după aceea, și în sens logic, ceea ce este negativ să devine într-o anumită accepțiune pozitiv.

LA NATURE DES JUGEMENTS DE CONNAISSANCE CHEZ KANT (IV)

(Résumé)

On expose la conception de Kant sur les jugements analytiques et synthétiques. Suivant le plan de la pensée kantienne dans son déroulement, l'auteur met en question notamment le problème de la possibilité des jugements synthétiques a priori, de leurs fondements, en vue de la tâche fondamentale assumée par la *Critique de la raison pure*: montrer comment la métaphysique est possible en tant que science. À la fin, l'auteur montre les niveaux auxquels a lieu, selon Kant, la synthèse. On introduit également la notion de pratique, mais celle-ci est prise, par Kant, au sens d'action subjective et non objective, matérielle, c'est-à-dire que la pratique est la *preuve* suprême de la vérité objective.

¹² *Critica rațiunii pure*, p. 41.

CONDUCEREA ȘI AUTOCONDUCEREA MUNCITOREASCĂ ÎN ROMÂNIA

IOAN CHIȘ

Socialismul se deosebește calitativ de orînduirile exploatoare în ceea ce privește clasa care deține puterea politică și economică, sistemul politic autentic democratic pe care-l instaurează, finalitatea întregii opere sociale în centrul căreia situează în mod consecvent masele populare ca subiect și scop al istoriei. Aceste adevăruri fundamentale sînt confirmate în mod strălucit și de praxisul revoluționar din România. Victoria revoluției și a construcției socialiste înfăptuite sub conducerea P.C.R. au dus la instaurarea puterii clasei muncitoare în alianță cu țărănimea și ceilalți oameni ai muncii, pe care o exercită în variate forme ale democrației reprezentative și directe în folosul întregului popor. În prezent, conducerea și autoconducerea muncitorească, largă democrație ce domnește în societatea noastră, reprezintă o realitate obiectivă iar perfecționarea lor continuă constituie garanția sigură a înaintării României pe noi trepte de civilizație socialistă și comunistă.

Conducerea și autoconducerea muncitorească în societatea noastră socialistă au o *temeinică fundamentare: istorică, politică, economică, socială, tehnico-științifică, culturală, etică și prospectivă*. Argumentînd în mod principal rolul conducător al clasei muncitoare, realitatea și perspectiva sa îndelungată de viitor, Programul P.C.R. precizează că, „Clasa muncitoare, clasă nouă, proprietară a mijloacelor de producție și producătoare a bunurilor materiale, își îndeplinește cu cinste, în dubla ei calitate, misiunea istorică în conducerea edificării noii orînduiri sociale în România. Rolul esențial al muncitorimii în societatea noastră este determinat și de faptul că ea este legată de mijloacele de producție cele mai avansate, de tehnica modernă, de activitatea de aplicare în viață a cuceririlor revoluției științifice. Ca rezultat al dezvoltării accelerate a industriei, clasa muncitoare aduce contribuția hotărîtoare la formarea venitului național, iar rîndurile ei vor crește în ritm rapid, devenind și numericește principala clasă a societății noastre”¹.

Din punct de vedere *istoric*, clasa muncitoare s-a afirmat încă din a doua jumătate a secolului trecut ca principalul factor al procesului revoluționar, al marilor evenimente naționale din istoria contemporană a României. De numele ei se leagă lupta grea împotriva regimului burghezo-moșieresc, făurirea statului național unitar român, lupta împotriva fascismului, victoria istorică a revoluției de eliberare națională și socială

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975, p. 103.

antifascistă și antiimperialistă, cucerirea adevăratei independențe și suveranități naționale a României, înfăptuirea revoluției democratice, instaurarea Republicii, victoria revoluției și a construcției socialiste, iar în prezent edificarea cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate.

Sub aspect *politic*, clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei, P.C.R., reprezintă clasa consecvent revoluționară, singura capabilă — datorită ideologiei înaintate după care se orientează, a strategiei și tacticii științifice pe care le elaborează — să conducă națiunea socialistă română spre înfăptuirea idealului socialist și comunist. Muncitorimea este singura clasă „democratică prin vocație“, singura clasă care nu-și propune permanentizarea dominației sale, unica clasă din istorie care, eliberându-se pe sine, eliberează întreaga societate de asuprire și exploatare. Ea își îndeplinește misiunea istorică prin forme și metode profund democratice, cu ajutorul maselor largi populare². Datorită acestui fapt, se lichidează pentru prima dată în istorie antinomia dintre „cei de sus și cei de jos“. „Ceea ce se poate releva pentru actuala etapă — arată cu deplin temei Ovidiu Trăsnea — este desființarea opoziției «clasice» dintre guvernanți și guvernați, conducători și conduși, în același timp, pe baza efectivizării principiului suveranității, plenitudinii și unicității puterii poporului, antrenarea tot mai amplă și efectivă, prin modalități sporite și perfecționate, a oamenilor muncii la conducerea reală a treburilor publice. Ceea ce înseamnă, în fond, tocmai modificarea calitativă a acestor raporturi“³.

Sub aspect *economico-social*, clasa muncitoare înfăptuiește opera istorică de industrializare socialistă a țării, de introducere pe scară largă a rezultatelor revoluției științifico-tehnice contemporane, de ridicare a țării noastre, pînă în anul 1985, în rîndul țărilor mediu dezvoltate economic, iar ulterior în rîndul celor avansate. După cum s-a arătat la Congresul al XII-lea al P.C.R., dimensiunile dezvoltării noastre industriale sînt atestate de faptul că în 1980 producția globală industrială va fi de 53 de ori mai mare decît cea din 1938, că dispunem de o industrie modernă în plină expansiune în toate zonele țării, care participă cu 60% la formarea venitului național, cuprinde 35% din populația ocupată și care a ridicat deja ponderea populației urbane la 52%. De numele clasei muncitoare, al cărei număr a crescut de cinci ori în anii socialismului, ajungînd la circa 6 000 000 în prezent, se leagă făurirea civilizației industriale românești, depășirea stadiului de țară agrară, ridicarea României în rîndul țărilor industrializate ale lumii, așa cum au visat odinioară marii noștri înaintași.

Nivelul *tehnico-științific, cultural, moral* ridicat reprezintă tot atîtea alte argumente ce confirmă rolul conducător al clasei noastre munci-

² Marin Neagu, *Dezvoltarea democrației socialiste*, Ed. politică, București, 1979, p. 79—80.

³ Ovidiu Trăsnea, *Sistemul politic al României socialiste în actuala etapă de dezvoltare, în Sistemul politic al Republicii Socialiste România*, Studii, Ed. politică, București, 1979, p. 13—14.

toare în societatea românească. Calitățile sale specifice, intrinseci spiritului revoluționar, abnegația și sacrificiul pentru cauza socialismului, spiritul de organizare, de disciplină, receptivitatea pentru nou în asimilarea rezultatelor revoluției științifico-tehnice contemporane, spiritul practic-realist izvorât din contactul direct cu viața, înalta ținută morală de care dă dovadă, aplicarea consecventă în practică a principiilor Codului etic socialist și comunist, larga deschidere cultural-artistică amplificată cu ocazia Festivalului național „Cântarea României” — au impus clasa muncitoare ca forță capabilă să le insuflă și celorlalte clase și categorii sociale, contribuind astfel la realizarea osmozei specifice, necesare procesului de omogenizare socială, de formare a poporului unic muncitor al societății comuniste.

În magistralul Raport prezentat Congresului al XII-lea al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu a sintetizat astfel rolul și misiunea clasei muncitoare din țara noastră: „Au continuat să se afirme tot mai puternic în viața politico-socială, rolul și concepția revoluționară a clasei muncitoare — clasa conducătoare a societății. Semnificativ pentru creșterea numerică a clasei muncitoare este faptul că ponderea forței de muncă ocupată în industrie, transporturi, construcții și celelalte sectoare neagricole a crescut de la 60,2 la sută în 1974, la 69 la sută în prezent. Ridicându-și nivelul politic și ideologic, lărgindu-și orizontul științific și tehnic, clasa muncitoare își îndeplinește cu cinste misiunea istorică în conducerea întregului popor pe calea socialismului și comunismului”⁴.

Pornind de la realitățile țării noastre care atestă că clasa muncitoare este clasa conducătoare a întregii națiuni, că muncitorii au o pondere de 54 la sută în P.C.R., că societatea socialistă multilateral dezvoltată ca etapă de maturitate a socialismului pregătește, totodată, premisele trecerii la comunism cînd se va instaura autoconducerea obștească comunistă a poporului muncitor unic — P.C.R., secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au adîncit în ultimii ani preocupările teoretice privind creșterea în continuare a rolului conducător al clasei muncitoare. Astfel, în documentele Conferinței Naționale, ale Plenarei C.C. al P.C.R. din 22—23 martie 1978, ale Congresului al XII-lea al P.C.R., în operele tovarășului Nicolae Ceaușescu, este lansată și argumentată științific teza de principiu conform căreia *creșterea rolului conducător al clasei muncitoare în societatea noastră trebuie să se realizeze nu numai prin reprezentanții ei în diferite foruri, ci direct pe întreaga filieră a organismului social, de jos pînă sus*. „Nu este suficient, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, numai să afirmăm în Program și în hotărîri acest principiu de bază al socialismului, se impune să creăm și cadrul organizatoric corespunzător prin care clasa muncitoare — clasă conducă-

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, 19 noiembrie 1979, Ed. politică, București, 1979, p. 58.

toare a națiunii noastre socialiste — să-și poată spune cuvântul direct, în toate problemele politicii interne și externe a țării⁵.

Noua concepție cu privire la exercitarea directă a rolului conducător al clasei muncitoare are o importanță deosebită pentru întreaga evoluție a sistemului politic în trecerea spre comunism. Se știe că, în conformitate cu concepția materialist-dialectică și istorică, dezvoltarea viitoare a societății comuniste va trebui să ducă la dispariția claselor și a statului, la trecerea la autoconducerea obștească comunistă a oamenilor muncii, a poporului unic muncitor, or, această trecere nu se poate face dintr-o dată, fără o pregătire prealabilă încă din perioada actuală. Caracterul și natura democratică a partidului și statului nostru, arată Ioan Certechi, presupun în mod legic, antrenarea maselor la conducerea și autoconducerea societății la toate nivelurile: „În aceste condiții, în sistemul politic socialist conducerea societății își păstrează caracterul unei conduceri politice, dar, în același timp, ea se realizează prin intermediul conducerii directe, a organismelor de autoconducere muncitorească. Are loc astfel o îmbinare armonioasă între conducerea politică, statală și de partid, și participarea nemijlocită a oamenilor muncii la conducerea unităților socialiste, la formarea, activitatea și controlul organelor puterii. Are loc procesul subliniat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, de integrare tot mai organică a activității partidului, statului, organizațiilor de masă și obștești și a formelor directe de participare a oamenilor muncii și de manifestare a autoconducerii muncitorești⁶.

Pe baza tezei principale a creșterii rolului direct al clasei muncitoare, în ultimii ani, în sistemul nostru politic, pe lângă cunoscutele forme ale democrației reprezentative, ale căror atribuții au fost lărgite considerabil, a fost creat un cadru organizatoric și instituțional de forme și structuri ale democrației muncitorești, directe, care cuprinde: Adunările generale ale oamenilor muncii, ca forme supreme de conducere colectivă muncitorească din întreprinderi, Consiliile oamenilor muncii din întreprinderi și instituții și care dispun de largi împuterniciri în conducere, Consiliile de control muncitoresc și Comisiile pe probleme din întreprinderi, Echipele de control obștesc sub conducerea F.D.U.S, Congresul Oamenilor Muncii și Consiliul Național al Oamenilor Muncii — organism permanent de conducere colectivă pe plan național. De asemenea au fost lărgite atribuțiile sindicatelor, cea mai largă organizație profesională a oamenilor muncii, ai căror reprezentanți fac parte din toate organele de conducere colectivă, la toate nivelurile⁷.

Pe baza acelorși orientări programatice s-a trecut la aplicarea unui *complex de măsuri* de creștere directă a rolului clasei muncitoare în

⁵ Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1978, p. 43.

⁶ Ioan Certechi, *Exercitarea puterii de stat și autoconducerea oamenilor muncii în sistemul politic al României socialiste, în Sistemul politic al Republicii Socialiste România*, Studii, Ed. politică, București, 1979, p. 143—144.

⁷ Marin Nedelea, *Structura de clasă a României socialiste, în Sistemul politic al Republicii Socialiste România*, Studii, Ed. politică, București, 1979, p. 11—112.

toate sferile societății, cum au fost: generalizarea noului mecanism economico-financiar, în condițiile introducerii autoconducerii, autogestunii, autofinanțării și participării oamenilor muncii la beneficii; creșterea rolului consiliilor oamenilor muncii și a adunărilor generale; creșterea numărului oamenilor muncii care lucrează direct în producție în consiliile oamenilor muncii din întreprinderi și instituții, în conducerile colective din centrale, ministere, în complete de judecată, în conducerile instituțiilor cultural-artistice, de învățămînt etc.; ridicarea la cel puțin 30 la sută a numărului muncitorilor care lucrează direct în producție în consiliile de control muncitorească, inclusiv în Consiliul Central de Control Muncitoresc; îndeplinirea de către secretarul de partid a funcției de președinte al C.O.M. etc.

Creșterea rolului conducător al clasei muncitoare, promovarea în conducerea societății la toate nivelurile a muncitorilor care lucrează direct în producție are o importanță politico-educativă deosebită pentru continuarea pe o treaptă superioară a procesului revoluționar în țara noastră. Astfel, prezența nemijlocită a muncitorilor, a diferitelor categorii de oameni ai muncii în organele de conducere centrale și locale se va resimți ca un puternic suflu înnoitor, revoluționar în toate domeniile activității economico-sociale, va duce la îmbinarea armonioasă a experienței maselor cu cea a cadrelor de conducere, va dezvolta și mai mult unitatea dintre masele muncitoare și cadrele conducătoare, va determina întărirea controlului, creșterea răspunderii clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii — ca o expresie elocventă a noii democrații muncitorești revoluționare ce se afirmă în România, a superiorității ei față de democrația burgheză⁸.

Desigur, cea mai grăitoare expresie a creșterii rolului direct al clasei muncitoare în etapa actuală este introducerea *autoconducerii muncitorești în economie*. Astfel, în concordanță cu programul său, cu orientările Conferinței Naționale din 1977, P.C.R. a adoptat la Plenara C.C. din 22—23 martie 1978, noi măsuri de perfecționare a conducerii și planificării economiei, pornind de la cerințele îmbinării armonioase a dirijării unitare, pe baza planului național unic, cu autonomia economico-financiară a unităților de producție, prin aplicarea principiului autoconducerii muncitorești și autogestunii⁹. Introducerea autoconducerii muncitorești — pregătită de creșterea numerică și calitativă a clasei muncitoare, de întregul proces de democratizare a vieții noastre sociale din anii socialismului — reflectă imperativul trecerii la o nouă calitate și în sfera conducerii. Se știe că, în consonanță cu esența socialismului, cu impactul revoluției științifico-tehnice contemporane, conducerea trebuie să fie din ce în ce mai socializată, democratică, colectivă, dar în același timp, cât mai științifică, competentă, eficientă. Este cunoscută

⁸ Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1978, p. 43.

⁹ Ion Mitran, *Centralismul democratic și autoconducerea muncitorească*, „Era Socialistă”, nr. 7 din 5 aprilie 1979, p. 10.

aprecierea Congresului al XII-lea că viitorul deceniu va fi „deceniul științei, tehnologiei, calității și eficienței”, vizînd și sfera conducerii.

Autoconducerea a fost chemată să depășească contradicția ce se crease la un moment dat, între cadrul organizatoric democratic creat și mecanismul economico-financiar prea rigid, învechit, prea complicat. Măsurile aplicate urmăresc să așeze pe o bază nouă conducerea tuturor unităților economice, punînd la temelia lor principiul autoconducerii și autogestiei economico-financiare, care presupune ca fiecare unitate, fiecare colectiv de oameni ai muncii să poarte grija și răspunderea directă, nemijlocită pentru mijloacele de producție și bunurile încredințate de societate, ca parte integrantă a proprietății întregului popor.

În acest sens, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „Întreprinderile trebuie să asigure rezolvarea în practică a principiului autoconducerii muncitorești, al autogestiei economico-financiare, bazate pe creșterea răspunderii directe a conducerilor colective, a tuturor oamenilor muncii din unitățile respective pentru desfășurarea cu maximă eficiență a activității economice”¹⁰. Autoconducerea muncitorească fiind concepută ca o metodă de conducere colectivă pe bază de plan a activității economice, ca o formă de realizare a democrației directe, presupune un sistem de organizare și conducere bazat pe principiul centralismului democratic, în care se îmbină în mod armonios conducerea centrală cu autonomia locală a unităților de producție. Împletirea organică, dialectică a acestor două laturi ale principiului general de conducere a societății noastre asigură unirea eforturilor întregului popor în îndeplinirea Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, de ridicare a țării pe noi culmi de civilizație și progres¹¹.

Un rol important îl au *structurile instituționalizate ale autoconducerii muncitorești, la nivel local și național*. Astfel, *Consiliile oamenilor muncii* — care au înlocuit vechea formă de conducere în care figura centrală o reprezenta directorul — sînt adevărate organe de conducere colectivă, democratică și competentă a unităților din economie. Ca structură, ele se compun din muncitori, ingineri, tehnicieni, economiști, contabili, alți oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate, care au o temeinică pregătire profesională, politică, ideologică, științifică, culturală, dau dovadă de multă experiență, inițiativă, spirit novator, grijă față de proprietatea socialistă, bunul obștesc, tact și pricepere în munca cu oamenii și sînt hotărîți să muncească cu toată abnegația și răspunderea pentru bunul mers al unității respective. O expresie a creșterii rolului conducător al partidului în cadrul autoconducerii este desemnarea secretarului de partid în funcția de președinte al Consiliului Oamenilor

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 15, Ed. politică, București, 1978, p. 594.

¹¹ Mihai Șerb, *Atribuțiile și responsabilitățile organelor de conducere colectivă din unitățile economico-sociale...*, în *Universitatea politică și de conducere*, Consultații, 11, Ed. politică, București, 1979, p. 19—20.

Muncii. Prim-vicepreședinte al C.O.M. și președinte al Biroului executiv este desemnat directorul. Ceilalți vicepreședinți ai C.O.M. sînt: președintele sindicatului care conduce, în același timp, și Adunarea generală a oamenilor muncii, un muncitor care lucrează direct în producție, secretarul U.T.C., președinta Comisiei de femei, un muncitor nemembru de partid etc.

Adunările generale ale oamenilor muncii din întreprinderi reprezentantă, în concepția secretarului general al partidului nostru, adevărate „foruri supreme de conducere colectivă” care dezbate planurile de producție, dările de seamă ale organelor de conducere, avînd dreptul să ia hotărîri în toate problemele, inclusiv să propună schimbarea cadrelor de conducere dacă acestea nu-și îndeplinesc răspunderile ce le revin¹².

Pornind de la necesitatea perfecționării continue a structurii democrației muncitorești, a autoconducerii, P.C.R. a hotărît instituționalizarea *Congresului Consiliilor Oamenilor Muncii*, ca for suprem de conducere și constituirea *Consiliului Național al Oamenilor Muncii*, ca organism permanent de conducere, îndrumare și control al activității din industrie, construcții, transporturi. Se poate spune că crearea acestui autentic „parlament muncitoresc”, avînd în frunte pe secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, marchează o etapă calitativ superioară în dezvoltarea autoconducerii muncitorești, în asigurarea unui cadru adecvat pentru participarea efectivă, pe scară națională, a clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii la conducerea societății¹³.

Congresul al XII-lea al P.C.R., din noiembrie 1979, a apreciat în mod elogios rezultatele obținute pînă acum în aplicarea autoconducerii muncitorești. Astfel, s-a arătat că ea a avut un rol deosebit de important în așezarea pe noi principii a planificării și dezvoltării activității economice, stimulînd eforturile întreprinderilor pentru realizarea indicatorilor cantitativi și calitativi ai planului, creșterea răspunderii colectivelor de oameni ai muncii în administrarea eficientă a părții din avuția națională încredințată de societate¹⁴. În același timp, dînd dovadă de spirit realist, responsabil, exigent și critic, partidul nostru se preocupă în continuare de optimizarea autoconducerii, de eliminarea lipsurilor observate în funcționarea ei¹⁵. Iată ce arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al XII-lea despre întregul sistem al democrației socialiste: „Acum, esențial este să asigurăm buna funcționare a acestui cadru democratic, folosirea deplină a posibilităților pe care le oferă. Organismele democrației noastre socialiste — consiliile oamenilor muncii, adunările generale, consiliile populare, organele de conducere democratică la nivel național — trebuie să capete un conținut tot mai

¹² *Din gîndirea economică a Președintelui României Nicolae Ceaușescu. Conducerea unitară a economiei. Autoconducerea muncitorească și autogestiunea economico-financiară*, Ed. politică, București, 1979, p. 115.

¹³ Marin Neagu, *op. cit.*, p. 87.

¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central...*, Ed. politică, București, 1979, p. 11.

¹⁵ Vezi Dezbaterile *Autoconducerea muncitorească în confruntare cu practica*, în „Era socialistă”, nr. 13 din 5 iulie 1979, p. 28—33.

profund, să acționeze ca foruri de dezbatere responsabilă și soluționare justă, operativă a tuturor problemelor¹⁶.

Intr-adevăr, pe viitor vor trebui valorificate plenar valențele pluridimensionale ale autoconducerii muncitorești. Autoconducerea nu este o simplă metodă de conducere a economiei, așa cum consideră apologeții tehnocrați, adepți ai „managementului“ capitalist¹⁷. Autoconducerea muncitorească în condițiile socialismului trebuie privită global, sub toate aspectele sale — politice, economice, sociale, ideologice, etice, formative, ale perfecționării relațiilor interumane etc.¹⁸

În *concluzie*, putem afirma că, privită din perspectiva Programului partidului, a deschiderilor ample făcute de Congresul al XII-lea spre orizontul comunist al anilor 2000—2010 al patriei noastre, conducerea muncitorească reprezintă, din punct de vedere politic, o adevărată „școală a comunismului“ care va pregăti clasa muncitoare, pe toți oamenii muncii, pentru trecerea la autoconducerea obștească comunistă a poporului muncitor unic.

DIRECTION ET AUTODIRECTION DES TRAVAILLEURS EN ROUMANIE

(Résumé)

L'étude analyse la plus actuelle expression du processus d'approfondissement de la démocratie socialiste en Roumanie — l'autodirection des travailleurs. On présente les fondements historiques, politiques, idéologiques, économiques sociaux, technico-scientifiques, culturels, éthiques prospectifs de la croissance du rôle de la classe ouvrière dans la direction directe de la société socialiste. Par la suite on précise le cadre institutionnalisé au niveau local et national afin d'exerciter l'autodirection: les assemblées générales des travailleurs, les conseils des travailleurs, le Conseil National des Travailleurs. À la fin on met en relief les complexes valences de l'autodirection, en insistant sur sa dimension politique de véritable „école du communisme“ qui prépare tous ceux qui travaillent pour la future autodirection collective communiste du peuple travailleur unique, qui va être instaurée dans la société après l'abolition des classes et de l'état.

¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central...*, p. 63.

¹⁷ Ion Mitran, *Op. cit.*, p. 11.

¹⁸ Vezi Dezbaterea *Perfecționarea relațiilor interumane*, în „Era socialistă“, nr. 15 din 5 august 1979, p. 23—32 și nr. 20 din 20 octombrie 1979, p. 17—21.

CLASA MUNCITOARE — FORȚA SOCIALĂ CONDUCĂTOARE ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

SEBESTYÉN PETRU

În concepția Partidului Comunist Român, în politica și activitatea sa practică, teza despre rolul de forță socială conducătoare al clasei muncitoare în societatea socialistă ocupă un loc de prim plan. În prezent, când țara noastră traversează o nouă etapă istorică, etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, acțiunea factorilor obiectivi și subiectivi, care determină rolul social conducător al clasei muncitoare, se intensifică. În acest sens se poate afirma că întreaga practică a construcției socialiste și comuniste demonstrează că pîrghia hotărîtoare, condiția principală a făuririi noi orînduiri, o constituie asigurarea rolului conducător în societate al clasei muncitoare, aliată cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu celelalte mase muncitoare, conducerea luptei întregului popor de către P.C.R. În acest sens subliniază Programul partidului că: „Marile realizări în edificarea socialismului în țara noastră dovedesc forța creatoare a clasei muncitoare, care își îndeplinește cu succes rolul de clasă conducătoare a societății . . .”¹

În același timp este bine cunoscut că Raportul prezentat de secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Conferința Națională a partidului în decembrie 1977, precum și ansamblul lucrărilor Conferinței, au abordat o gamă vastă de probleme, vizînd efectiv totalitatea laturilor esențiale ale dezvoltării noastre sociale. Pe bună dreptate se poate aprecia că această problematică vastă și cuprinzătoare este în întregime străbătută de o idee cu caracter fundamental, o idee-forță, general dominantă: importanța rolului conducător direct al clasei muncitoare în toate sferile și în toate domeniile vieții sociale, ca o realitate istorică în România socialistă și, în același timp, o necesitate vitală, legică a dezvoltării spre stadiile superioare ale socialismului și trecerii spre comunism.

Secretarul general al partidului sublinia că: „Putem spune că în toți acești ani, clasa noastră muncitoare a demonstrat prin fapte că știe să conducă mai bine decît clasele exploatoare, că își îndeplinește în mod minunat misiunea de răspundere pe care și-a asumat-o în fața întregului popor. Iată de ce doresc ca de la tribuna Conferinței Naționale să adresez minunatei noastre clase muncitoare chemarea de a fi și în viitor în primele rînduri în uriașa activitate revoluționară ce se desfășoară în țara noastră, de a participa direct, în calitate de proprietară, de beneficiară și de producătoare, la înfăptuirea programelor de dezvoltare eco-

¹ Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București, 1975, p. 63.

nomico-socială, la conducerea tuturor sectoarelor de activitate a întregii țări⁴².

Rolul conducător al clasei muncitoare în țara noastră este rezultatul obiectiv, istoricește legitim, al întregii evoluții economice, sociale și politice a patriei. În toate momentele decisive ale istoriei moderne și contemporane a României, în marile bătălii sociale împotriva exploatării burghezo-moșierești, în înfăptuirea victorioasă a revoluției socialiste și în desfășurarea largă a operei de construcție, clasa muncitoare s-a afirmat drept clasa socială cea mai avansată a națiunii, exponentă și apă-rătoare fermă a intereselor vitale ale tuturor celor ce muncesc mobilizînd în jurul său masele cele mai largi, să le conducă la împlinirea aspirațiilor de libertate socială și națională, de înflorire materială și spiri-tuală. Această realitate este formată din următoarele: „Au continuat să se afirme tot mai puternic, în întreaga viață politico-socială, rolul și concepția revoluționară a clasei muncitoare — clasa conducătoare a societății — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în Raportul prezentat la Congresul al XII-lea al P.C.R. Semnificativ pentru creșterea numerică a clasei muncitoare este faptul că ponderea forței de muncă ocupate în industrie, transporturi, construcții și celelalte sectoare neagricole a crescut de la 60,2 la sută în 1974 la 69 la sută în 1979. Ridicându-și nivelul politic și ideologic, lărgindu-și orizontul științific și tehnic, clasa muncitoare își îndeplinește cu cinste misiunea istorică în conducerea întregului popor pe calea socialismului și comunismului⁴³.

Trebuie evidențiat faptul că clasa muncitoare își exercită rolul său conducător înainte de toate prin Partidul Comunist Român, care constituie forța politică conducătoare a societății. Cum este cunoscut, partidul nostru are un net și clar caracter de clasă, atît prin ideologia sa, prin politica pe care o înfăptuiește, cît și prin compoziția sa socială. În acest sens se cuvine evocat faptul că partidului nostru îi este caracteristică, în componența sa, majoritatea muncitorească. Organele și organizațiile de partid au desfășurat și desfășoară o intensă muncă politico-organiza-torică pentru creșterea numerică și calitativă a rîndurilor partidului, pen-tru îmbunătățirea compoziției sale muncitorești, întărirea caracterului de clasă și a disciplinei ferme, sporirea rolului de forță politică conducă-toare a partidului.

În Raportul prezentat la Congresul al XII-lea tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că: „În ultimii cinci ani, partidul nostru s-a dezvoltat puternic din punct de vedere numeric, sporind cu peste 580 000 de oa-meni ai muncii, 85 la sută dintre aceștia provenind din rîndurile munci-torilor și țăranilor. În prezent, partidul numără peste 2 930 000 membri, din rîndurile celor mai înaintați muncitori, țărani, intelectuali, reprezen-tînd 25 la sută din populația activă a țării. ... Din totalul membrilor

² Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1977, p. 102.

³ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al P.C.R.*, Ed. politică, București, 1979, p. 58.

de partid, aproape 54 la sută sînt muncitori, față de 44 la sută în 1965⁴⁴.

În același timp realitățile vieții atestă că toate funcțiile de conducere socială din țara noastră se află în miinile oamenilor muncii. Într-o covârșitoare majoritate din rîndurile clasei muncitoare provin ori s-au format cadrele din organele de conducere ale statului pe plan central și local, în toate domeniile vieții economico-sociale și la toate nivelurile. Ca o expresie directă a acestor realități se înscrie, de pildă, faptul că din cei 349 de deputați ai Marii Adunări Naționale circa o treime lucrează nemijlocit în producție. În același sens se înscrie și faptul că la alegerile de la 20 noiembrie 1977, 52,65 la sută din numărul deputaților aleși în Consiliile populare municipale provin din rîndurile clasei muncitoare, iar în Consiliile populare orășenești muncitorii reprezintă 53,62 la sută⁴⁵.

Trebuie subliniat și faptul că, pe plan economic, rolul clasei muncitoare ca clasa cea mai înaintată își găsește expresia în succesele remarcabile obținute în înfăptuirea politicii partidului de industrializare — care formează temelia dezvoltării și modernizării întregii economii naționale, a ridicării nivelului general al țării. Clasa muncitoare se află în fruntea bătăliei pentru progresul rapid al economiei naționale, fiind principala făuritoare de venit național. Un grăitor exemplu în acest sens îl constituie însuși faptul că pe baza identificării și valorificării a noi și noi rezerve ale economiei, a angajamentelor asumate de colectivele din întreprinderi, a fost posibilă elaborarea și adoptarea de către Conferința Națională a P.C.R., în decembrie 1977, a Programului suplimentar de dezvoltare a economiei naționale în cincinalul actual, care prevede realizarea unei producții industriale suplimentare de 100—130 miliarde lei.

Totodată este cunoscut faptul că construirea societății socialiste multilateral dezvoltate impune întărirea rolului statului, afirmarea tot mai puternică a laturii sale organizatorice, pentru conducerea unitară a activității economico-sociale. Acest proces înseamnă implicit, legic, creșterea rolului conducător al forței sociale ce deține puterea în stat, clasa muncitoare, și adîncirea democrației socialiste. În acest sens, în ultimii ani, pe lângă cunoscutele forme ale democrației reprezentative ale căror atribuții au fost lărgite în mod considerabil, a fost creat și un întreg ansamblu de noi forme și structuri ale democrației muncitorești directe. Între acestea se înscriu: adunările generale ale oamenilor muncii ca for suprem de conducere muncitorească în întreprinderi; consiliile oamenilor muncii din întreprinderi și centrale industriale ce dispun de largi împuterniciri; organismele controlului muncitoresc de stat sau unitățile de control ale oamenilor muncii și altele.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Ținînd seama de noua etapă de dezvoltare a societății noastre socialiste, consider că este necesară participarea într-o măsură mai mare, în diferite organisme de stat și

⁴⁴ *Ibidem*, p. 69.

⁴⁵ „Scinteia”, nr. 10984 din 13 decembrie 1977.

obștești a oamenilor muncii care lucrează nemijlocit în producție. Recent s-a hotărât ca circa 30 la sută din membrii consiliilor de control muncitoresc inclusiv ai Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, să fie muncitori care lucrează nemijlocit în producție. Consider — spunea mai departe secretarul general al partidului — că în același sens va trebui să se procedeze și în cazul altor organisme, inclusiv ai consiliilor de conducere ale ministerelor și celorlalte organe centrale de stat. Prezența nemijlocită a muncitorilor, a diferitelor categorii de oameni ai muncii în organele de conducere centrale și locale va da un nou și puternic suflu înnoitor, revoluționar activității economico-sociale, va duce la îmbinarea mai armonioasă a experienței maselor cu cea a cadrelor de conducere, va dezvolta și mai mult unitatea dintre masele muncitoare și organele conducătoare, va determina întărirea controlului, creșterea răspunderii clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii. Aceasta constituie expresia cea mai elocventă a noii democrații muncitorești revoluționare ce se afirmă în patria noastră, a superiorității ei față de democrația din trecut⁶.

În același timp o cerință esențială pentru întărirea rolului conducător al clasei muncitoare — cerință ce se îndeplinește pe larg în practică — este ca muncitorii să ocupe în tot mai mare măsură funcții de conducere în toate domeniile vieții economice, politice, sociale. În acest sens subliniază secretarul general al partidului că: „nu ne putem mulțumi cu teza că clasa muncitoare își îndeplinește rolul prin intermediul celor cărora le dă mandat. Este bine și așa, dar este și mai bine, și mai necesar ca muncitorii să participe direct la conducere⁷. Totodată este un imperativ care își găsește expresie în primul rînd „... în ridicarea de noi și noi activiști de partid, a noi cadre de partid din rîndul clasei muncitoare⁸.

Acesta este un proces firesc, deoarece partidul nu constituie o entitate abstractă, un concept general; partidul sînt oamenii care îl alcătuiesc, iar întărirea rolului de conducător politic îndeplinit de partid este nemijlocit legat de promovarea muncitorilor în funcțiile de conducere, organizare și control, în toate sectoarele de activitate.

Totodată, în ultimii ani au fost organizate consfăturile de lucru pe ramuri de activitate. Au fost instituționalizate înalte foruri de conducere: Congresele cu caracter național în principalele domenii ale vieții sociale; au fost create noi organisme, cu caracter permanent pe plan național, precum Consiliul Național al Oamenilor Muncii din industrie, transporturi și construcții — care asigură acțiunea unitară a tuturor organismelor de conducere colectivă de la unitățile economice și pînă la ministere.

În această privință tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că: „Pornind de la necesitatea perfecționării cadrului organizatoric al participării clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității, a întregului popor la

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1977, p. 42—43.

⁷ *Ibidem*, p. 59.

⁸ *Ibidem*, p. 58.

conducerea societății, au fost instituționalizate noi forumuri naționale, s-au creat noi organisme democratice cu caracter permanent. În 1976 a avut loc Congresul Consiliilor populare și s-a constituit Camera legislativă a consiliilor populare. Tot în anul 1976 s-a ținut primul Congres al educației politice și culturii socialiste, care a hotărât organizarea Festivalului național „Cântarea României”. În primăvara anului 1977 a avut loc Congresul agriculturii, iar în vara 1977 s-a ținut Congresul consiliilor oamenilor muncii și s-a constituit Consiliul Național al Oamenilor Muncii⁹.

Există deci un cadru organizatoric optim, important fiind ca structurile autoconducerii muncitorești să funcționeze din plin, să-și îndeplinească întru totul atribuțiile conferite. O deosebită importanță au în această privință măsurile inițiate de partid privind desemnarea secretarului organizației de partid ca președinte al consiliului oamenilor muncii, ca și creșterea simțitoare în acest consiliu a numărului muncitorilor care lucrează efectiv în producție. „În adoptarea acestor măsuri — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — pornim de la tezele Programului partidului nostru — expresia materialismului dialectic, a marxism-leninismului creator în condițiile concrete din țara noastră — cu privire la rolul conducător al clasei muncitoare. Nu este suficient numai să afirmăm în Program și în hotărâri acest principiu de bază al socialismului, se impune să creăm și cadrul organizatoric corespunzător prin care clasa muncitoare — clasa conducătoare a națiunii noastre socialiste — să-și poată spune cuvântul direct, în toate problemele politicii interne și externe a țării¹⁰.

Pentru întreaga activitate a P.C.R., pentru întreaga dezvoltare accelerată a țării noastre pe calea socialismului, are o deosebită importanță faptul că organele și organizațiile de partid au acționat pentru asigurarea unei compoziții a cadrelor care să exprime cât mai just rolul și poziția conducătoare a clasei muncitoare în societatea noastră socialistă. Promovind cu prioritate în organele și aparatul de partid, de stat și al organizațiilor de masă cadre provenite din rîndul muncitorilor s-a reușit ca ponderea acestora în aparatul de partid să fie în anul 1978 de 74,5 la sută, iar într-un șir de județe ca Alba, Caraș-Severin, Cluj, Ilfov, Ialomița, Prahova, Vrancea, Tulcea, ponderea activiștilor proveniți din rîndul muncitorilor să fie între 75 și 86 la sută. În această direcție Comitetul județean Cluj al P.C.R., spre exemplu, a acordat o atenție sporită cunoașterii nemijlocite a comuniștilor cu funcții de răspundere, a celor cuprinși în fondul de rezervă, urmării evoluției și formării lor în procesul concret al îndeplinirii hotărîrilor de partid și de stat. În acest sens, s-a acționat pentru asigurarea unei compoziții a cadrelor care să exprime rolul și poziția clasei muncitoare în conducerea societății, prin promovarea cu prioritate în organele și aparatul de partid, de stat, al organizațiilor de masă, în conducerea sectoarelor de activitate a muncitorilor, a cadrelor provenite din rîndul acestora, cadre care au o teme-

⁹ *Ibidem*, p. 40—41.

¹⁰ *Ibidem*, p. 43.

nică pregătire profesională, politico-ideologică și o demnă ținută morală, caracterizate prin spirit revoluționar, intransigență și dăruire comunistă. Ca urmare a măsurilor luate în județul Cluj ponderea muncitorilor, maiștrilor, tehnicienilor în organele de partid a sporit reprezentînd în anul 1979 peste 52 la sută din membrii comitetelor municipale și orășenești de partid; peste 75 la sută din secretarii organizațiilor de partid din întreprinderile industriale, de construcții și transporturi sînt muncitori și maiștri; s-a militat cu mai multă exigență și responsabilitate pentru respectarea pregătirii profesionale, politice și morale în promovarea cadrelor de conducere în toate sectoarele de activitate. Bineînțeles prezența mai amplă, directă a muncitorilor în organele de conducere, la toate nivelurile este, totodată, o necesitate practică, întrucît de aceasta se leagă indisolubil o mai temeinică organizare și disciplină, afirmarea mai puternică a suflului revoluționar, a receptivității la nou, a spiritului de fermitate și combativitate, de exigență și autodepășire.

Făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate impune instaurarea în toate domeniile de activitate a unei maxime conștiințiozități, a celei mai profunde responsabilități, a unei precizii riguroase în îndeplinirea sarcinilor, adică tocmai acele trăsături definitorii, esențialmente proprii clasei muncitoare, modului ei de a gîndi, a munci și a se comporta în societate.

Participarea directă, mai largă a muncitorilor în componența și la activitatea tuturor organelor de conducere este o necesitate stringentă decurgînd nemijlocit din cerințele realizării optime a obiectivelor Programului partidului, din însăși legile obiective ale înaintării neabătute pe calea socialismului și comunismului.

Nu trebuie uitat nici faptul că clasa muncitoare de azi este nu numai chemată să participe mai larg la conducerea socială, ci și dispune de toate posibilitățile în acest sens, atît prin cadrul organizatoric creat cît și prin trăsăturile sale specifice de clasă nouă, prin nivelul de instruire și calificare profesională, prin tot mai largul său orizont politic, prin mereu mai bogatul bagaj științific și de cultură generală. Iar procesul de creștere a gradului de competență tehnico-științifică și pregătire culturală se află în plină desfășurare, el urmînd să ducă, pe măsura înaintării spre comunism, la ștergerea deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală. Se poate spune că, de pe acum, partea cea mai reprezentativă a clasei muncitoare se situează la niveluri superioare de pregătire și cunoștințe, apropiindu-se tot mai mult de nivelul specialiștilor și spunîndu-și cu temeinicie părerea judicioasă în toate marile probleme ale dezvoltării economico-sociale, ale treburilor obștești.

În același timp necesită subliniat faptul că întărirea rolului conducător al clasei muncitoare în societatea socialistă nu înseamnă diminuarea rolului celorlalte categorii sociale, dimpotrivă, în dezvoltarea societății noastre afirmarea rolului conducător al clasei muncitoare duce la închegarea tot mai strînsă a alianței și colaborării dintre muncitori,

¹¹ „Scînteia“, nr. 11076 din 31 martie 1978.

țărani, intelectuali și celelalte categorii sociale, la participarea lor tot mai activă, împreună, în frunte cu clasa muncitoare la guvernarea societății noastre, sub conducerea P.C.R.

În același timp este știut ce sarcini mari îi revin țăranimii cooperatiste în conducerea cooperativelor agricole de producție, a consiliilor agro-industriale, în realizarea programului de dezvoltare intensivă și multilaterală a agriculturii, de sporire a contribuției acesteia la înflorirea generală a patriei, la bunăstarea națiunii. Totodată importante responsabilități revin intelectualității pe planul creației tehnico-științifice, al afirmării și materializării rezultatelor revoluției tehnico-științifice în economie, ca și în învățământ, în cercetare, în îmbogățirea patrimoniului spiritual al națiunii.

Caracteristic pentru dezvoltarea societății noastre este faptul că întărirea rolului conducător al clasei muncitoare se împletește, într-un proces dialectic, cu creșterea răspunderii tuturor celorlalte clase și categorii sociale. Conducerea exercitată de clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, este chezașia înfăptuirii neabătute a măreței opere de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate, a viitorului comunist al patriei, de dezvoltare economico-socială accelerată a societății noastre, de asigurare a bunăstării și prosperității întregului popor.

Ca exemplu, în acest sens, Plenarea Consiliului Național al Oamenilor Muncii din aprilie 1978 a dezbătut și adoptat în unanimitate proiectul de lege cu privire la organizarea și conducerea unităților socialiste de stat, precum și măsurile privind îmbunătățirea organizării consiliilor de conducere ale ministerelor, ce asigură participarea sporită a oamenilor muncii care lucrează nemijlocit în producție la activitatea de conducere colectivă a întreprinderilor, centralelor și ministerelor, lărgirea competențelor organelor de conducere colectivă, ridicarea pe o treaptă superioară a democrației muncitorești. Într-un cuvânt, măsurile preconizate în acest sens au ca numitor comun, ca fir conducător, întărirea rolului conducător al clasei muncitoare în întreaga viață economică și socială — cerință logică a edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în țara noastră.

LA CLASSE OUVRIÈRE — FORCE SOCIALE DIRIGEANTE EN R.S.R.

(R é s u m é)

L'étude représente une modeste tentative d'analyser le processus de l'affirmation du rôle dirigeant de la classe ouvrière dans l'édification de la société socialiste.

On présente les bases politiques et sociales de la nécessité et des possibilités du développement de ce rôle. En même temps on présente le cadre institutionnel au niveau central et local pour l'exercice de ce rôle dirigeant et les modalités d'attirer la participation des masses ouvrières à la solution des problèmes de l'édification de la société socialiste pleinement développée.

SCIENCE AND DEMOCRACY

OVIDIU ȘINCAI

Shortly after the breakup of the Second World War, a large number of scholars, as well as politicians, focused their attention on discussing the politics-science relationship; they quickly hit on a special, but very important item — science-democracy relationship. Don K. Price's „Scientific Estate“ is relevant for the dilemmas this item brings up; for the common citizen — he stresses — "his problem is how he, or his representatives, can control the purposes to which science is applied, especially when he cannot understand science, and is not in the habit of electing representatives who know any more about it than he does“.

There are two alternatives, Price follows: on the one hand, the improvement of the scientific level for all the citizens, in order to make them more receptive to the political process of the technological era (and that is a difficult task, if we think that science is becoming more and more specialized and sophisticated); on the other hand, the promotion of scientists in highly authoritative positions. Even these conditions fulfilled, we have to confront the most difficult aspect of the question: "how, after we know the scientific aspects of an issue, we may proceed to agree on what we wish to do about it and then to apply science to effect that purpose“¹.

It is, indeed, a difficult problem to solve, for we cannot reach the level of a "society of scientists only“, for we have to avoid technocracy, which is an annulment of the true democracy; most of all, the contemporary societies must cope with a problem which is complex and complicated, too. It is a matter of applying science in social life so that its application can be a general and constant factor. And if we need an application of science that must avoid the possible individual or collective tensions, we can easily imagine all the difficulties the decision-making bodies have to overcome.

In our opinion, the relations between science and democracy are to be analyzed in the light of the relationship established between science and the general political phenomenon, and, on the other hand, in the light of the transformations of science itself in the age of the scientific and technological revolution.

The postwar period established a new system of relations between science and politics, science and power, science and government. It seems that these new relations were the consequences of the war, but one must see here the result of the internal development of science. As Jean-Jacques Salomon pointed out, "there is a keen link... between

¹ Don K. Price, *The Scientific Estate*, third edition, Cambridge, Mass., The Belknap Press of Harvard University Press, 1969, p. 121—122.

the progressive disappearance of the frontiers separating different scientific disciplines, especially separating basic research from its application, and the disappearance of the frontiers between public and private sectors, between political and economic interests — separating the political field from the scientific one². This is the underground which brings about the great change: if, before Second World War, civilian technology was subdued to military requests — if the latter needed it — the War called for a new situation: now, for the first time, research is used as a source for new technologies, influencing not only war operations, but, also, the following period; "from now on the political power cannot let science on its own charge any more; on the contrary, the political power is to force the rhythm of the discovery and innovation"; science is permanently mobilized, and, because it has become a strategical resource, it must be "the object of permanent arrangements, must be organized and controlled by the government; science settled in the core of politics, for never leaving it"³. It is worth mentioning that the idea of war as bringing science and politics together is common for many other scholars; Professor Valter Roman suggested that A-bomb turned irrevocably science into a state affair. He stated: "The penetration of politics in science is a corollary of the penetration of science in politics. In a certain direction, one may assume that the appearance of a pure scientific policy is connected with war"⁴.

If the "laissez-faire" period of science ended, we should specify if there is equality or primacy between politics and science. Don K. Price stated with good reason: "Science can contribute to the making of a decision only if someone has first specified a consistent set of objectives or values which he seeks to reach with maximum efficiency"⁵. We fully agree with the opinion expressing the primacy of politics, because the responsibility of a decision — based on correct information provided by scientists — belongs to politicians, and because politics deals with a wider set of issues than science does. As soon as the government is moving into "knowledge producer and consumer", it is the government that establishes the priority fields for science. We think that the term "politics" is to be discussed from a larger perspective, for we cannot reduce it only to "class domination" or "class struggle", but, on the contrary, it is worth stressing the aspects of society organization and management. Professor Ovidiu Trăsnea assumes that politics is not but "management and organization of the whole society"⁶.

Such a view is more profitable for science and for understanding its relations with politics; especially in science one cannot stick to that

² Jean-Jacques Salomon, *Science et politique*, Editions du Seuil, Paris, 1970, p. 93.

³ *Ibidem*, p. 94.

⁴ Valter Roman, *Știința și marxismul*, Esecuri, Ed. enciclopedică română, București, 1973, p. 326.

⁵ Don K. Price, *op. cit.*, p. 128.

⁶ Ovidiu Trăsnea, *Știința politică*, Studiu istoric-epistemologic, Ed. politică, București, 1970, p. 269.

narrow-minded opinion which takes into account only class relations as related to politics. Such an understanding may lead to slack scientific progress. The attempt of political power to influence the substance and conduct of scientific discourse changed into paralysing totalitarianism for science, and so did the centering on immediate results in the spirit of a narrow utilitarianism. Lysenko's case is significant, as well as the fact that the "reappearance" of Dubinin, one of Lysenko's opponents, was possible when USSR needed to study the influence the nuclear weapons' use may have on human chromosomes and genes⁷. The political power may claim that science has to do one research or another and may establish definite priorities, but the validity of scientific discourse is a problem of science competence only. It is of great importance for each government and for its scientific policy to set down optimal relations between the development of science as a consequence of external factors (social requirements) and its development as a consequence of its internal logic. Political power's role has to be the scientific organization of productive processes, and even more the scientific organization of society for scientific organization of scientific production itself⁸.

Of course, such an approach needs a prior and fundamental study of the social and political essence of each social system taken into account; it is worth mentioning, however, that is unfounded to hold capitalism as unable for scientific achievements; a distinction is to be made between inherent elements of scientific and technological progress and the social ones, for, as I. T. Frolov stated, aspects of scientific and technological progress which are negative for human beings in capitalism may be amended — partly, at least — and mitigated not only by the abolition of the system, but even by the development of the processes of scientific and technological progress itself⁹.

Starting from the above-mentioned assertion of Jean-Jacques Salomon, another fact is to be underlined.

The new connecting system between science and politics draws science closer to society and its purposes. This is a natural consequence of the fact that one cannot conceive science only as a form — among many others — of the social consciousness, but as a productive force; as realized technology, science is affecting the whole society in all respects. And that makes decisive the nature of society's political system. Starting from a statement of Raymond Barre ("Man — environment relationship can be managed only if social relations between men can be managed"), Professor Valter Roman underlined: "we reach the point in which new discoveries are not only a result of scientific research opportunities, of technological power and financing capacities, regardless

⁷ See N. P. Dubinin, *Mișcarea eternă*, Ed. politică, București, 1977, p. 215—216, 345—346.

⁸ Valter Roman, *op. cit.*, p. 325. A similar statement at Jean-Jacques Salomon, *op. cit.*, p. 97.

⁹ I. T. Frolov, *Progresul științei și viitorul omului*, Ed. politică, București, 1977, p. 42.

their utility; more and more, besides these three factors (scientific, technological and economic) another one is emerging: their *utility* for human society. Collisions are possible between the social factor and the other three factors already mentioned, which may fail. A *desirable* and *utile* development is to be called for, and *undesirable*, *detrimental* development is to shackle. The imperative duty of our age is to create a technology humane through its finality and essence¹⁰.

Brzezinsky, also, pointed out: "All intellectual ability is mobilized to answer the question 'how' but not to answer the question 'what for' "and he stressed" the contrast existing between our technological successes and our social failure"¹¹, because the main problem is that of the purposes of using science and technology.

This ever stronger impact between science and society may affect the true essence of social life, by influencing the environment and the man himself. But this relation may be regarded as a changing factor, for science evolution needs an adequate evolution of the political factor and of its structures, that is, an evolutionary or revolutionary, but necessary adjustment of those structures which act as an impediment for science and its full insertion in social life. We may add that the rationality of science and its growing extension in society claims a growing rationality of politics. The issue is not only an economic-political one, but a moral one, referring to a wide set of items, starting with the tranquillizing effect of the beneficent realizations of science upon the minds and including the troublesome questions raised by the heredity control.

All these act as an argument for science's "democracy request". Another argument is to be found in the special contemporary development of science.

In their "Civilization at the Crossroads, Social and Human Implications of the Scientific and Technological Revolution", Radovan Richta and his research team point out that the changes in the 'subjective constituent of work' is but a revolutionary process. „Technology eliminates man from his direct execution, assistance, manipulation; and, finally, adjustment positions"¹². "In place of simple, fragmented work, which has so far been the basis of production, we now have the entry of *science* and its application in the guise of technology, organization, skills, etc. The sphere that used to be separated from the industry and was merely brought in now and then from without in small doses is now penetrating the heart of production and the entire life of community In terms of volume and importance, the field of science and research will gradually catch up with industry and will then become the *decisive* sphere of human activity All these changes in the 'subjective constituent' of production can be equated with a qualitative

¹⁰ Valter Roman, *op. cit.*, p. 354—355.

¹¹ Zbigniew Brzezinsky, *La révolution technétronique*, Calman-Lévy, Paris, 1971, p. 265, 266.

¹² Radovan Richta, *Civilizația la răscruce*, Ed. politică, București, 1970, p. 26—27.

change in the structure of productive forces, opening free way in the field of the productive forces of human life to the newer and more efficient factors, to productive forces that originate directly from community development and, in the last analysis, from human being itself¹³.

This is a society which could transcend the traditional work, as Marx and Engels stated. The consequences are profound, for they lead to the emergence of a new kind of civilization, different from the industrial one; that is the key point for a growing democratism; in our opinion, the new kind of work, the man will do in a future society, which knows no class contradictions, is decisive in discussing the relation between science and democracy.

The old industrial system deprived man of all conditions of his human self-advancement; "creative factors were allotted to machines; it separated execution from management functions... it concentrated the intellectual forces in few individuals by depriving large groups of human beings of the need and opportunity to think of their work"¹⁴. The scientific and technological revolution allows for a transcending of the old industrial labor division and, at the same time, an abolition of the differences between management and execution labor, so that "science application is to become the principal and general function for every one" and "all people may distinguish themselves at the level of a creative activity (no matter of what kind)"¹⁵.

The main result is the opportunity — and request, too — for a growing involvement of the people in the civilizing process; for science highly relies on man's intrinsic subjectivity, initiative and self-fulfillment, it needs a democratic management. This request for democratism — which may also be regarded as a consequence of the growing social role of science — is necessary and its lack may impede both science and society development. This was the case when state security bodies were allotted an authority greater than that of Party's Central Committee; most laggings in our science were due to this situation.

A similar state of affair may appear when democracy's absence is due to factors pertaining to foreign domination or influence. A study which refers to Latin America stresses that, besides peculiar structures of economy, which is underdeveloped and do not promote scientific researches, governments' instability, coups d'état and foreign aid are responsible for viciating scientific atmosphere. "All these events seem to indicate that the mere existence of modern universities and scientific institutes in Latin America, of scientists and scholars free to discuss the significance of their work for their countries, constitutes a threat to the survival of the dependent political and economic systems, which ruled most of these nations since colonial times. To a frame of alienation

¹³ *Ibidem*, p. 40—41.

¹⁴ *Ibidem*, p. 153.

¹⁵ *Ibidem*, p. 155.

of these countries, there corresponds a frame of alienation of their universities¹⁶.

If future society's frame, Richta offers us, is correct, another of his statements requires our agreement: "if the model we have constructed of the scientific and technological revolution corresponds to reality, we should assume that, as a specific universal revolution in the productive forces, its progress will be impracticable — at least on the whole front — without the *positive*, independent participation of the *majority*, and ultimately of *all* members of the society... no élite is able to open the sources of science, technology, and culture so largely to satisfy the requirements of a total transformation of productive forces of human life¹⁷.

A similar idea is suggested by Alvin Toffler, referring to super-industrialism: "Under super-industrialism, democracy becomes not a political luxury, but a primal necessity... Political democracy, by incorporating larger and larger numbers in social decision-making, facilitates feedback — and it is precisely this feedback that is essential to control. To assure control over accelerant change, we shall need still more advanced — and more democratic — feedback mechanisms¹⁸. Toffler is fully against technocratism, not only for its vices, but from a deeper understanding of the consequences of science and technology: "sharp differences would quickly emerge between the society that presses technological advance selectively, and that which blindly awatches at the first opportunity that comes along. Even sharper differences would develop between the society in which the pace of technological advance is moderated and guided to prevent future shock, and that in which masses of ordinary people are incapacitated for rational decision-making. In one, political democracy and broad-scale participation are feasible; in the other powerful pressures lead toward political rule by a tiny technomanagerial élite. Our choice of technologies, in short, will decisively shape the cultural styles of the future. This is why technological questions can no longer be answered in technological terms alone. They are political questions¹⁹.

The man of future society, free from the routine charges and from bureaucratic division of labor, has to assume its responsibilities in the decision-making process — this is the lesson teaches us, and a question the peoples, as well as governments, have to cope with, for making life more humane.

¹⁶ J. Leite Lopes, Political obstacles to science development in Latin-America, a testimony, in Proceedings of the Twenty-Second Pugwash Conference on Science and World Affairs "Scientists and World Affairs", Oxford, England, September 12th—17th, 1972, London, Taylor & Francis, Ltd., p. 427—428.

¹⁷ Radovan Richta, *op. cit.*, p. 307.

¹⁸ Alvin Toffler, *Future Shock*, Random House, New York, 1970, p. 420—421.

¹⁹ *Ibidem*, p. 386.

ȘTIINȚA ȘI DEMOCRAȚIA

(R e z u m a t)

Studiul își propune să schițeze liniile principale ale raportului dintre știință și democrație, pentru a sublinia ideea „cererii de democrație” pe care o introduce știința în viața socială, ca și ideea că tipul de muncă pe care o va efectua omul societății viitoare este determinant pentru democratismul acelei societăți.

INTERPOLAREA ȘI AJUSTAREA DATELOR DIN DOMENIUL ȘTIINȚELOR SOCIALE, CU AJUTORUL FUNCȚIILOR SPLINE

C. IANCU

1. **Introducere.** În luările de decizii pentru dezvoltarea unei localități un factor esențial este populația. Cunoașterea dinamicii populației într-o perioadă de timp este necesară pentru estimarea tendinței de dezvoltare a fenomenului în continuare.

Dacă se dau două șiruri de date $(x_i)_{i=1}^n$ și $(y_i)_{i=1}^n$, unde y_i este numărul populației unei localități la momentul x_i , atunci se pot întâlni următoarele două probleme: a) să se estimeze valoarea y_k , la momentul x_k , $i < k < i + 1$, $i = \overline{1, n-1}$; b) să se netezească și să se ajusteze datele care din anumite cauze (erori la recensămînt) sînt incorect măsurate, sau care iau valori „anormale” datorită unor evenimente pe care le numim de excepție (negative: războaie, calamități naturale; pozitive: amplasarea unor obiective economice de anvergură).

Graficul frecvențelor anuale ale oamenilor după vîrstă sau sex, trasat pe baza datelor unui recensămînt, nu este nici odată identic cu o curbă lină, ci prezintă niște „vîrfuri” ascuțite sau „căderi” neașteptate [5]. În general, aceste abateri se elimină prin diferite metode de ajustare sau netezire, care fac curba să fie „mai lină”.

Netezirea și ajustarea curbelor sînt două chestiuni diferite și foarte importante în prelucrarea datelor. Ajustarea constă în înlocuirea valorilor numerice y_i , $i = \overline{1, n}$, corespunzătoare unui fenomen oarecare în punctele date x_i , $i = \overline{1, n}$, prin alte valori y'_i , $i = \overline{1, n}$, care să reprezinte cît mai bine rezultatele cercetării fenomenul respectiv [8]. În cazul netezirii căutăm să eliminăm acele „vîrfuri” ascuțite sau „căderi” neașteptate despre care am vorbit mai sus, așa încît eroarea să fie minimă, adică curba să fie înlocuită cu alta care să fie „mai lină” dar cît mai aproape de fenomenul descris. Dacă se dă o funcție f , definită în vecinătatea unui punct x_0 , se spune [9] că ea este netedă în acest punct dacă :

$$\lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(x_0 + h) + f(x_0 - h) - 2f(x_0)}{h} = 0. \quad (1.1)$$

Deci dacă derivata $f'(x_0)$ există și este finită, atunci funcția f este netedă pe punctul x_0 , dar netezimea nu implică numaidecît derivabilitatea lui f .

Utilizarea funcțiilor spline, după cum și metoda celor mai mici pătrate dau rezultate bune în netezirea curbelor.

De asemenea se cunosc o serie de metode de ajustare ca : ajustarea grafică, ajustarea mecanică, metoda lui Woolhouse, metoda de ajustare analitică, ajustarea prin medie a matematicianului român Octav Onicescu etc.

În această lucrare urmărim să aplicăm, la două exemple concrete, o metodă mai puțin cunoscută dată de Akima Hiroshi [1], [2], care rezolvă cu rezultate bune problemele de tip a) și b) de mai sus.

Primul exemplu se referă la populația localității Cămărzana, jud. Satu Mare, care intră în aria de cercetări sociologice întreprinse de Catedra de filozofie și sociologie a Univ. „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, în vederea scrierii monografiei Țării Oașului. Șirurile de date (x_i) și (y_i) se citesc din tab. 1.

Tabel 1

x_i	Anul	Date cunos-	Date calculate	
		cute Numărul populației y_i	Cu spline cubice	Cu spline quintice
1	1965	3051	3051	3051
	1966	3028	3017	3002
2	1967	2983	2983	2983
	1968	3020	3068	3010
3	1969	3073	3073	3073
	1970	3080	3087	3066
4	1971	3121	3121	3121
	1972	3145	3129	3143
5	1973	3160	3160	3160
	1974	3174	3155	3183
6	1975	3200	3200	3200
	1976	3085	3086	3087
7	1977	2971	2971	2971

Al doilea exemplu [4] (V. și *Anuarul statistic al R.S.R.*, 1966) analizează datele privind elevii înscriși în clasele I—IV, în anii 1948—1963, învățământ de zi, seral și fără frecvență, din țara noastră. Datele sînt luate în mii așa cum arată tab. 2.

Tabel 2

x_i	Anul școlar	Date cunos-	Date calculate	
		cute (y_i) Populația școlară (în mii)	Spline cubice	Spline quintice
1	1948—1949	1507	1507	1507
2	1949—1950	1445	1445	1445
3	1950—1951	1378	1378	1378
4	1951—1952	1336	1336	1336
	1952—1953	1224	1327	1324
	1953—1954	1196	1320	1315
	1954—1955	1172	1313	1310
5	1955—1956	1189	1306	1304
	1956—1957	1296	1296	1296
6	1957—1958	1375	1375	1375
	1958—1959	1452	1388	1379
	1959—1960	1508	1437	1429
	1960—1961	1516	1497	1504
7	1961—1962	1527	1547	1556
	1962—1963	1562	1562	1562

Metoda la care ne referim se bazează pe o funcție segmentar polinomială, compusă dintr-un set de polinoame de gradul trei sau mai mic, unde fiecare polinom reprezintă o parte a curbei dintre două puncte date.

„Clasa funcțiilor segmentar polinomiale, cu un anumit grad de netezime, în sensul că graficul lor este format din arce de polinoame care se racordează pe anumite puncte de joncțiune în așa fel încît funcția aceasta admite derivată continuă pînă la un anumit ordin, se numește clasa funcțiilor spline” [6].

I. J. Schoenberg [7] numește funcție spline de gradul k , admițînd nodurile $x_1 < x_2 < \dots < x_n$, funcția s care satisface următoarele două proprietăți:

a) În fiecare interval $(-\infty, x_1)$, $[x_1, x_2)$, \dots , $[x_n, +\infty)$, funcția s este un polinom de gradul k sau mai mic.

b) $s \in C^{k-1}(\mathbf{R})$, unde $C^{k-1}(\mathbf{R})$ este clasa funcțiilor continue împreună cu primele sale $k-1$ derivate pe mulțimea numerelor reale \mathbf{R} . Această metodă folosește funcții aproape similare cu funcțiile spline de ordinul trei; cu deosebirea că, în locul cerinței ca derivata de ordinul II să fie continuă, aici se determină direcția tangentei la curbă în fiecare punct $P_i(x_i, y_i)$ prin coordonatele a patru puncte $P_{i-2}, P_{i-1}, P_{i+1}, P_{i+2}$. Întrucît panta curbei trebuie să fie determinată și în punctele limită P_1 și P_n , în cazul nostru P_1 și P_7 , se impune să mai estimăm încă două puncte pentru fiecare punct limită. Această estimare se face [1], [2], presupunînd că în apropierea unui punct limită curba se poate exprima printr-un polinom de gradul 2,

$$y = p_0 + p_1x + p_2x^2, \quad p_i - \text{constante.} \quad (1.2)$$

2. Descrierea metodei. Fie, $P_i(x_i, y_i)$, $i = \overline{1, n}$, n puncte date.

Pentru fiecare interval $[x_i, x_{i+1}]$, $i = \overline{1, n-1}$ se determină un polinom de forma

$$y = p_0 + p_1(x - x_i) + p_2(x - x_i)^2 + p_3(x - x_i)^3, \quad (2.1)$$

care satisface următoarele condiții:

$$\begin{cases} y = y_i, & \frac{dy}{dx} = t_i, & \text{pentru } x = x_i \\ y = y_{i+1}, & \frac{dy}{dx} = t_{i+1}, & \text{pentru } x = x_{i+1} \end{cases} \quad (2.2)$$

unde t_i și t_{i+1} sînt pantele curbei în punctele $P_i(x_i, y_i)$ și $P_{i+1}(x_{i+1}, y_{i+1})$.

Din (2.1) și (2.2) obținem pentru coeficienții polinomului, următoarele valori:

$$p_0 = y_i \quad (2.3)$$

$$p_1 = t_i \quad (2.4)$$

$$p_2 = \frac{3(y_{i+1} - y_i) - (t_{i+1} + 2t_i)(x_{i+1} - x_i)}{(x_{i+1} - x_i)^2} \quad (2.5)$$

$$p_3 = \frac{-2(y_{i+1} - y_i) + (t_{i+1} + t_i)(x_{i+1} - x_i)}{(x_{i+1} - x_i)^3} \quad (2.6)$$

Dacă se consideră cinci puncte consecutive $P_{i-2}, P_{i-1}, P_i, P_{i+1}, P_{i+2}$, și dacă se notează pantele segmentelor $\overline{P_{i-2}P_{i-1}}, \overline{P_{i-1}P_i}, \overline{P_iP_{i+1}}, \overline{P_{i+1}P_{i+2}}$ cu m_1, m_2, m_3 și respectiv m_4 , atunci panta curbei în punctul P_i este dată [1], [2] de expresia :

$$t_i = \frac{|m_4 - m_3|m_2 + |m_2 - m_1|m_3}{|m_4 - m_3| + |m_2 - m_1|} \quad (2.7)$$

Dacă ne propunem acum să extindem metoda, folosind polinoame de gradul 5, atunci vom construi polinoame de forma

$$y = p_0 + p_1(x - x_i) + p_2(x - x_i)^2 + p_3(x - x_i)^3 + p_4(x - x_i)^4 + p_5(x - x_i)^5, \quad (2.8)$$

în locul polinoamelor (2.1).

Pentru determinarea coeficienților p_0, p_1, \dots, p_5 vom impune condițiile :

$$\begin{cases} y = y_i, & \frac{dy}{dx} = t_i, & \frac{d^2y}{dx^2} = \tau_i, & \text{pentru } x = x_i \\ y = y_{i+1}, & \frac{dy}{dx} = t_{i+1}, & \frac{d^2y}{dx^2} = \tau_{i+1}, & \text{pentru } x = x_{i+1} \end{cases} \quad (2.9)$$

unde τ_i este dat de relația :

$$\tau_i = \frac{|t_{i+2} - t_{i+1}|t_{i-1} + |t_{i-2} - t_{i-1}|t_{i+1}}{|t_{i+2} - t_{i+1}| + |t_{i-2} - t_{i-1}|} \quad (1.10)$$

iar $t_{i-2}, t_{i-1}, t_{i+1}, t_{i+2}$, sînt pantele curbei în punctele $P_{i+2}, P_{i-1}, P_{i+1}, P_{i-2}$.

Analogia dintre formulele (2.10) și (2.7) o justificăm deocamdată prin simplul motiv că derivata a doua a funcției f este de fapt derivata întâia a primei derivate a lui f . Adică

$$\tau_i = \frac{d^2y}{dx^2} = \frac{dt}{dx}, \quad \text{pentru } x = x_i.$$

Din (2.8) și (2.9) se determină coeficienții polinomiali și se obțin următoarele expresii

$$p_0 = y_i \quad (2.11)$$

$$p_1 = t_i \quad (2.12)$$

$$p_2 = \frac{\tau_i}{2} \quad (2.13)$$

$$p_3 = \frac{10(y_{i+1} - y_i) - 2(2t_{i+1} + 3t_i)(x_{i+1} - x_i) + (\tau_{i+1} - 3\tau_i) \frac{(x_{i+1} - x_i)^2}{2}}{(x_{i+1} - x_i)^3} \quad (2.14)$$

$$p_4 = \frac{-15(y_{i+1} - y_i) + (7t_{i+1} + 8t_i)(x_{i+1} - x_i) - \left(\tau_{i+1} - \frac{3}{2}\tau_i\right)(x_{i+1} - x_i)^2}{(x_{i+1} - x_i)^4} \quad (2.15)$$

$$p_5 = \frac{6(y_{i+1} - y_i) - 3(t_{i+1} + t_i)(x_{i+1} - x_i) + (\tau_{i+1} - \tau_i) \frac{(x_{i+1} - x_i)^2}{2}}{(x_{i+1} - x_i)^5} \quad (2.16)$$

Spuneam mai sus că în cazul funcției cubice avem nevoie de estimarea a încă două puncte la fiecare din capetele intervalului, și A. Hiroshi propune să se folosească parabola. În cazul funcției spline de gradul 5 vor fi necesare cîte 4 puncte pentru calcularea lui τ_i , iar justificarea faptului că în capete luăm o funcție de gradul 2, urmează din afirmația: funcțiile spline de gradul $(2k - 1)$ care admit ca noduri punctele subdiviziunii:

$$\Delta = \{x_1, x_2, \dots, x_n\} \subset \mathbf{R}, \tag{2.17}$$

în fiecare din intervalele $(-\infty, x_1)$ și $[x_n, +\infty)$ sînt polinoame de grad $\leq k - 1$. Atunci avem într-adevăr: $2k - 1 = 5$, $k = 3$, iar $k - 1 = 2$.

3. Analiza rezultatelor. Utilizînd această metodă și prelucrînd datele cu ajutorul calculatorului electronic, datele din tab. 1 au fost interpolate prin introducerea cîte unui singur nod în fiecare interval și s-au obținut astfel pentru anii intermediari 1966, 1968, 1970, 1972, 1974 și 1976 rezultatele din tab. 1 (coloanele „date calculate”).

Dacă comparăm aceste date cu cele așteptate (acestea fiind cunoscute) și calculăm χ^2 , obținem $\chi^2 \approx 1,00$ (resp. $\chi^2 = 0,35$ care la numărul grade-

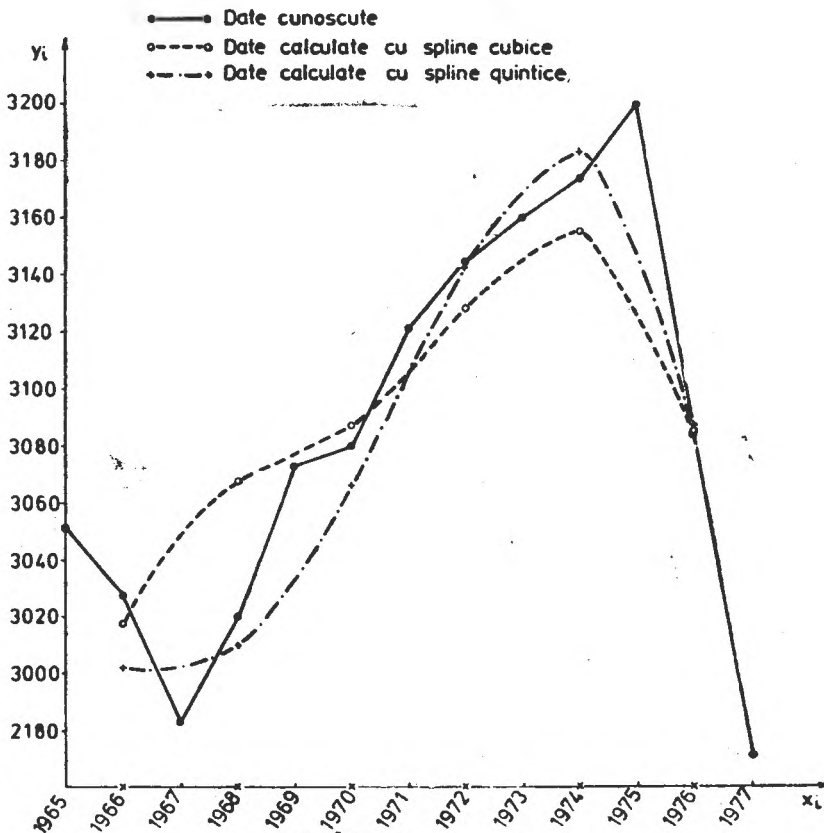

Fig. 1.

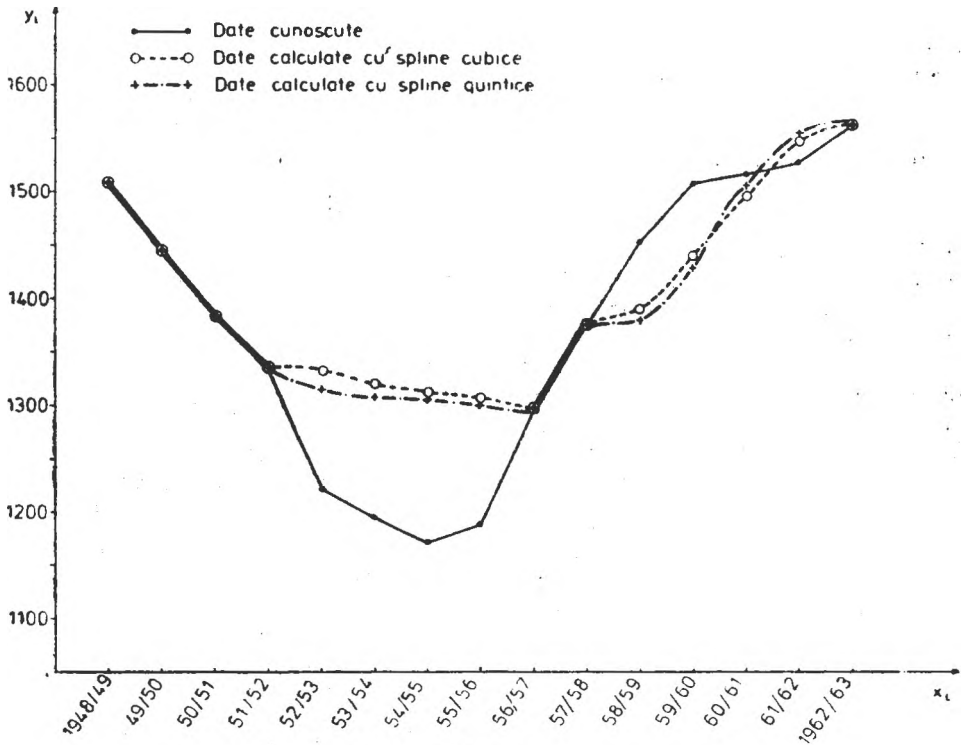

Fig. 2.

lor de libertate $\nu = 12$ ne dă o concordanță cuprinsă între 99–100% ceea ce ne permite să acceptăm metoda ca fiind bună.

În tab. 2 se vede că între anii 1952 și 1956 șirul de date y_i prezintă scăderi serioase, care „nu ni se par normale” și care probabil se datoresc „scăderii natalității în perioada celui de al doilea război mondial” [4].

Interpolând prin metoda descrisă datele din tab. 2, și introducând acum 4 noduri, s-au putut ajusta datele din perioada 1952–1956.

Comparând rezultatele obținute prin cele două funcții spline (cubice, quintice), constatăm că funcția de gradul 5 este mai „lină” ea reușind să elimine mai bine variațiile întâmplătoare, scoțind în evidență ceea ce este esențial, tipic în dinamica fenomenului studiat (vezi fig. 1, 2). În [1], [2] autorul afirmă că cele mai potrivite sînt polinoamele de gradul 3. La interpolarea datelor din tab. 2, după cum se vede, au fost calculate valorile lui y_i , atît pentru perioada 1952–1956 pentru a face ajustarea și netezirea lor, cît și pentru perioada 1958–1962. În această ultimă perioadă, unde datele cunoscute se consideră normale, se pare că cele mai bune rezultate le dă funcția spline de gradul 3 (vezi tab. 2, coloanele date calculate). Din acest motiv credem că pentru perioada 1952–1956 ar fi normal să estimăm valorile lui y_i în vecinătatea celor obținute prin ajustarea și netezirea cu ajutorul funcției de gradul 3.

Pentru a ne putea decide însă care funcție este cea mai potrivită, dacă se poate extinde mai departe sau nu, după cum și dacă metoda este mai bună decât cele cunoscute trebuie să mai cercetăm încă o serie de alte exemple și să facem comparații cu realitatea, iar demonstrațiile să fie cât mai clare și convingătoare.

Este însă ușor de înțeles că la un calcul de prognoză făcut pe baza datelor de tipul celor din exemplul al doilea, datele „nenormale”, cum sînt cele din perioada 1952—1956, vor produce erori serioase și că este indicat să se treacă la un calcul de prognoză numai după ce au fost netezite și ajustate datele considerate „nenormale”.

Cînd metoda va fi bine pusă la punct și cînd practica va dovedi că prognozele cele mai bune s-au obținut numai după ce am ajustat și netezit datele prin această metodă (cînd este necesar), atunci poate că vor apărea probleme foarte interesante care vor apela la această metodă, în prognoza satisfacției muncii, sau la conducerea întreprinderilor etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Akima Hiroshi, *A method of smooth curve fitting*, ESSA Tech. Rep. ERL 101—ITS 73. US Government Printing Office, Washington, D.C., Jan. 1969.
2. Akima Hiroshi, *A New Method of Interpolation and Smooth curve Fitting Based on Local Procedures*, Journal of the Association for Computing Machinery, Vol. 17, No. 4, October 1970, p. 589—602.
3. Akima Hiroshi, *Algorithm 433, Interpolation and Smooth Curve Fitting Based on Local Procedures (E2)*. Comm. ACM, 17, 1 (Jan. 1974), 26—31.
4. Bărbat, Al., *Teoria statisticii sociale*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1972.
5. G. U. Yule, M. C. Kendall, *Introducere în teoria statisticii*, Ed. științifică, București, 1969.
6. Stancu, D. D., *Curs și culegere de probleme de analiză numerică*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977.
7. Schoenberg, I. J., *Spline interpolation and the higher derivatives*, Proc. Nat. Ac. (U.S.A.), Vol. 51 (1964), 24—28.
8. Ionescu Haralambie, *Calculul numerice*, Ed. tehnică, București, 1954.
9. A. Zygmund, *Smooth Functions*, Duke Mathematical Journal, Vol. 12 (1945), 47—76.

INTERPOLATION ET AJUSTEMENT DES DONNÉES DANS LE DOMAINE DES SCIENCES SOCIALES À L'AIDE DES FONCTIONS SPLINE

(R é s u m é)

Dans cet ouvrage, l'auteur applique une méthode d'interpolation utilisée par Akima Hiroshi [1], [2], à deux exemples concrets.

La méthode est élargie pour les polynômes de 5ème degré, la détermination des coefficients demandant cette fois une condition de plus.

RELAȚIILE DINTRE ORGANIZAREA OBIECTIVĂ ȘI SUBIECTIVĂ A MATERIALULUI ÎN ÎNVĂȚARE

T. PODAR

Individul uman, la naștere, este numai un reprezentant potențial al speciei sale. Marea majoritate a activităților specifice omului, deprinderile și priceperile, obișnuințele, comunicarea verbală, gândirea conceptuală, operațiile gândirii, relațiile sale interpersonale, normele de conduită, concepția despre lume și viață, orientarea axiologică, se realizează ca rezultat al învățării. Se poate afirma deci că la om, potențial, învățarea cuprinde întregul univers al fenomenelor materiale și ideale accesibile minții omenești.

Dacă ne referim la învățarea de tip școlar este necesar ca în mod obligator, în funcție de posibilitățile noastre de intervenție, să facem distincție între învățare ca proces și învățarea ca activitate. Diferențierea este cu atât mai necesară cu cât avem în vedere, predominant, nu analiza explicativă a fenomenului ci analiza „diagnostică”, cu caracter modelator și formativ. Legat de aceste obiective se poate afirma că atunci când la nivelul reflectării conștiente, abstracte, în structurarea și sistematizarea materialului de învățat individul dispune de criterii din ce în ce mai eficiente, când în urma dezvoltării mecanismelor acțiunilor voluntare și a formării deprinderilor intelectuale se creează posibilitatea planificării, organizării, autocontrolului și dirijării învățării în funcție de scopul propus, de natura materialului de învățat, precum și de alte condiții, atunci învățarea se ridică la nivelul de activitate.

Psihologia actuală a învățării, orientată cu precădere spre influențarea activă a eficienței activității școlare, încearcă să depășească faza analizei exterioare — limitată la organizarea și structurarea materialului de învățat, la modalitățile de transmitere sau la aspectele de performanță —, prin analiza în primul rând a mecanismelor implicate în învățare, a componentelor și relațiilor funcționale ce apar între acestea. Această modalitate de abordare își păstrează caracterul real și științific prin relaționarea mecanismelor învățării cu obiectele și materiile de studiu, cu metodica transmiterii lui și cu eficiența rezultatelor. Ca urmare accentul este pus pe procesul de autocontrol și autoreglare, considerat ca mecanism fundamental al învățării.

Orice profesor își poate da seama din experiența sa cotidiană că autocontrolul ridică probleme serioase mai ales în învățarea verbală fără aplicare practică imediată, cum ar fi de exemplu învățarea unei lecții cu caracter teoretic, a unei limbi străine etc. În însușirea unei activități practice problema este mai simplă, deoarece în acest caz rezultatul învățării apare într-o formă perceptibilă și poate fi modificat prin efectul lui concret și imediat.

Unul din motivele dificultăților pe care elevii le întâmpină în activitatea lor școlară constă tocmai în ineficiența activității de autocontrol și autoreglare în domeniul muncii intelectuale, în învățarea verbală. Elevii, în foarte multe cazuri, nu-și pot da seama de lipsurile pe care le au în cunoașterea unei anumite materii și în felul acesta nu au nici posibilitatea să le elimine. Ca rezultat apar o serie de contradicții între „ceea ce cred că știu“ și „ceea ce știu de fapt“, contradicții concretizate în rezultate slabe la învățatură, în apariția unei atitudini negative față de profesor sau disciplină, în sentimentul de insatisfacție și insucces. Repetarea acestor situații de conflict duce la permanentizarea situației de eșec, la dificultăți în apariția motivațiilor intrinsece, la frînarea sau chiar la incapacitatea constituirii unor trăsături pozitive de personalitate, fixate și stabilizate în atitudini, convingeri și conduită.

În experimentele efectuate de către B. Zörgö și T. Podar [1, 2, 3, 9, 10, 11], s-a încercat să se ofere o explicație și o soluție la aceste situații, concretizată în stabilirea unor cauze probabile, derivate din mecanismele de autocontrol și autoreglare.

S-au stabilit unele concluzii privind: mecanismele autocontrolului în activitatea de învățare, existența și rolul modelului mental acceptor și a planului mental al acțiunii, a condițiilor de apariție a iluziei „efectuării corecte a sarcinii“. De asemenea s-a încercat să se surprindă particularitățile ontogenetice ale autocontrolului, relația dintre acesta și nivelul activității intelectuale, rolul motivației în autocontrol, diferențele dintre autocontrolul în acțiune și cel mental.

În cercetarea de față am încercat să desprindem unele relații existente între organizarea obiectivă a materialului de învățat și organizarea lui subiectivă; relații diferențiate în funcție de stilul de muncă și învățare al subiecților și de întărirea dată de către profesor. Am considerat că în funcție de aceste relații pot să apară diferențe în mecanismele de autocontrol și autoreglare, ceea ce poate oferi indicații metodice privind învățarea școlară.

Metodica cercetării. Materialul experimental consta dintr-un text complex de literatură ce modela învățarea verbală de tip școlar și reprezenta o critică literară a operei lui Zola, tratată comparativ cu Balzac. Textul foarte dificil include o mare cantitate de informație, exprimată printr-o structură ramificată de idei cheie, precum și din informații simple, care constituie elemente concretizatoare a sistemelor informaționale abstract-logice.

Au fost utilizate următoarele variante experimentale:

Varianta 1 (V₁). În textul original am introdus informații grafice-sublinieri, noi alineate — care aparent favorizează desprinderea mai ușoară a structurii logice, precum și a elementelor de bază ale modelului mental acceptor. În realitate aceste indicații generează o supraorganizare obiectivă, artificială, care „sparge“ unitățile informaționale date de către autor și deci măbind numărul de grupe informaționale și scăzând gradul de codificare duc la o dezorganizare a învățării. Am încercat de fapt să observăm ce se întâmplă în cazul în care profesorul ghidează incorect învă-

țarea elevilor, împiedicînd organizarea subiectivă a materialului și deci învățarea pe „măsură“.

Varianta 2 (V_2). Textul este dat subiecților în varianta originală.

Varianta 3 (V_3). Din textul original au fost suprimate alineatele și sublinierile păstrîndu-se doar virgulele și punctele.

Varianta 4 (V_4). Organizarea obiectivă a textului este extrem de slabă; singurele elemente de organizare care au fost păstrate sînt punctele (dintre fraze și propoziții).

Varianta 5 (V_5). Materialul de învățat, în varianta de organizare originală, este împărțit în patru fragmente, învățarea făcîndu-se pe etape, fracționat, iar verificarea la sfîrșitul învățărilor parțiale și a celor finale.

Varianta 6 (V_6). Materialul, în varianta originală, era împărțit în patru fragmente. După învățarea fiecăruia și verificare se dădea — indiferent de rezultat — o întărire pozitivă prin „bine“.

Varianta 7 (V_7). Se aseamănă cu varianta 6 cu deosebirea că întărirea dată era negativă; prin „rău“.

Deoarece în acest experiment ne interesa în primul rînd modalitățile de autocontrol, se specifica că timpul de învățare este nelimitat iar terminarea învățării să se facă doar atunci cînd fiecare este sigur că știe perfect ceea ce a citit. Se mai solicita ca la finele învățării să se prezinte pe o foaie de hîrtie conținutul textului, factorii care au stat la baza aprecierii momentului învățării, indicațiile care i-au ajutat în învățare.

Au fost utilizați un număr de 210 subiecți studenți. Probele au fost aplicate individual. Prelucrarea datelor, a cantităților de idei învățate, a avut ca punct de plecare analiza structurală realizată de către I. L. V e z a i n [8] și R. G a g n é [3].

Analiza și interpretarea rezultatelor. Evidențierea unor aspecte legate de organizarea subiectivă a materialului de învățat presupune luarea în considerare atît a unor aspecte cantitative, privind randamentul obținut, cît și a unor calitative. Avem în vedere observațiile înregistrate pe parcursul rezolvării precum și mecanismele subiective ale acestei organizări evidențiate din relațiile post-experimentale ale subiecților. În tabelul 1 prezentăm totalul timpului și a exactității obținute de subiecții celor 7 variante, media pe subiect și abaterea standard.

După cum se observă din acest tabel, mediile la timp și performanță, în cadrul fiecărei variante, sînt aproximativ egale. Această constatare ar

Tabel 1

Media și abaterea standard la timp și performanță

Indici	Variante	V_1	V_2	V_3	V_4	V_5	V_6	V_7
Media	t	30	24,4	18,2	24,15	43,5	44,8	35,28
	p	32	24,7	17,15	29	52,8	40,8	31,3
Abaterea standard	t	13,2	14,52	10,01	12,15	14,96	13,5	9,57
	p	12	9,02	6,88	12,69	22,6	18,5	10,46

putea duce la concluzia că variantele se prezintă cu același grad de dificultate pentru subiecți, pretind aceleași mecanisme și oferă aceleași rezultate. Dacă luăm însă în considerare și gradul de „împrăștiere“, de abatere de la medie, vom constata că între cele șapte modalități de organizare „obiectivă“ a materialului de învățat apar diferențe marcante. Pe baza acestor rezultate, se poate afirma că variantele experimentale oferă posibilități diferite de răspuns, că unele impun o apelare predominant la criteriul timp, iar altele la performanță. De asemenea am putea presupune că modalitățile de rezolvare sînt mai accesibile, pentru toți subiecții, la unele variante și mai puțin „omogenizatoare“ la alte variante. Ne bazăm în această afirmație mai ales pe diferențele vizibile, existente, în raport cu media, între abaterile standard.

Datele oferite în acest prim tabel ne semnalizează încă un aspect ce dă posibilitatea interpretării calitative. Ne referim la faptul că ele subliniază existența unor diferențe individuale accentuate, mai ales la variantele 5, 2, 6, 1, diferențe care orientează, prin analiza de caz, desprinderea unor particularități privind mecanismele învățării. Se observă că în cazul variantei 5 diferențele sînt mai accentuate atît în ceea ce privește media timpului și a performanței, cît și în ceea ce privește abaterile.

Am încercat, în continuare, să vedem în ce măsură diferitele variante aplicate se deosebesc în ceea ce privește randamentul relativ, obținut prin raportarea performanței la timp.

Tabel 2

Rangul variantelor în funcție de randamentul relativ (R.r) (în %)

Variante	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₅	V ₆	V ₇
Indici							
Randament	6,48	10,49	-5,77	20,08	21,3	-8,4	-11,5
Rang	IV	III	V	II	I	VI	VII

De analiza acestui tabel se poate observa că, din punct de vedere al preciziei, deci a autocontrolului, pe primele două locuri se situează variantele 5 și 4, cu 21,30 și respectiv cu 20,08%. Este vorba despre varianta în care materialul original este distribuit în patru fragmente (V₅) și despre varianta în care organizarea „obiectivă“ a materialului de învățat este minimă (V₄). Referindu-ne la varianta 5 putem afirma că ea constituie, și în cazul nostru, un argument în favoarea ipotezei după care învățarea unui material verbal complex este facilitată dacă acesta este distribuit și nu mascat. Trebuie însă să menționăm că acest rezultat pozitiv este „corectat“ de timpul extrem de mare necesar pentru învățare. În aceste condiții va apare o diferențiere pronunțată între subiecții care se orientează, în rezolvare, după timp și cei care se orientează în funcție de performanță. Este interesant de semnalat că modul de lucru, în cadrul acestei variante, indică o omogenizare trep-

tată a subiecților, în sensul că însuși modul de desfășurare a învățării impune o stabilizare treptată a criteriului corectitudinii. Astfel, examinarea individuală a performanțelor indică o creștere a corectitudinii rezolvării de la un fragment la altul; subiecții relatează că au încercat la început să învețe cât mai repede, dar, importanța probei vine în contradicție cu viteza și în aceste condiții timpul de rezolvare nu mai prezintă o importanță prea mare.

Varianta 5 poate fi considerată eficientă și din punct de vedere al modalităților de autocontrol, parțial, secvențial. Din relatările majorității subiecților s-a relevat faptul că este mult mai ușor să se „verifice” o parte mai mică, decât materialul în întregime. În aceste condiții subiecții reproduc rapid ideile cuprinse și le verifică ulterior în textul redus al învățării. Cu toate acestea apar, în rezolvare, câteva puncte cheie care măresc dificultatea rezolvării și corespunzător autocontrolul și autoreglarea. Astfel, subiecții continuă să se autocontroleze și în perioada scurtă de timp rezervată pauzei. De asemenea, în fiecare nouă etapă pe lângă învățarea actuală se continuă verificarea anterioară ceea ce mărește gradul de dificultate a învățării. În fine un punct final dificil îl constituie momentul sintetizării modelelor parțiale, ale fiecărui fragment, într-un model final. Dificultatea este generată în mare măsură de lipsa materialului concret în funcție de care se face raportarea, ceea ce obligă subiectul doar la un autocontrol mental. Se poate spune că, în aceste condiții, informațiile inverse sînt generate de „nepotrivirile” care apar între modelul schematic și general al rezolvării și modelele parțiale ale fragmentelor învățate. La unii subiecți existența punctelor dificile, despre care am vorbit, duce la o accentuare a efortului psihofiziologic, a tensiunii cognitive, ceea ce are ca urmare o scădere a exigențelor cantitative și calitative privind criteriul învățării și corespunzător o scădere a performanței. Este vorba despre subiecții la care ultimul fragment este cel mai puțin învățat, caracterizîndu-se prin scăderea exactității și prin creșterea erorilor.

Cu rezultate aproximativ egale se prezintă varianta 4, deși „obiectiv” ea apare ca o variantă contrastantă a variantei 5. Am considerat că acest mod de prezentare, cu organizare obiectivă minimă, dă posibilitatea unei organizări „subiective” care poate fi adoptată cu maximum de eficiență stilului personal de învățare al fiecărui subiect. Ca un element suplimentar de dificultate, materialul este prezentat integral, fără împărțire pe fragmente. Din examinarea tabelului 2 se poate observa că subiecții, într-un timp relativ scurt — varianta se plasează pe locul II privind timpul —, au o performanță destul de ridicată (locul IV și locul I după randamentul relativ). Modalitatea de „organizare obiectivă” a materialului impune subiecților o activitate de organizare abstract-logică intensă, un autocontrol extrem de mobil, o raportare permanentă a rezultatului la model. Analiza calitativă ne evidențiază, în aceste condiții, o orientare predominant spre aspectele de structură, spre relațiile existente între ideile incluse în text. Ca urmare apare, într-o mai mare proporție, apelarea la informații anti-

cipative, cu o mare sferă de control; informații verificate mai întâi și mai rar pe materialul exterior și apoi — mai des — pe materialul mintal. La verificare, acești subiecți reușesc în mare măsură să ne relateze care sînt de fapt intențiile autorului privind caracterizarea operei și a personalității lui Zola.

Ceea ce apare pozitiv, pe baza acestei variante, sînt unele calități legate de autocontrol sau de modelul mental acceptor. Am enumera printre ele: rapiditatea, apelarea la ipoteze cu o mare sferă de anticipare, posibilitatea accentuării unor căi de informare, mobilitatea și plasticitatea modelului mintal, stabilitatea în reproducere, durata de „existență” mai ridicată. Cu toate acestea varianta nu este recomandată integral la toți subiecții. Din datele obținute se poate observa că la unii indivizi modalitatea de prezentare a materialului are un puternic efect perturbator. Acest efect acționează atît prin componenta intelectuală cît și prin cea motivațională și atît în etapa inițială și pe parcursul probei cît și în etapa finală. Apariția efectului negativ este generată inițial de existența unei fixități funcționale accentuate, manifestată prin fixitatea relațiilor „tradiționale” între organizarea obiectivă și cea subiectivă. Subiecții la care ne referim sînt obișnuiți cu un efort personal care se află într-un raport „optim”, pentru ei, cu ceea ce le oferă textul. Situația nouă induce în acești subiecți o stare de derută, exprimată fie prin creșterea masivă a timpului de învățare, fie prin scăderea exagerată a pretențiilor privind cantitatea și calitatea modelului mintal acceptor. Ca o consecință directă, informațiile la care apelează sînt sărace, spontan sau puțin repetate, insuficient corelate cu exigențele. În aceste condiții și apelarea la componenta motivațională este diferențiată, din date observîndu-se două tendințe opuse, extreme. Astfel, unii subiecți scad automat nivelul de aspirație, motivația de performanță coboară sub cea obișnuită, necesară, apare puternic tendința de auto-protejare afectivă în fața insuccesului. La ceilalți subiecți sarcina „nouă” induce o supramotivație care depășind optimul motivațional dezorganizează activitatea de învățare, o împrăștie în direcții ineficiente. Apare un supraefort, o cheltuire rapidă și neeconomică de energie, apare iluzia efectuării corecte a sarcinii.

Relevarea acestor manifestări, generate de specificul variantei 4, ridică din nou problema necesității unei tratări „terapeutice”, a activității de învățare. Cu alte cuvinte, tipul și modalitatea de direcționare a subiectului nu poate deveni eficace, și mai ales nu în general, decît dacă urmează unei etape „diagnostice”, în care se stabilește nivelul anterior de învățare, stilul de muncă, capacitatea mai rapidă sau mai lentă de evoluție a subiectului.

Din tabelele 1 și 2 se mai poate observa că în cazul variatelor cu adăugare de motivație — V_6 și V_7 — randamentul relativ devine negativ (în unitatea de timp se învață mai puțin decît o unitate de sens), ceea ce presupune o scădere a performanței în raport cu timpul necesar rezolvării, la ambele variante timpul fiind mai mare decît performanța. Situația apare explicabilă dacă avem în vedere că ambele variante au operat cu un material avînd un grad redus de organizare subiectivă a

materialului. În aceste condiții dificultăților generate de „punctele“ dificile ale variantei 5 se adaugă „perturbațiile“ generate de aprecierea dată de experimentator; „bun“ sau „rău“ indiferent de rezultatul rezolvării. Dacă întărirea suplimentară se dădea prin „rău“, subiecții erau derutați, apărea o tensiune în rezolvare, însoțită de manifestări verbale sau motrice, puternic exteriorizate în conduită...“ am vrut să învăț bine materialul dar am constatat că nu-l pot, deoarece după fiecare fragment mi s-a spus că nu este bine...“ (M.N.), „... ce rost are să învăț dacă oricum rezultatul este nefavorabil...“ (G.C.).

O a doua categorie de răspunsuri specifice, în raport cu proba, apar în cadrul variantei 7 — întăriri pozitive prin „bine“ — , după fiecare fragment. La unii subiecți acest mod de rezolvare duce la o creștere a performanței. Această situație apare mai ales la acei indivizi care intră în rezolvare cu o atitudine de prudență exagerată, cu temă, comportament vizibil atît din reacțiile verbale cît și din rezultatele slabe obținute în învățarea primului fragment. Ca urmare a unei aprecieri pozitive subiectul se mobilizează, intră în relație pozitivă cu proba, ridică treptat exigențele privind modelul mental și mai ales parametrii cantitativi și calitativi ai acestuia. Ca urmare controlul exterior, favorabil subiectului, induce un autocontrol mai fin, mai diferențiat și cu o mai mare forță de reglare a activității.

O categorie deosebită de răspunsuri apare la acei subiecți la care, de la început, exigențele privind învățarea sînt minime. Superficialitatea cu care se intră în probă se accentuează și mai mult, nivelul exigențelor privind rezultatul scade, ceea ce duce corespunzător la o scădere a autocontrolului și a autoreglării.

Concluzii. Avînd în vedere aceste rezultate, precum și răspunsurile și relațiile subiecților, putem constata că în cazul învățării unui astfel de material, autocontrolul se bazează pe o schemă logică (conceptuală) a textului de învățat. Această schemă concepută reprezintă acceptorul sau modelul de reper la care se raportează „în gînd“ răspunsul. De aceea cu ocazia învățării, în primul rînd, trebuie să se construiască această schemă logică de reper, ceea ce presupune anumite operații mentale și anumite cunoștințe în domeniul respectiv.

Schema logică de reper se compune din anumite unități nici prea mici nici prea mari, care se conturează fiecare în jurul unei idei. Astfel se explică faptul că un material dinainte structurat favorizează formarea unei astfel de scheme de reper.

Subliniem că problema principală este de a se evita din partea subiectului atitudinea de comoditate, de indiferență, de superficialitate, în construirea unei astfel de scheme logice, a unei astfel de sistematizări a materialului. Materialul trebuie să fie prezentat în așa fel încît să creeze la subiect tendința, necesitatea de a-l structura și de a crea o schemă logică conceptuală, ceea ce nu înseamnă să oferi materialului structurat gata. Desigur că, înafară de această premisă motivațională, trebuie să asigurăm la elev (student) și premisele cognitive, intelectuale, ale elaborării unui astfel de model conceptual de control.

BIBLIOGRAFIE

1. Ausubel, D. P., *The psychology of meaningful verbal learning; An introduction to school learning*, New-York, London, 1963.
2. Cebîșeva, V., V., *Samokontrolî v profesie truda u promîšlennîh rabocîh*, în „Dokladi Akad. Ped. Nauk), RSFSR, nr. 4, 1957.
3. Gagné, R., *Condițiile învățării*, Ed. did. și ped. București, 1975.
4. Podar, T., *Structura funcțională și dezvoltarea acțiunilor de autocontrol, în învățarea verbală la elevi*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, ser. Psychol.—Paed., 1973, p. 31—43.
5. Podar, T., *Cunoașterea rezultatelor — condiție a creșterii eficienței învățării verbale la elevi* Studia Univ. Babeș-Bolyai, Philosophia, 1, 1977, p. 43—51.
6. Podar, T., *Relațiile dintre componenta informațională și motivațională a cunoașterii rezultatelor și creșterea eficienței învățării verbale*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, Philosophia, 2, 1978, p. 53—61.
7. Tulving, E., *The effect of alphabetical subjective organization on memorizing unrelated words*, „Canad. journal of Psych.“, 16, 1962.
8. Vezain, L. J., *Recherches d'une méthode permettant d'évaluer la distance des notions d'un exposé*, Fac. des Lettres Sc. Humaines de Paris, Sorbonne, 1969.
9. Zörgö, B., *Aspecte ale dezvoltării acțiunilor mintale de autocontrol în învățarea verbală*, Revista de psihologie, 4, 1969.
10. Zörgö, B., *Development of Mental Actions by Self-control in Verbal Learning*, Studia Univ. Babeș-Bolyai, ser. Psychol.—Paed., 1969, p. 25—38.
11. Zörgö, B., Podar, T., *Rolul autocontrolului în creșterea eficienței activității de învățare*, în vol. *Atitudini, Inteligență, Aptitudini* (sub tipar).

LES RELATIONS ENTRE L'ORGANISATION OBJECTIVE ET L'ORGANISATION SUBJECTIVE DU MATÉRIEL DANS L'APPRENTISSAGE

(Résumé)

Dans cette étude, nous essayons d'analyser un des facteurs de cause du processus de l'autocontrôle et de l'autorégulation. Nous avons émis l'hypothèse d'après laquelle le niveau et l'efficacité de l'autorégulation dépend en grande partie des relations entre l'organisation objective et l'organisation subjective du matériel à apprendre.

Nous avons présenté pour l'apprentissage un texte littéraire complexe dont l'organisation et la structuration étaient différentes pour chacun des 7 groupes expérimentaux (nous avons examiné au total 210 sujets).

Les résultats nous montrent que dans le cas d'un matériel complexe l'autocontrôle se base sur un schéma conceptuel logique qui représente l'accepteur ou le modèle du repère auquel se rapporte „en pensée“ la réponse. Puisque le schéma logique du repère se compose d'unités tracées autour d'une idée, il en résulte qu'un matériel structuré d'avance favorise son élaboration. Mais la structure exagérée empêche l'organisation subjective comme le manque de structuration peut engendrer la confusion.

PRINCIPII PSIHOLOGICE ALE FORMĂRII CONȘTIINȚEI ȘI CONDUITEI MORALE

VASILE PEDA

În condițiile societății socialiste, prin deschiderea tot mai largă a accesului maselor de oameni ai muncii spre valorile științei și culturii, spre o viață materială și spirituală tot mai bogată, a devenit posibilă și formarea fizionomiei morale a omului de tip nou, fizionomie care reflectă perfecționarea continuă a relațiilor de producție și a relațiilor interumane specifice acestei societăți.

În formarea profilului moral al omului de tip nou o valoare deosebită o au documentele aprobate la cel de-al XII-lea Congres al P.C.R., precum și *Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste*. Acest Cod constituie o sinteză a cerințelor, a normelor și principiilor care trebuie să stea la baza educării și formării conduitei morale a tinerilor, a tuturor oamenilor muncii. Codul eticii și echității socialiste constituie un prețios îndrumar pus la dispoziția familiei, școlii, organizațiilor de copii și organizațiilor de tineret, care — sub îndrumarea organizațiilor de partid — urmăresc făurirea omului nou, cu o conștiință înaintată și trăsături de caracter valoroase, cu o conduită exemplară.

În Codul eticii și echității socialiste găsim trăsăturile „omului total“, despre care vorbea K. Marx: *omul* demn, cinstit, sincer, modest, principial, corect, cu spirit critic și autocritic, care nu tolerează lipsurile, neajunsurile, minciuna, falsitatea și ipocrizia; *omul* care manifestă curaj și spirit de inițiativă în promovarea noului, cu o înaltă conștiință profesională, competență, spirit inovator și creator, care dovedește dăruire și pasiune în muncă; *omul* care își câștigă prestigiul printr-o conduită moral-politică și profesională exemplară, promovînd — în familie și societate — relațiile de colaborare și întrajutorare; *omul* care promovează spiritul revoluționar și novator în producție, activitatea economică și socială, acționînd împotriva a tot ce este învechit și retrograd: împotriva teoriilor idealiste, a misticismului și obscurantismului, împotriva ideologiei burgheze, a tuturor concepțiilor care propagă ura, violența, șovinismul, rasismul; *omul* care pătruns de patriotismul socialist, revoluționar dă dovadă de o înaltă conștiință patriotică și de o înaltă conștiință „ecologică“, luptînd hotărît împotriva degradării mediului ambiant, participînd activ la acțiuni de protejare și valorificare a avuțiilor patriei și care își mobilizează întreaga energie și pricepere pentru înflorirea materială și spirituală a acesteia.

Toate cerințele și normele Codului eticii și echității socialiste trebuie *interiorizate* de către fiecare tînăr, de către fiecare cetățean, pentru ca din cerințe „externe“ să devină *mobilități interne ale conduitei*. Or, după cum se știe, formarea conduitei morale este una din sarcinile

școlii și a organizațiilor de copii și tineret. Realizarea educației morale, care este un proces îndelungat și adesea sinuos, cu aspecte contradictorii ce se cer rezolvate, nu este posibilă fără cunoașterea principiilor psihologice ale acestui proces complex de formare a *conduitei morale*, în strînsă relație cu procesul de formare a *conștiinței morale*.

După cum se știe, *conștiința morală* rezidă într-un sistem complex de reprezentări, noțiuni, judecăți, sentimente, convingeri și atitudini morale, care — în societatea noastră socialistă — reflectă tocmai gradul de interiorizare și de înțelegere a principiilor și normelor comuniste. *Conduita morală* este constituită din totalitatea acțiunilor și faptelor indivizilor — copii, tineri sau adulți —, apreciate din punctul de vedere al cerințelor moralei comuniste.

În educarea conștiinței și conduitei morale trebuie să se țină seama de natura psihosocială a componentelor structurale ale personalității individului care se formează și acționează în diferite micro- și macrogrupuri sociale.

O deosebită importanță teoretică și practică o are *cunoașterea structurii și conținutului conștiinței morale*, care se obiectivează în conduita morală. Altfel, analizele efectuate de diferiți psihologi (A. Chircev, A. G. Kovalev, V. N. Measiscev, J. Piaget ș.a.) au relevat faptul că de o deosebită valoare este cunoașterea modului și a gradului în care în dezvoltarea psihogenetică a individului apar și evoluează diferitele componente ale conștiinței morale. Este vorba de *componentele cognitive* (reprezentări, noțiuni, judecăți morale), *componenta motivațional-afectivă* (dorințe, năzuințe, idealuri, sentimente, convingeri) și *caracterial-acțională* (atitudini-valori), care se intercondiționează reciproc, determinînd conduita morală a individului. După A. Chircev [7], în conduita morală se obiectivează componentele cognitive, afectiv-motivaționale și acțional-caracteriale, componente care se structurează în dezvoltarea psihogenetică într-un anumit sistem de variabile, organizate ierarhic, după principiul piramidei cu multiple niveluri.

În educarea conștiinței și conduitei morale trebuie să se țină seama de natura psihologică a acestor componente, de particularitățile interrelațiilor dintre ele pe diferite trepte genetice ale dezvoltării morale a copiilor și tinerilor. Prin educația morală se urmărește realizarea concordanței dintre conștiința morală și conduita morală, considerată ca o problemă de ordin psihogenetic (A. Chircev). *Unitatea dintre conștiință și conduită* este un principiu psihopedagogic fundamental, a cărui realizare presupune cunoașterea dinamicii procesului de devenire a conștiinței și conduitei morale în perioadele copilăriei, preadolescenței și adolescenței, pînă la vîrsta adultă. Fără această fundamentare psihogenetică, fără luarea în considerare a particularităților de vîrstă și individuale ale copiilor și tinerilor, nici un fel de acțiune și influență pedagogică nu dobîndește o reală valoare formativă.

Cercetările arată că și în sfera formării conștiinței și conduitei morale se poate vorbi de o *dezvoltare stadială*, atît în privința componentelor cognitive, cît și în privința componentelor motivațional-afective și acțional-caracteriale (J. Piaget, W. Kay, L. Kohlberg, A. Chircev, D. Sa-

lade ș.a.). De asemenea, și în sfera conștiinței morale operează *principiul interiorizării* formulat de L. S. Vigotski și dezvoltat de J. Piaget. Avînd în vedere cele de mai sus, în educația morală are o mare importanță *cunoașterea stadiilor* pe care le-a parcurs procesul de formare a reprezentărilor, noțiunilor și judecăților morale, precum și a stadiului la care a ajuns procesul de interiorizare a cerințelor externe și de transformare a lor în exigențe interne ale conduitei.

Abordarea diacronică, genetică și dinamică, a conștiinței morale ne arată că în dezvoltarea acesteia componentele intelectuale și afectiv-motivaționale se împletesc la tot pasul. Astfel, de exemplu, menționăm faptul că judecata morală reprezintă un fenomen nuanțat, care se dezvoltă stadial, implicînd — de regulă — un moment emoțional care determină deplasarea de la obiectiv spre subiectiv. Prin generalizarea experienței emoționale care însoțește judecata morală, precum și reprezentările și noțiunile morale, experiența afectivă și cognitivă se organizează într-un sistem de sentimente și convingeri morale, care devin o forță activă în conduita morală a tinerilor.

Tratarea educației morale de pe poziții „intelectualiste“, prin relevarea doar a importanței reprezentărilor, noțiunilor și judecăților morale, duce la scăparea de sub influența formativă a celorlalte laturi ale conștiinței morale, respectiv a componentelor emotiv-active și atitudinale ale acesteia. Strînsa legătură dintre componentele cognitive, afectiv-motivaționale și acțional-caracteriale în constituirea conștiinței morale se realizează la niveluri foarte diferite, în funcție de etapele de dezvoltare psihogenetică a individului, sub influența factorilor educaționali.

Rezultă că în studierea și evaluarea conștiinței morale se poate utiliza un *model construit pe baza dezvoltării și un model construit pe baza atitudinilor* [8, 9, 11]. Din punct de vedere al primului model, în practica educațională se elucidează cît de departe a ajuns un copil sau tînr pe drumul maturizării morale. După cum se știe, și în sfera formării conștiinței morale prezintă o valoare axiomatică afirmația că „nu se poate trece la stadiul următor dacă nu a fost străbătut și stadiul precedent“ (J. Piaget, W. Kay, L. Kohlberg, A. Chircev). După cum spune A. Chircev [6], ignorarea acestei legități aduce după sine riscul de a acționa „dîncolo“, „dînceace“ sau „alături“ de personalitatea copilului sau tînrului, de îndată ce nu știm nivelul la care el a ajuns în devenirea sa morală. Într-adevăr, pentru fiecare grupă de vîrstă există noțiuni, judecăți sau atitudini morale care pot fi însușite și formate adecvat, după cum sînt și noțiuni, judecăți și atitudini moral-politice care nu sînt accesibile stadiului respectiv de dezvoltare. Pornind de aici, amintim cîteva din sarcinile educative de a căror rezolvare depinde accelerarea ritmului de formare a reprezentărilor, noțiunilor, judecăților și atitudinilor morale și calitatea acestora: a) sprijinirea procesului de conștientizare prin facilitarea stabilirii anumitor relații între perceperea unor fapte cu semnificație morală și conduita copilului sau tînrului; b) formarea noțiunilor morale nu numai după modelul noțiunilor „empirice“, ci și după modelul noțiunilor „științifice“; valorificarea cursului general al judecății morale, avînd în vedere stadiul atins de copil sau

tînăr etc. De aici rezultă necesitatea unei acțiuni educative deliberate și sistematice, precum și necesitatea respectării unei anumite ordini și a unei anumite gradări a complexității metodelor și procedeele incluse în procesul de educație, în funcție de „parametrii pregătirii morale“ atinși.

Al doilea model de studiere și evaluare a conștiinței morale, și anume modelul construit pe baza atitudinilor, ne atrage atenția asupra necesității luării în considerare a relațiilor dintre atitudini, trăsături caracteriale și conduita morală. Se știe că trăsăturile pozitive de caracter, care apar la început ca rezultat al faptelor de conduită morală, devin în cele din urmă o premisă a acțiunilor morale. Dar baza dezvoltării trăsăturilor de caracter pozitive rezidă în însăși educarea obișnuințelor de conduită morală. Aceasta se realizează tocmai prin exersarea copiilor și tinerilor în fapte și acțiuni morale, pe baza unui suport motivațional-afectiv adecvat.

Avînd în vedere principiul abordării conștiinței și conduitei morale pe baza unui *model multidimensional genetic și atitudinal*, acțiunile care privesc educația morală pun bazele procesului de formare a viziunii axiologice materialist-dialectice despre lume și viață, care este atît o expresie a maturizării componentelor intelectuale, cît și a componentelor afectiv-motivaționale și acțional-caracteriale ale conștiinței morale. Din punct de vedere practic-educativ, prin dezvoltarea tuturor aspectelor conștiinței morale, într-o unitate dialectică, se ajunge la atingerea scopului educației morale, care este una din laturile educației comuniste a tineretului. Pentru aceasta, școala și organizațiile de copii și tineret au sarcina de a forma la copii și tineri noțiunile morale după modelul noțiunilor științifice; pe această bază, noțiunile morale vor fi însușite în deplina lor semnificație, pentru a duce la o atitudine și o conduită conformă cu normele și cerințele moralei comuniste. De fapt, adevărata cunoaștere a eticii marxiste și aplicarea cerințelor acesteia nu se poate realiza decît prin permanenta strădanie a fiecărui tînăr de a pătrunde semnificația fiecărui principiu moral și de a înțelege valoarea obiectivă pe baza căreia se cere a fi respectat [13]. Dar pe lîngă noțiuni și judecăți morale adecvate, pentru a adopta în viața de zi cu zi atitudinile recomandate de principii și regulile moralei comuniste, tînărul trebuie să aibă și sentimente și convingeri morale bine structurate în conștiința sa morală, care în interrelație cu trăsăturile pozitive de caracter și obișnuințele morale îi determină o conduită exemplară. În măsura în care în procesul educației morale se realizează *unitatea necesară între conștiința morală și conduita morală* se ajunge la autoeducarea și autoperfecționarea morală a tinerilor. La acest nivel de dezvoltare a personalității — arată A. Chircev — libertatea morală devine o necesitate obiectivă înțelesă [6].

În condițiile societății socialiste multilateral dezvoltate, ce se edifică în patria noastră, însușirea concepției materialist-dialectice despre lume și viață, precum și interiorizarea normelor Codului eticii și echității socialiste duce la înțelegerea științifică a legilor de dezvoltare istorică a societății, precum și la realizarea unității dintre conștiință și conduită,

în consens deplin cu normele moralei comuniste. Prin aceasta, tinerilor și tuturor cetățenilor li se dezvăluie adevăratul sens existențial și atitudinal: munca neobosită, activitatea creatoare pentru perfecționarea continuă a forțelor și relațiilor de producție și a relațiilor interumane în general, pentru edificarea societății socialiste și comuniste, societate care permite și cere în același timp formarea unui om de tip nou, cu o personalitate multilateral dezvoltată.

BIBLIOGRAFIE

1. Ceaușescu, N., *Raport la cel de-al XII-lea Congres al P.C.R.*, Ed. politică, București, 1979.
2. Ceaușescu, N., *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, Ed. politică, București, 1976.
3. *Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste*, Ed. politică, București, 1974.
4. *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1974.
5. Chircev, A., *Caracterul*, în: Al. Roșca (red.), *Psihologie generală*, E.D.P., București, 1966, p. 455—462.
6. Chircev, A., *Educarea moral-politică a tineretului școlar*, E.D.P., București, 1974.
7. Chircev, A., *Cu privire la formarea elevilor/pionierilor în spiritul patriotismului socialist*, în: *Educația patriotică prin activitățile pionerești*, Cluj-Napoca, 1978, p. 20—36.
8. Kay, W., *Moral development. A psychological study of moral growth from childhood to adolescence*, George Allen and Unwin, London, 1970.
9. Kohlberg, L., *The Child as a Moral Philosopher*, „Psychological Today”, septembrie, 1968.
10. Kovalev, G. A., Measiscev, N. V., *Particularitățile psihice ale omului*, vol. I, E.D.P., București, 1958.
11. Piaget, J., *Le jugement moral chez l'enfant*, P.U.F., Paris, 1969.
12. Predă, V., *Aplicarea unor principii psihopedagogice în educarea patriotică a pionierilor*, în: *Educația patriotică prin activitățile pionerești*, Cluj-Napoca, 1978, p. 163—169.
13. Șafran, O., *Instrucție și educație*, Ed. enciclopedică română, București, 1970.

PRINCIPES PSYCHOLOGIQUES DE FORMATION DE LA CONSCIENCE ET DE LA CONDUITE MORALE

(Résumé)

L'auteur présente quelques principes psychologiques de formation de la conscience et de la conduite morale, en soulignant la nécessité d'une vision systémique à base d'un modèle multidimensionnel génétique et attitudinal.

POSSIBILITĂȚI DE PERFECTIONARE A SEMINARULUI DE PEDAGOGIE

EUGENIA JIȘA și MARICICA CHIȘU

Documentele de partid și de stat subliniază frecvent că în dezvoltarea învățămîntului superior, ca și în alte domenii de activitate, dețin prioritate problemele de ordin calitativ. Ca urmare, a crescut ponderea activităților practice, a seminariilor în planul de învățămînt, creîndu-se astfel cadrul favorabil activității independente și afirmării personalității studenților. Totuși, problema activizării acestora se menține ca un capitol deschis înnoirilor sub aspectul calității, conținutului, structurii și metodelor de realizare.

Din literatura de specialitate și din constatările curente rezultă că, în absența unei didactici universitare ca disciplină constituită, *structura și metodică seminariilor* este încă *la latitudinea fanteziei fiecărui conducător de seminar*. Literatura de specialitate din țara noastră, integrîndu-se pulsului novator de pretutindeni, tratează într-o optică modernă *funcțiile seminarului*, accentuînd necesitatea amplificării valorii formative a acestuia în perspectiva pregătirii tineretului pentru integrarea activă în profesiune, necesitatea transformării seminarului într-un cadru favorabil dezvoltării personalității studenților, a capacităților lor intelectuale, a intereselor lor profesionale etc. Seminarul de tip repetitiv este, astăzi, refuzat chiar de către studenți. Dar, schimbări calitative se așteaptă, mai ales, pe seama experimentării unor modalități, metode și procedee noi care să afecteze structura și dinamica activității în seminar, să determine angajarea benevolă, frecventă a studenților în muncă, să-i apropie afectiv, rațional și practic tot mai mult de profesiunea aleasă. Cu aceleași intenții am întreprins o cercetare privind sporirea eficienței activității în seminarul de pedagogie în învățămîntul superior.

Ca idee călăuzitoare în organizarea și desfășurarea seminariilor cu caracter experimental ne-a servit constatarea că didactica actuală în diverse sisteme de gîndire și practică educativă se caracterizează prin strădania de a fundamenta psihologic metodologia didactică corespunzător exigențelor unui învățămînt modern. Aceasta impune raportarea permanentă a conținutului, formelor și metodelor utilizate la necesitățile fundamentale ale elevului, respectiv ale studentului, la nevoia sa de activitate, experiență și afirmare efectivă, în perspectiva formării sale pentru viața socială, pentru profesiune. *Principiul imbinării învățămînt-cercetare-producție*, ca interpretare superioară a principiului legării teoriei cu practica, a școlii cu viața, s-a impus de la sine ca principiu fundamental al școlii moderne.

Considerațiile ce urmează sintetizează datele experienței didactice a autoarelor pe parcursul a 5—6 ani, în calitate de conducător de semi-

nar. În cercetare au fost cuprinși cca 700 studenți de la Facultățile de: filologie, chimie, fizică, istorie și matematică.

Materialul faptic a fost colectat și analizat prin *diverse mijloace: observarea directă* a activității și comportamentului studenților în seminar ne-a oferit date comparabile privind seminariile obișnuite și cele în care s-a intervenit experimental. În scopul surprinderii unor particularități ale stilului de muncă intelectuală al studenților și a progreselor înregistrate pe parcursul cercetării am studiat *lucrările efectuate de studenți* în sau pentru seminar ori curs.

Întilnit și în practica altor colegi, *sondajul de opinii* efectuat la încheierea activității seminariale cu studenții, ne-a furnizat informații axate pe următorul *chestionar*: 1) Care din temele dezbătute în seminar considerați că v-au sprijinit în practica pedagogică; 2) Care din teme au fost mai interesante?; 3) Ce alte teme ați fi dorit să abordeze seminarul?; 4) Care din metodele utilizate în seminar (referatul, dezbateră, informare + dezbateră, interpretarea de caz, analiza de caz) le apreciați a fi mai eficiente pentru dinamizarea seminarului? 5) Ce propuneți pentru perfecționarea seminarului în învățământul superior?

Analiza cantitativă și calitativă a datelor obținute ne-a condus la concluzii cu valoare practică; sondajul de opinii, în special, prin informațiile furnizate, ne-a servit ca sursă de inspirație pentru organizarea activității în etapa următoare și, totodată, ca mijloc de confirmare a valorii măsurilor întreprinse conform obiectivelor stabilite. În baza datelor constatative și a unei documentări bibliografice ample, *am experimentat câteva măsuri de activizare a studenților* în seminariile de pedagogie.

Precizarea obiectivelor seminarului de pedagogie a constituit momentul inițial în organizarea activității: a) Cunoașterea și înțelegerea politicii P.C.R. în domeniul învățământului și educației, influențarea conștiinței și atitudinii moral-cetățenești a studenților, educarea responsabilității sociale, a atitudinii comuniste față de muncă etc.; b) Dezvoltarea capacităților cognitive, formarea gândirii pedagogice; c) Formarea stilului de muncă intelectuală independentă, a ținutei academice în schimbul de opinii; d) Realizarea legăturii între pregătirea teoretică și practica pedagogică a studenților, cultivarea interesului pentru profesiunea de educator, pentru cercetarea fenomenului pedagogic, pentru promovarea noului în activitatea didactico-educativă; e) Stimularea interesului și a capacității de autocunoaștere și autoeducare, cultivarea încrederii în forțele proprii și a încrederii reciproce între participanții la seminar.

Realizării obiectivelor formulate mai sus i-am subordonat un *sistem de măsuri*, conceput ca premise și condiții indispensabile pentru optimizarea activității seminariale, astfel: 1. *Măsuri organizatorice* care au precedat activitatea propriu-zisă în seminar, cum ar fi: a) *Selectarea riguroasă a tematicii* în raport cu timpul acordat cursului și seminarului în planul de învățământ, profilul facultății sau secției, posibilitățile de colare cu practica pedagogică (dacă precede, urmează sau se realizează concomitent); b) *Raționalizarea bibliografiei* (prin selectare, dozare) asigurând astfel accesibilitatea conținutului și volumului; c) *Comunicarea*

tematicii seminariilor la începutul activității, creind perspectiva asupra întregii munci și stimulind astfel motivația studenților pentru activitate; d) *Repartizarea diferențiată* (individualizată sau pe echipe) a sarcinilor de seminar (documentare bibliografică, sarcini practice, informări etc.) este apreciată și de studenți, întrunind o serie de avantaje: oferă șanse de informare suplimentară, diversificată, iar prin spiritul de echipă pe care-l implică previne supraîncărcarea; stimulează angajarea benevolă a studenților, lăsându-le libertatea de a opta pentru o temă sau alta în funcție de interesul și timpul personal; previne actele de indisciplină (sustragerea de la, sau abandonarea obligațiilor didactice); e) *Plasarea avantajoasă a seminarului în orar* pentru a asigura timpul necesar studiului individual și potențarea capacităților psiho-fizice care condiționează activizarea seminarului.

2. *Crearea unui climat favorabil muncii în seminar*, caracterizat prin exigență, încredere și respect reciproc în schimbul de opinii ce angajează atât personalitatea conducătorului de seminar cât și studenții. 3. *Organizarea cât mai variată a seminariilor* în ce privește conținutul și modalitatea de realizare. Alegerea structurii și a metodelor s-a întemeiat pe scopul instructiv-educativ urmărit, conținutul temei și particularitățile grupei de studenți (dependente de profilul facultății, nivelul de pregătire generală și mai ales de conștiinciozitatea documentării studenților pentru fiecare seminar). Frecvent au fost utilizate următoarele metode: a) dezbateră, b) informarea urmată de dezbateră, c) referatul, d) studiul de caz.

a) *Dezbaterea* am utilizat-o în diferite variante: dezbateră a unei problemă sugerate printr-un plan de seminar comunicat prealabil; dezbateră axată pe o problemă, precedată de întocmirea planului activității de către studenți la începutul seminarului, în baza consultării unei bibliografii comune; dezbateră sub forma analizei de caz a unor activități practice prestate sau a unor planuri de activități didactico-educative; dezbateră declanșată prin formularea unei situații-problemă (uneori în combinație cu referatul, informarea sau recenzarea unor lucrări de specialitate semnificative).

b) *Informarea urmată de dezbateră*. Inspirată din practica muncii cu studenții, această modalitate de lucru presupune repartizarea în prealabil a unor sarcini limitate de studiu, aspecte ale temei de seminar, distribuite individual sau pe echipe de studenți. Preluarea sarcinii este însoțită de recomandarea de a se documenta din mai multe surse bibliografice, depășind obligațiile grupei în ansamblu. În scopul activizării tuturor studenților pe parcursul seminarului, informările sînt concepute într-o formă concisă, prezentate liber în timp limitat (maximum 15'), iar audierea lor de către asistență este precedată de formularea unei situații-problemă sau a unei sarcini ce solicită gîndirea, imaginația, atenția, spiritul de observație etc.

c) *Referatul* a fost utilizat cu discernămint, doar în tratarea unor teme complexe care impuneau o documentare amplă, ori care angajau personalitatea studentului în găsirea unor soluții, comunicarea unor opinii proprii, precum și în cazul recenzării ori prezentării în seminar a unor

lucrări pedagogice de mare valoare istorică sau de actualitate. În vederea atenuării dezavantajelor ce însoțesc adesea prezentarea referatelor (monotonie, pasivitate) am recurs la formularea unor situații-problemă în prealabilul expunerii. În practica universitară a devenit o obișnuință ca orice referat să fie urmat de întrebări pe care le formulează, fie conducătorul de seminar, fie colegii de grupă. Este, incontestabil, un procedeu de a antrena studenții la discuții, dar insuficient. Dacă întrebările studenților (semnalînd nedumeriri, solicitînd explicații suplimentare) apar ca firesc plasate după audierea referatului, întrebările formulate de conducătorul de seminar — prin funcția lor dominant orientativă și dinamizatoare — se impun mai ales ca instrumente ce trebuie să preceadă audierea expunerilor. Prin aceasta referatul se transformă într-o metodă activantă, stimulativă pentru întreaga grupă de studenți.

Eficiența concepției, a metodelor și procedeele experimentate am apreciat-o prin: — atitudinea studenților în seminar (frecvența și angajarea benevolă în realizarea unor sarcini de seminar); — dinamismul și conținutul activității în ședințele de seminar; — aprecierile studenților asupra acțiunilor întreprinse, date care ne-au parvenit prin *sondajele de opinii* efectuate la finele fiecărui an universitar și care confirmă valoarea acestor măsuri.

Inventarierea și prelucrarea statistică a datelor obținute pune în evidență preferința studenților pentru temele cu aplicabilitate practică, care îi ajută în depășirea unor dificultăți cu care-i confruntă practica pedagogică imediată ori de perspectivă. Așa se explică concordanța dintre răspunsurile la întrebările 1 și 2 din chestionar. Pe primul loc (cu 44,36%) se situează problematica activității dirigintelui, urmată de tema „Particularități psiho-fizice ale preadolescenței și adolescenței cu implicații pedagogice“ (54,02%). Preferințele studenților investigați sînt atrase apoi de teme privind modernizarea învățămîntului (de exemplu, „Activizarea elevilor prin problematizare, învățare prin descoperire și instruire programată“, „Relațiile profesor-elev în școala modernă“ etc.). Dintre temele apreciate de studenți ca utile și interesante mai menționăm: „Metodica studierii și caracterizării psiho-pedagogice a elevilor“, „Unitatea de acțiune dintre școală și familie“, „Relația conștiință-conduită morală în procesul educării elevilor“, „Contribuția lecțiilor de specialitate la formarea conștiinței morale, a concepției științifice la elevi“ etc.

Independent de perspectiva integrării în practica pedagogică, studenții apreciază și temele care le permit să reflecteze asupra propriei lor persoane, să găsească în ele sugestii pentru autoperfecționare, cum ar fi: „Autoeducația și formarea idealului de viață“, „Relația dintre conștiința și conduita morală“, „Probleme ale educației sexuale, ale pregătirii pedagogice a tineretului pentru viața de familie“ ș.a.m.d. Deși majoritatea studenților se declară satisfăcuți de tematica parcursă, într-o eventuală suplimentare a orelor de seminar, ei propun cuprinderea mai multor teme de psihologia copilului, includerea unor probleme de metodica predării lecțiilor (de chimie, franceză, română), analiza unor lecții model de diferite construcții, propuneri izvorîte, se pare, dintr-un sentiment de insatisfacție al lor față de prevederile planului de învățămînt privind

locul și ponderea pregătirii psihologice și metodice necesară exercitării viitoarei profesii.

Sub aspectul metodicii de desfășurare a seminarului, dezbaterile axate pe o bibliografie consultată în prealabil și cea care valorifică experiența și gândirea studentului, însoțită de o informare, întrunesc la egalitate preferințele studenților. Seminariile care prilejuiesc îmbinarea activității teoretice cu cea practică (analiza unor acțiuni didactico-educative asistate sau conduse de studenți în școală) sînt, de asemenea, mult apreciate de studenți.

Discuțiile libere, spontane, din inițiativă proprie sînt apreciate de unii studenți, dar într-o interpretare mult prea lejeră, simplistă. Astfel, ei își exprimă preferința pentru comunicarea propriilor păreri pe baza experienței empirice, sustrăgîndu-se parcă obligației de a consulta în prealabil o bibliografie adecvată temei. Această opinie este revizuită pe parcursul experimentului, încît în final, toți studenții recunosc inconsistența, formalismul unor astfel de discuții, optînd pentru dezbaterile organizate, comunicarea argumentată a părerilor pe baza prelucrării și interpretării critice-creatoare a unei bibliografii. Cu justificat spirit critic studenții contestă valoarea intervențiilor acelor colegi care învață „papagalicește“ fragmente dintr-o temă, expun atașați de text, încercînd să lase impresia unei anumite conștiinciozități.

Amabilitatea, delicatetea conducătorului de seminar este constant apreciată ca o atitudine stimulatorie în relațiile profesionale cu studenții, propunînd-o a fi generalizată în comportamentul tuturor cadrelor didactice. De la caz la caz, studenții se pronunță pentru promovarea procedurii „școlăresc“ de provocare a lor la discuții, conștienți fiind că astfel sînt stimulați să se pregătească sistematic, scutindu-i de riscul pregătirii „în asalt“. Adeseori, provocarea la răspuns îl obligă pe student să gîndească întens, comunicînd o opinie proprie; chiar în absența unei documentări adecvate, acest procedeu îl activează, îl plasează în contextul discuțiilor, îl obligă să reflecteze, să se exprime controlat, să ia atitudine (acceptînd sau respingînd o idee, o opinie conform regulilor dialogului civilizat) etc. Studenții apreciază, de asemenea, preocuparea conducătorului de seminar pentru descoperirea și încurajarea celor care, deși se pregătesc sistematic, timizi și neîncrezători în aportul lor, amină angajarea în discuții, avînd șansa ca seminarul să se încheie pentru ei cu un sentiment de insatisfacție, dacă nu ar fi solicitați.

Utilizarea referatului în seminar este comentat în masa de studenți într-o diversitate de opinii. Majoritatea îl resping, reproșîndu-i dezavantajele recunoscute, alții îl acceptă, condiționîndu-i eficiența de îndeplinirea următoarelor cerințe privind: durata (maximum 15—20'), conținutul (concis, schițînd doar problemele, formulînd ipoteze, puncte de vedere proprii, întrebări care să determine neapărat continuarea lui prin dezbateri) și, în sfîrșit, forma de prezentare (liberă, atractivă, în stil euristic).

Concluzii. Dinamizarea activității în seminar este o problemă de creativitate a conducătorului de seminar și a studenților înșiși, pentru care nu se pot prescrie „rețete“, ci presupune adoptarea unei varietăți

de măsuri, atât sub raportul conținutului cât și al metodelor și procedurilor, în funcție de condițiile concrete. Această problemă nu poate fi soluționată prin acțiunile izolate, chiar și de succes, ale unor conducători de seminar, ci presupune un ansamblu de măsuri, constituirea într-un front unitar a tuturor celor ce conduc asemenea activități pentru instaurarea unei stări de spirit favorabile înnoirilor.

Deși nu putem afirma că am ajuns la un stil de muncă în seminar în care elementele de noutate prezentate să constituie permanente, deși acțiunile întreprinse nu au fost întotdeauna încununate de succes, datele prezentate se impun a fi acceptate ca încercări cu caracter experimental, invitând la reflecție și efort creator. Generalizarea lor depinde de o serie de factori ce condiționează atât activitatea cadrului didactic și a studenților. Supraîncărcarea acestora constituie încă o problemă nerezolvată care se răsfrânge negativ asupra pregătirii studenților și implicit afectează organizarea și desfășurarea seminarilor din punct de vedere metodic și de conținut. De asemenea, conducerea concomitentă a activității seminariale la un număr mare de grupe (uneori 10—12 într-un semestru) face ca munca de cunoaștere a studenților, relațiile dintre conducătorul de seminar și studenți — condiții atât de necesare influențării lor sub raport educativ — să se desfășoare anevoios. Dificultatea ia amploare în condițiile organizării activităților practice, corelative seminarului în condițiile integrării învățămînt-cercetare-producție, cum ar fi: vizitele în școală ori în unități productive, observarea lecțiilor demonstrative, analiza activităților asistate. Asemenea activități, deosebit de valoroase și apreciate de studenți, cu greu pot fi integrate în raport cu seminariile, ceea ce întreține motive de insatisfacție ce ies din cadrul examinării autocritice a conducătorului de seminar sau a studenților.

Sondarea opiniilor fiecărei promoții de studenți se recomandă ca un procedeu ce se impune să fi permanentizat, prevenind riscul adoptării unor măsuri pedagogice cu valabilitate relativă, limitate la optica individuală. Dialogul cu fiecare generație de studenți ne-a confruntat și ne va confrunta cu fel de fel de surprize, unele din ele venind în sprijinul consolidării metodelor și procedurilor educative utilizate, altele sugerându-ne poate noi modalități, oricum astfel se tonifică interesul pentru perfecționarea și continuarea cercetării în problema cercetată.

MÖGLICHKEITEN DER PERFEKTIONIERUNG DES PÄDAGOGISCHEN SEMINARS

(Zusammenfassung)

Der Artikel behandelt pädagogische Probleme des Hochschulunterrichts.

Aufgrund jahrelanger Erfahrung in der Leitung von pädagogischen Seminaren machen die Autorinnen Verbesserungsvorschläge zur Aktivierung der Studenten und zur Intensivierung der Teilnahme an den Fachdiskussionen.

Die Abhandlung betont die Idee, dass die Dynamisierung der didaktischen Tätigkeit im Seminar sowohl die Kreativität des Seminarleiters als auch der teilnehmenden Studenten erfordert.

I. P. Cluj, Municipiul Cluj-Napoca cd. nr. 3017

În cei de al XXV-lea an (1980) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* apare semestrial în specialitățile :

matematică
fizică
chimie
geologie-geografie
biologie
filozofie
științe economice
științe juridice
istorie
filologie

На XXV году издания (1980) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* выходит два раза в год со следующими специальностями :

математика
физика
химия
геология-география
биология
философия
экономические науки
юридические науки
история
филология

Dans sa XXV-e année (1980) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* paraît semestriellement dans les spécialités :

mathématiques
physique
chimie
géologie-géographie
biologie
philosophie
sciences économiques
sciences juridiques
histoire
philologie

43 872

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și prin difuzorii de presă, iar pentru străinătate prin ILEXIM Departamentul export-import presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3.

Lei 10